

GERBIAMIEJI SKAITYTOJAI,

Tai paskutinis žurnalo šių metų numeris. Gražiname skolas. Pirmiausia, pagerbdami vieną iškiliausių mūsų filosofų – Juozą Girnių, kurio šimtosios gimimo metinės buvo minimos pavasarį. Taip, prisiminimas dažnai tėra proginis ir epizodiškas pasikalbėjimas, rašo straipsnio autorius Justinas Dementavičius, todėl ir pasirinkta palyginti siaura Girniaus apmąstymų tema – laisvės problemos suvokimas bei šiandienai aktuali liberalizmo, Lietuvos liberalų laisvės monopolio kritika.

Beje, tai sutapimas, kad šiame numeryje „lietuviškiems liberalams“ kliūva ir nuo politologo Mariaus Parčiausko straipsnyje „Kaip iš Maceinos pagaminti marksistą“ (*Mąstymai*). Tikimės, kad tos „gamybos“ klausimai bus įdomūs ne vienam skaitytojui, nes iškilius Lietuvos mąstytojas Antanas Maceina kai kuriems mūsų liberalams yra „doktrininis, kanonizuotas neopagonis“, be kita ko dar ir tiesiantis „atvirą kelią į rasistinį antisemitizmą“ (L. Donskis).

Savotiškas skolos skaitytojui gražinamas yra ir *Dokumentuose* baigiama skelbti Angonitos Rupšytės parengta Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio 1990 m. vasario 3 d. konferencijos stenogramos ketvirtoji dalis, ir Vlado Drėmos atviro laiško LKP sekretoriui L. Šepečiuui antroji dalis, lydimą jo kolegės ir mokinės Jūratės Markevičienės įžanginio žodžio (skyrius *Faktai ir įžvalgos*). *Dokumentuose* įsiterpia ir Vytauto Landsbergio išverstas iš anglų kalbos ir parengtas VLIK'o memorandumas, kuriame jau emigracijoje atgaivintos organizacijos vardu pačioje Antrojo pasaulinio karo pabaigoje kreipiamasi į Vakarų sąjungininkų kariuomenės vyriausiąjį vadą Dvaitą Eizenhauerį, primenant Lietuvos senąją istoriją, nepriklausomybės atgavimą, jos praradimą XX amžiuje, viliantis, kad sąjungininkai atsižvelgs į teisėtus tautos lūkesčius ir padės prisikelti laisvai, nepriklausomai valstybei.

Klausimas, kodėl lenkai Vilnių laiko savu, narstomas tokio pat pavadinimo pokalbyje su su Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos profesoriumi Valdu Rakučiu. Lietuvių ir lenkų santykiai Rytų Lietuvoje šįkart buvo aptariami Lenkijos nepriklausomybės dienos ir pergalės prieš pilsudskininkus ties Giedraičiais ir Širvintomis 95-mečio fone. Nauja ir netikėta – kiek neįprasti arba dažnokai po vadinamosios tolerancijos priedanga nutylimi pamiršti ir nenoriai pripažįstami faktai.

Paskutiniajame žurnalo puslapyje – įprastas vienos knygos *Pristatymų* skyrelis. Valentinas Sventickas jame aptaria Vytauto Rubavičiaus knygą „Vėluojanti savastis“. Poeto, publicisto, kultūros kritiko, filosofo knygoje nagrinėjami klausimai vis dažniau iškyla mūsų valstybės, tautos, piliečio kasdienybėje. Knygoje nagrinėjama ne tik globalizacijos, kultūros ir tradicinių vertybių sąveika laisvosios rinkos glėbyje. Joje kalbama ir apie pavojingas tautos gyvastingumo bei nutautinimo tendencijas globalioje Europoje.

Redaktorius

MŪSŲ DIDIEJI**JUSTINAS DEMENTAVIČIUS**

JUOZO GIRNIAUS NELIBERALIOJI LAISVĖ

Truputį neįsivaikau bandyti prisiminti tokį žmogų kaip Juozas Girnius. Pirmiausia todėl, kad reikėtų ne stengtis jį priminti, bet tiesiog reikia žinoti. Bent jau paprasčiausią enciklopedinę informaciją, kuri leistų suvokti, kas tai buvo per asmenybė. Bent jau tai, kad gimė Sudeikiuose, netoli Utenos, 1915 m., nuo pat jaunystės buvo linkęs į mokslus ir – konkrečiau – filosofiją, buvo tvirtų katalikiškų pažiūrų, dalyvavo ateitininkų judėjime. Nuo 1932 m. studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos ir filosofijos fakultete ir dėl pažangumo jam buvo suteikta stipendija gilintis į filosofiją Freibergo, Leveno, Sorbonos universitetuose. Visos šios studijos leido jam iš arti pažinti ne tik lietuviškąją katalikišką filosofiją (Stasį Šalkauskį, Praną Kuraitį, Antaną Maceiną), bet ir Vakarų Europos filosofines tendencijas, iš kurių bene didžiausią įtaką jam padarė egzistencializmas. Grįžęs į Lietuvą prieš pat sovietinę okupaciją, dar kelis metus dirbo universitete, vėliau pasitraukė į Vakarus ir įsikūrė Jungtinėse Amerikos Valstijose. Ten, nepaisydamas sunkių sąlygų, aktyviai įsitraukė į lietuviškos kultūros puoselėjimo veiklą. Bene svarbiausi jo darbai buvo studijos, skirtos filosofiniams klausimams bei lietuvių tautos padėties analizei („Tauta ir tautinė ištikimybė“, „Žmogus be Dievo“, disertacijos pagrindu parašyta „Laisvė ir būtis“, „Idealas ir laikas“), publicistika ir įžvalgi kritika įvairiuose lietuvių leidiniuose (būtent Girnius parašė žemininkų poezijos antologijos „Žemė“ įvadą), mėnraščio „Aidai“ ir dalies vadinamosios Bostono enciklopedijos tomų redagavimas. Mirė JAV 1995 metais, palaidotas savo gimtinėje, Sudeikiuose. Savaip kūręs Lietuvą, Girnius neabejotinai žinotinas kaip egzodo įsipareigojimo tautai ir tiesai pavyzdys.

Kita vertus, suminėjus šiuos faktus nesinori kalbėti tik apie jubiliejinį Girniaus prisiminimą, nes prisiminimas dažnai yra tik proginis ir epizodiškas pakalbėjimas. Girnius nusipelnė daugiau ne tik kaip Lietuvos patriotas, bet ir kaip specifiską meilę Lietuvai rodęs asmuo. Tad norėtusi ne minėjimų, o nuoširdus skaitymo, bandymo įsiklausyti ir gilintis. Deja, straipsnio žanras tai leidžia padaryti tik iš dalies, todėl pagrindinė šio teksto užduotis bent trumpam padaryti Girnių esančiu ir kalbančiu svarbiomis ir aktualiomis temomis, polemizuojančiu su kitais ir ginančiu savo nuomonę. Siekiant šio tikslo, teksto pagrindiniu objektu pasirinkta Girniaus laisvė. Turima omenyje ne tik jo kaip žmogaus egzistencinė laisvė, kurią, sprendžiant iš visko, jis be galo brangino. Kalbama apie teorinę laisvės problemos suvokimą, kuri galima suprasti kaip *laisvę greta liberalizmo*. Pas mus be galo populiariu išgirdus tariant žodį *laisvė* žmoguje išvysti liberalą. Tai, pavyzdžiui, gerai

Adolfas Damušis, Juozas Girnius ir Zenonas Ivinskis. Lituanistikos tyrimo ir studijų centras. Čikaga.

ilustruoja ir profesoriaus Leonido Donskio įžvalga perleidžiant 1959 m. JAV išleistą „Lietuviškąjį liberalizmą“. Stebėdamasis ir aiškindamas, kodėl jame atsirado Girniaus tekstas, jis teigia, kad Girnius kartu su frontininkais ir ateitininkais išvarė liberalizmą pro duris, tačiau jis grįžo pro langą „moralės ir laisvės“ pavidalu¹. Suprask, kritikuodamas liberalizmą (tai, be abejo, yra tiesa, nors ta kritika nėra dogmatiškas ir bukas klišių kartojimas, o subtili analizė, išryškinanti teigiamus ir neigiamus liberalizmo bruožus), Girnius nepastebėjo, kaip aktualizuojant laisvės klausimą liberali idėja tapo jo savasties dalimi. Suprask, jei jau kalbama apie laisvę, tai neišvengiamai patenkama į liberalų valdas. Mano galva, tai mitas, kurį, beje, jau šių dienų Lietuvoje įkyriai propaguoja ne tik Lietuvos liberalai, dirbtinai pasisavindami laisvės monopolį, bet ir dalis Lietuvos konservatorių, atsiribodami nuo bet kurio kalbančiojo apie laisvę ir net pačios laisvės idėjos. Tai klaidinga nuostata, ir būtent Girnius yra vienas ryškiausių tos greta-liberalios laisvės atstovų ir propaguotojų.

Žvelgiant į Girniaus gyvenimą, pirmiausia dera pastebėti, kad susieti laisvės idėją ir liberalizmo ideologiją yra klaidinga ne tik teoriškai, bet ir istoriškai. Pirmiausia, tai rodo savivoka, kurią norėčiau pavadinti (geo)politine. Išeivijai – tiek liberalams atstovaujantieji Santarai-Šviesai, bet ne ką ne mažiau frontininkams ar krikščionims demokratams, – laisvė buvo Lietuvos valstybės ir visuomenės siekis. Kitaip sakant, neprivalėjai būti liberalu, kad keltum išsilaisvinimo iš komunistinės okupacijos klausimą. Tai buvo daroma ne tik deklaruojant nepriklausomos valstybės siekį, bet suvokiant, kad išsilaisvinimas neįmanomas neatsikračius komunistinės ideologijos suformuotos pasaulėžiūros.

Antra, laisvės teigimo ir liberalizmo ideologijos sutapatinimas gali privesti prie gana absurdiškų išvadų. Taip liberalu gali būti padarytas bet kuris, kalbantis apie laisvę. Beje, tai gana ryškiai atsispindi ir jau minėtame „Lietuviškajame liberalizme“. Iš dalies dar galima suprasti, kai kurie asmenys – nuo Simono Daukanto iki Vinco Kudirkos – siejami su laisvos dvasios žmonėmis, savotiškais proto-liberalais. Tačiau kai tautininkai taip pat pavadinami liberalais, nors ir tautiniais, ironiškai norisi klausiti: ar Aušvico pažadas „Darbas išlaisvina“ taip pat nėra dar vienas liberalus *moto*?! Istorikai ne kiekvienas kvietimas būti laisvais gali būti interpretuojamas kaip liberalus. Konkrečiai Girniui nuoširdžiai rūpėjo laisvė, bet jį pavadinti liberalu būtų mažų mažiausiai supaprastinimas.

¹ Lietuviškasis liberalizmas. Red. V. Kavolis. Vilnius, Versus aureus, 2008, p. 8.

Svarbiausias šiuo atveju yra teorinis laisvės aspektas. Girniaus pastangos paaiškinti laisvę buvo kuriamos ant kitokio filosofinio pagrindo, nei tai darė lietuviškieji liberalai, Santara-Šviesa. Čia laisvė net nėra įsileidžiama pro duris, nes ji niekada nebuvo išnykusi iš katalikiškojo politinio mąstymo orbitos. Ir, kita vertus, pats modernusis liberalizmas vis dar lieka lauke kaip įtartinas svečias. Faktas, jog Girniui rūpi laisvė, veikiau parodo ne tai, kad liberalizmas *chuliganiškai* veržiasi pro langus, o tai, kad jis suprato laisvės klausimo svarbą kiekvienam asmeniui ir nebijojo jo gvildinti savarankiškai, atsižvelgdamas į savo sąžinę ir katalikišką pasaulėžiūrą. Tai aiškiai pasakyta dar 1953 m. studijoje „Laisvė ir būtis“ nurodant vieną esminių moderniosios savivokos problemų ir teigiant, kad „mada kalba laiko rūpesčiu. O kuris gi rūpestis aktualesnis mūsų laikui, kaip išsaugoti laisvę?“¹.

Dvi skirtingos rūpesčio dėl laisvės formos fiziškai pasirodė ir bostoniškoje „Lietuvių enciklopedijoje“. Joje padarytas vargiai įsivaizduojamas dalykas – pateikti net du laisvės apibrėžimai: vieną rašė Vytautas Kavolis, o kitą – pats tomo redaktorius Juozas Girnius. Kęstučio K. Girniaus teigimu, laisvės terminą turėjo pateikti Kavolis, tačiau enciklopedijos redaktoriui Girniui aprašas pasirodė per daug sociologiškas. Tad jis nusprendė įdėti ir savo įrašą, juolab kad jo disertacijos tema ir vienas veikalų buvo skirtas būtent laisvės klausimui. Net ir pripažinus, kad šie du įrašai yra skirtingų mokslinių paradigimų, bet ne ideologijų interpretacijos skirtumai, nėra abejonių, jos atsakymas į klausimą „kas yra laisvė?“ nesuvestinas tik į vieną idėją, kuri priklauso vienai ideologijai. Ir tai, kad tie laisvės apibrėžimai plėtojami dviejų skirtingų politinių pasaulėžiūrų žmonių, manau, nėra atsitiktinumas.

Šis ne-atsitiktinumas yra vienas svarbiausių kalbant apie Girniaus laisvę. Girniui rūpi iš esmės „kitokia“ nei sociologiška-liberali-santarietiška Kavolio laisvė. Dar rašydamas straipsnį Kavolio redaguotame straipsnių rinkinyje „Lietuviškasis liberalizmas“, Girnius bando nusakyti sunkiai nusakomą dalyką – surasti bendrąjį liberalumo vardiklį. Ir viskas, ką jis gali padaryti, yra konstatuoti, kad liberalizmas iš tiesų kalba apie laisvę, bet „liberalizmas yra greičiau *ta* laisvės samprata“ (pažymėta mano – J. D.)². Šis trumputis įvardis – *ta* – gana kategoriškas: jis išskiria tą, liberalią, laisvės sampratą ir leidžia numanyti esant kitą ar net kitas – ne liberalias. Ta liberali yra tokia, „kuri išpažįsta pasaulėžiūrinę laisvę ir kovoja dėl jos laidavimo viešajame gyvenime. Pasaulėžiūrinė laisvė apskritai, o ne kuri nors konkreti pasaulėžiūra yra tai, kuo pirmiausia turime liberalizmą apibrėžti. /.../ Liberalizmas yra laisvės išpažinimas. Tačiau laisvė dar neimplikuoja to, kas jos pagrindu pasiekama kaip tiesa, kuria žmogus gali gyventi ir dėl kurios jis gali mirti. /.../ Kas šiame laisvės kelyje randama kaip asmeniui esminė tiesa, jo pasaulėžiūra, yra jau už liberalizmo.“³

Būtent čia galima užčiuopti esminę įtampą tarp Girniaus plėtojamos ir liberalizmo išpažįstamos laisvės idėjos. Neabejotina, kad abiem atvejais laisvė yra svarbi. Tačiau liberalizmui laisvė yra ašinė sąvoka, šios pasaulėžiūros alfa ir omega, net pretenduojanti tapti savotiška politine dogma (ją galima išreikšti kiek tautologišku, tačiau viešojoje erdvėje gana tipišku, nors ir neeksplikuojamu teiginiu: kiekvienas *privalo* būti laisvas). Girniui laisvė tėra išeities taškas kitoms esminėms idėjoms pasiekti ir skleisti. Būtent pasaulėžiūra kaip principas, nusakantis santykį su tiesa, lemia laisvės reikalingumą, nes taip leidžiama plėtotis žmogui kaip savarankiškai ir sąžiningai būtybei. Atvirkščiai, liberaliojoje interpretacijoje pati laisvė pagrindžia pasaulėžiūros prasmę – nesvarbu, kas ir kodėl sakoma, svarbu, kad tai būtų pasakyta. Kitaip sakant, liberalui laisvė yra svarbiausia vertybė ir jis vadovaujasi nuostata, kad gera viskas, kas yra, jei tik tai pasirinkta laisvai. Girnius, neabejotinai sekdamas klasikine politine teorija ir katalikiška teologija⁴, akcentus dėlioja iš esmės kitaip: taip, laisvė yra svarbi vertybė, tačiau pati ji nekuria ir nesąlygoja gėrio. Laisvės atžvilgiu gėris ir teisingumas yra autonomiški. Laisvė reiškėsi kaip „pašaukimas būti tobulais, kaip yra tobulas Tas, kurio paveikslu žmogus sukurtas“⁵. Ir tai nėra laisvės neigimas, nes tiesa niekada neprievertauja. Tad Girniaus laisvė yra laisvė būti atviram gėriui ir tiesai, bet ne

¹ Girnius J. Karlo Jasperso egzistencinė metafizika // Girnius J. Laisvė ir būtis. Bruklinas, Aidai, 1953, p. 3.

² Girnius J. Liberalizmas ir krikščionybė // Lietuviškasis liberalizmas. Red. V. Kavolis. Čikaga, Santaros-Šviesos federacija, 1959, p. 47.

³ Ten pat, p. 47–48.

⁴ Vienas geriausių laisvės ir krikščionybės santykio pavyzdžių šiuolaikinėje politinėje katalikybėje yra Leono XIII enciklika „Libertas“.

⁵ Lietuviškasis liberalizmas, p. 50.

laisvę rinktis bet ką. Svarbu ne tik tai, kad laisvę įgalina turėti idealus, bet kad idealai įprasmina laisvę¹. Arba, jau remiantis Girniaus kritika liberalizmui, liberalizmas savyje neimplikuoja nei vienokio, nei kitokios metafizinio nusistatymo. Taigi liberalizmo laisvė yra laisvė be turinio; laisvė čia yra vertybė pati savaime, o kitos vertybės yra vertingos tiek, kiek realizuojamos „laisvai angažuojantis“.

Toks, rodos, kritiškas liberalizmo vertinimas pačių Lietuvos liberalų nebuvo atmetamas ir net atvirkščiai – deklaruojamas kaip vienas svarbiausių paties liberalizmo principų. Kitaip nei katalikai, kuriems laisvė tik suteikia galimybę patiems siekti tiesos, santariečiai nutyli tiesos prigimties klausimą ir kalba tik apie sąlygas, kuriomis tos tiesos galima siekti. Pati laisvė tampa siektinu tikslu. Nenuostabu, kad liberalizmas buvo visada ir visur, kur reikalaujama sudaryti sąlygas saviraiškai, nors šie reikalavimai skirtingais amžiais reikėsi skirtingai ir buvo skirtingai liberalūs. Kaip rašo Karolis Drunga, ieškodamas bendrojo vardiklio liberalizmui kaip pirmiausia apie laisvę kalbančiai ideologijai, „liberalizmas yra perdėm žemiškas dalykas /.../. Liberalizmas yra ieškojimas, taigi dinamiškas aktas formoms ir būdams surasti, kurie nuolat besikeičiančių aplinkybių akivaizdoje leistų žmogui ir žmonėms galimai laimingiau, taikiau ir darniau praleisti šioje ašarų pakalnėje skirtą išbūti laiką.“² Šia prasme neturėtų stebinti ir „tautininkiškų liberalų“ apibrėžimas, kur nurodyta, jog kažkuriuo metu tautiškumas veikia kaip laisvinanti jėga, nors kitais atvejais galima įžvelgti ir totalistinio nacionalizmo pavojų. Tad toks, santarietiškas, liberalizmas yra vien forma be jokio apibrėžto turinio – turinys yra paties individo rūpesčio ir sąžinės objektas.

Kitas ne mažiau svarbus aspektas, susijęs su laisvės klausimu, yra tai, kodėl visgi kai kurie liberalai ir tuometiniai katalikų intelektualai Girnių sugebėjo matyti kaip liberalą? Atsakymas, man rodos, gana paprastas: svarbiausias Girniaus filosofinės analizės atskaitos taškas yra žmogus, o pats žmogiškumo apibrėžimas neatsiejamas nuo laisvės principo. Šia prasme, skirtingai nei panašiu metu rašiusio ir panašių įsitikinimų Maceinos tekstuose, Girnius kur kas mažiau teologiškas, nors tai nepaneigia to, kad jis atstovauja savotiškai politinės katalikybės programai. Viena ryškiausių Girniaus politinio mąstymo savybių – bandymai aiškinti žmogaus prigimtį remiantis ne tik teologine asmens interpretacija, bet ir egzistencialistinės filosofijos prielaidomis. Nors Girnius patį „grynąjį“ egzistencializmą vertino kaip tam tikrais aspektais kritikuotiną doktriną, tačiau juo rėmėsi ne tik gilindamas ir tikslindamas žmogaus sampratą, bet pačią laisvę padarydamas svarbiu žmogiškumo elementu. Ryškiausias pavyzdys yra iš esmės jaspersiška Girniaus įžvalga, kad laisvė yra „žmogui savas buvimo būdas, kuriuo jis egzistuoja kaip save patį apsprendžianti būtybė“³. Čia nesunku įžvelgti visą puokštę iš esmės liberalams priskirtinų idėjų: žmogus kaip centrinis analizės objektas, jo į save ir savikūrą nukreipta egzistencija, apsisprendimas kaip žmogiškumo principas.

Asmeniškumas tam tikra prasme net yra pirmesnis nei socialumas tautos ar valstybės pavidalais ir faktiškai jį kuria. Suprantama, ši kūryba suvoktina ne kaip liberalus susitarimas, o kaip ontologinė priklausomybė – be asmens bendruomenės būti negali, nes tauta pasireiškia tik per konkrečių asmenų veiklą, nors, kita vertus, pati bendruomenė reikalinga asmeniui būti. Čia nesunku įžvelgti tomistinės socialinės teorijos atšvaitus: asmuo visada yra konkrečiame pasaulyje ir priklauso konkrečiai bendruomenei – jis iš prigimties socialus. Kitaip sakant, nebūdamas bendruomenėje asmuo negali atsirasti ir tapti. Šis tapimas *savimi pačiu* konkrečioje bendruomenėje ir yra asmenybės formavimasis. Pavyzdžiui, kaip teigia Girnius, tauta yra ir objektyvi, nes skleidžiasi per akivaizdžią kultūrinę veiklą, ir tuo pat metu subjektyvi, nes yra negalima be konkretaus individo savo tautiškumo įsisąmoninimo, subjektyvaus savo tautybės pripažinimo. Tad tauta galima tik kaip sąmoningos ir kryptingos žmogaus valios jai išsipareigoti padarinys. Reikia pabrėžti, kad tai toli gražu ne konstruktyvinė laisvo socialumo kūrimo nuostata, nes kartu yra pripažįstama,

¹ Girnius J. *Idealas ir laikas*. Čikaga, Ateitis, 1966, p. 211.

² Drunga K. *Bendrasis liberalizmo vardiklis* // *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 204.

³ Girnius J. *Laisvė* // *Lietuvių enciklopedija (L-Lietus)*. T. 14. Bostonas, Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1958, p. 78.

kad tautiškumas neišvengiamas. Pavyzdžiui, tautai visuomet priklausoma, o pripažinus visų tautų lygybę, nėra jokio moralinio argumento keisti esamos tautinės priklausomybės.

Dar svarbiau yra tai, kad asmens įsipareigojimas sau pačiam, savo sąžinei, yra negalimas be rūpesčio savo tauta, nes būti kultūroje yra prigimtinė žmogaus savybė, kaip ir užsiimti konkrečia veikla ar turėti politinius įsitikinimus. Kiekvienas asmuo yra neatsiejamas nuo jį kuriančios bendruomeninės aplinkos galios, kurią reikėtų suprasti ne kaip prievartinę, o kaip prigimtinę žmogaus būklę. Tačiau net ši bendruomeninė žmogaus prigimtis analizuojama per paties žmogaus asmenį – blogai atsižadėti tautos ne todėl, kad ji yra gėris pats savaime, bet todėl, kad toks atsižadėjimas reiškia savęs paties atsižadėjimą. Užuoat realizavęs save, toks asmuo, veikiamas socialinių madų, ekonominės naudos ar brutalios prievartos, yra skatinamas tapti kitos kultūros dalimi. Suvokiant Girniaus patirtį, galima įtarti, kad taip reaguota ne tiek į teorinę, kiek į praktinę problemą – tiek dalies egzilio lietuvių amerikoniškumą, tiek faktinį okupuotų lietuvių sovietėjimą. Šia prasme būtent tautinė kultūra ir tautinė valstybė yra neatsiejama nuo *savęs paties* teigimo ir kartu laiduojanti tikrąją laisvę. Jos bendruomeninė prasmė, įkūnijama pasaulyje, ir yra valstybė. Kitaip sakant, anksčiau buvo kalbama tik apie „valstybinę sąmonę“, kuri sietina su viešpataujančiuoju/-iaisiais, o moderni valstybė iškelia „tautinę sąmonę“, grindžiamą visuotinės asmens laisvės būti savimi pačiu ir būti lygiu su kitais principu. Pabrėžtina, kad tokia tautos samprata neimplikuoja nei valstybės formos, nei valstybinės santvarkos. Vienintelis Girniaus reikalavimas – išlikti sąmoningu, t. y. pripažinti faktinį savo lietuviškumą ir jį puoselėti, nes tik taip iš tiesų pasiekama ištikimu pačiam sau ir gyvenama laisvėje. Atitinkamai „valstybės tikslas – jos valdomoje teritorijoje palaikyti tvarką ir vykdyti teisę, rūpintis visų jos gyventojų geroje ir *jų laisvės laidavimu*“¹ (pažymėta mano – J. D.), t. y. padėti jiems būti labiau savimi pačiais. Tačiau tokia galimybė nereiškia moralinio reliatyvizmo, atvirkščiai, iš konkretaus žmogaus reikalaujama aiškos moralinės pozicijos ir – Girniaus atveju – krikščioniško įsipareigojimo. Kitaip sakant, jei bendruomenės praktika prieštarauja katalikiškajam mokymui, ji netampa teisinga. Dėl žmogaus polinkio į blogį – proto paklydimo, silpnos valios ir sąžinės laisvės atmetimo – blogis egzistuoja. Tikintis asmuo įpareigojamas toliau siekti gėrio visu savo gyvenimu. Tad laisvės laidavimas negali būti atskiras nuo aktyvumo bandant apsaugoti tiesos kelią nuo represyvaus blogio. Net tolerancija, kita svarbi liberalioji idėja, reikšmingai transformuojama. Girnius teigia: „Norime tikėti į tokią toleranciją, kuri būtų pagrįsta ne skeptine neviltimi pasiekti objektyvią tiesą, o meile žmogui iš meilės tiesai. Norime, kad tolerancija būtų pagrįsta tikėjimu, o ne abejone.“² Ši meilė ir šis tikėjimas psichologiškai visada sietini su sava esybe, jos pažinimu, pripažinimu ir puoselėjimu, neužmirštant kito tokio paties savo teisėmis savižinos subjekto.

Liberalioji, santarietiškoji, kavoliškoji laisvės interpretacija ir žmogaus bei bendruomenės santykio supratimas skiriasi iš esmės. Pasak Kavolio, „laisvės šaltinis yra žmogaus pajėgumas kurti simbolius, kurių prasmė yra į objektus „įprojektuojama“ žmogaus kūrybiniu aktu. /.../ Pasisavintais bendraisiais kultūriniais veiksniais žmogus tampa pajėgus disciplinuoti ir interpretuoti savo prigimtį. Bet šiuo savo prigimties disciplinavimu ir interpretavimu žmogus teatspindi savo bendruomenę, jam standartizuotus kultūrinius simbolius perdavusią. Kultūros pagalba įgijęs bent kiek [laisvės] gamtos atžvilgiu, žmogus dar netampa laisvas atžvilgiu bendruomenės, kuri jam tą kultūrą yra perdavusi. Konformistas yra tiek pat bendruomenės pavergtas, kiek impulsų žmogus – gamtos. Bendruomenės atžvilgiu žmogus įgyja [laisvę], kai situacijos, su kuriomis jis susiduria, tampa skirtingomis nuo tų, kuriose jis išmoko savo bendruomenės tradicijas sudarančias objektų ir veiksmų reikšmes.“³ Tokia formuluo­­tė vadinamojo sociologinio požiūrio į laisvę neleidžia vertinti tik kaip kitos disciplinos interpretacijos, kurią galima suderinti su filosofiniu metafiziniu požiūriu. Atvirkščiai: ji reprezentuoja alternatyvią pasaulėžiūrą, kurioje laisvė iš esmės

Kalba dr. J. Girnius. V. Maželio nuotrauka Lituanistikos tyrimo ir studijų centras. Čikaga.

¹ Girnius J. *Tauta ir tautinė ištikimybė. Čikaga, į laisvę Fondas lietuviškai kultūrai ugdyti*, 1961, p. 40.

² Girnius J. *Laisvė ir būtis*, p. 43.

³ V. Kul. [Vytautas Kavolis]. *Laisvė // Lietuvių enciklopedija*, p. 80–81.

suvokiama kitaip. Tiesa, laisvės subjektą santariečiai, kaip ir katalikai, apibrėžia per asmenį, kuris veikia laisvai paklusdamas savo sąžinės reikalavimams. Kaip ir pats asmuo iš prigimties yra tas, kuris reikalauja laisvės savo egzistencijai – galėjimui turėti ir puoselėti savo įsitikinimus, išreikšti juos žodžiais ar veiksmais arba, kaip sako Kavolis, kurti simbolius. Laisvė yra tik žmogaus galimybė, realizuojama paties žmogaus, taigi ir paties žmogaus atmetama.

Tačiau laisvės ribų ir išsilaisvinimo klausimai sprendžiami iš esmės kitaip. Formaliai žiūrint, tiek girniška, tiek kavoliška laisvė baigiasi ties kitu asmeniu ir priklauso nuo asmeninės sąžinės. Užtuot reikalavus giliau pažinti save, vietoj pažinimo, kuris yra neatsiejamas nuo suvokimo, jog asmuo priklauso socialinei tradicijai, liberaliajai tradicijai svarbu išlaisvinti jį nuo šių socialinių veiksnių. Savęs pažinimas sutapatinamas su žmogaus kaip neturinčio praeities pažinimu, o tikroji laisvė yra gebėjimas įžvelgti slopinančias struktūras ir atmesti arba, kavoliškai sakant, tapti laisvam kultūrą žmogui perdavusios bendruomenės atžvilgiu. Kavolio teigimu, toks savęs suvokimas įvyksta lūžiniais istorijos momentais, kai žmogus netenka ryšio su buvusia egzistencine tvarka¹, tampa *nužemintas*.

Tad bet kuri žemiškoji moralinė sistema santariečiui yra socialiai kuriamas, todėl – išviršinis ir potencialiai pakeičiamas principas. Jis netvirtins moralės, bet gali kantiškai svarstyti, kaip sukurti bendrus moralinius dėsnius. Bandydamas nurodyti bendrąją liberalizmo vardiklį, Drunga teigia: „Ne teoriškų samprotavimų, bet empirinio pažinimo dėka liberalizmui visuomenė yra /.../ daugialytis reiškiny. Žmogaus buvimo prasmės ieškojime ar tikėjime yra tiek [daug] kelių /.../. Liberalizmas gi šioje kovoje nesiangažuoja /.../. Liberalizmas yra užsiangažavęs /.../ sudaryti /.../ tokias sąlygas, kad žmogus /.../ galėtų pats laisvai apsispręsti /.../“² Šis laisvo išipareigojimo moralei principas atsispindi ir liberalų apibrėžiamame laisvo asmens santykiyje su sociumu. Jis vėlgi nėra atmetamas. Žmogus socializuojasi perimdamas visuomenės kultūrinius simbolius, o aplinka kuria iššūkius, į kuriuos žmogus privalo atsakyti. Tačiau kartu pati visuomenė yra galima tik dėl asmens išipareigojimo tai bendruomenei pratęsti jos kultūrinių simbolių atgaminimą.

Gana paradoksaliai iš kiekvieno reikalaujama kurti tokią socializavimosi sistemą, kuri leistų geriau suvokti esamos socialinės tvarkos prigimtį ir, atitinkamai, ją kvestionuoti, kritikuoti ir perkurti. Taigi visuomenei suprasti ir laisvei įkūnyti iš tiesų nereikia filosofijos. Užtenka sociologijos – mokslo apie visuomenės sanklodą ir jos kaitos dėsnius, ir tik juo remdamasis žmogus gali tikrai laisvai, nuo nieko nepriklausomai pasirinkti. Girniaus filosofinis pasirinkimas yra kitoks. Jis jaspersiško ir sartriško egzistencializmo diktuoja mame išsilaisvinime nuo visko matė grėsmę. Ir ne tik todėl, kad užmirštas pasaulis ar geriausiu atveju jis pradėdamas traktuoti kaip savo valiai palenkta tikrovė. Radikalus išsilaisvinimas kartu yra ir atsidavimo niekiui, taip neigiant savo žmogišką prigimtį, tikrąją laisvę, kuri visada konkreti – yra iš pasaulio ir yra dėl pasaulio.

Straipsnis parašytas remiantis neseniai pasirodžiusia autoriaus knyga „Tarp ūkininko ir piliečio: modernėjančios Lietuvos politinės minties istorija“.

Autorius: Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto lektorius.

¹ Kavolis V. *Laisvės samprata socialiniuose moksluose* // *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 90–109. *Literatūrologinė šios minties interpretacija*: Kavolis V. *Nužemintųjų generacija; Egzilio pasaulėjautos eskizai* // Kavolis V. *Žmogus istorijoje*. Vilnius, Vaga, 1994, p. 63–120.

² Drunga K. *Bendrasis liberalizmo vardiklis* // *Lietuviškasis liberalizmas*, p. 205–206.

FAKTAI IR ĮŽVALGOS

JŪRATĖ MARKEVIČIENĖ

PAŽINTI, IŠSAUGOTI,
NENUTYLĖTI...

Respublikoje susidarė paradoksali situacija: valstybinių kultūros paminklų apsaugos įstaigų pareigūnai ne tik kad neužkerta kelio paminklų žalojimui, bet patys juos naikina ar žaloja. Paminklus globoti ėmėsi visuomenė, pradėjusi nuolatinę kovą su paminklų apsaugos įstaigų nekompetentingumu ir žioplumu. Kam tada reikalingos tokios įstaigos?

Vladas Drėma. Dingęs Vilnius¹

Vlado Drėmos patarimai

„Atvirąjį laišką“ taikliai apibrėžia pats Vladas Drėma savo kolegai ilgamečiam Varšuvos nacionalinio muziejaus direktoriui Stanislavui Lorentzui: „Apie dailės ir architektūros paminklų apsaugos ir restauravimo srityje per 50 tarybų valdžios metų trukusią barbarišką naikinančią veiklą 1988 m. vasarį parašiau išsamų atvirą laišką (37 mašinraščiai) LKP CK ideologijos reikalų sekretoriui Lionginui Šepečiui; rėmiausi tais faktais, kuriuos stebėjau 15 metų (1970–1985), kai kaip meno istorijos specialistas dirbau Valstybiniame paminklų konservavimo ir restauravimo institute ir atkakliai kovojau su diletantiškumu ir subjektyviomis improvizacijomis, į kurias linko mūsų pismoksliai architektai-restauratoriai, su kultūros ministro pavaduotojo Jono Glemžos pritarimu ir parama padarę Lietuvos paminklams milžiniškų nuostolių ir iškraipymų. /.../ Šis laiškas padėjo pažadinti tautoje patriotines nuotaikas ir valstybinės Nepriklausomybės siekį. Tiesa sakant, tai yra su valstybinių įstaigų tikslais besikirtusio mano darbo saugant Lietuvos paminklus 15 metų kritinė ataskaita.“²

Pasak Vlado Drėmos, Vilnius nuo „restauravimų“ daugiau nukentėjo negu per du šimtmečius nuo stichinių istorijos nelaimių“. Savo „Laiške“ jis nurodo tų netekčių priežastis. Tai „architektų restauratorių profesinio paruošimo ir bendros kultūros stoka /.../.“ Drėmos teiginys, kad Lietuvos aukštosios mokyklos architektų apskritai nemoko, šiandien, ko gero, dar aktualesnis, nes architektūros restauratoriai nėra rengiami (jei neskaitysime vieno kito Dailės akademijoje), o architekto-restauratoriaus ir architektūros restauratoriaus profesijos iki šiol neįteisintos. Universitetiniu lygmeniu nerengiami nei dailėtyros specialistai, nei kas mokė istorinės Lietuvos dailės istorijos, tačiau autorius džiaugiasi, kad atsiranda peržengiančių dailės istorijos slenkstį ir rimtai savarankiškai besimančių studijuoti LDK dailę³.

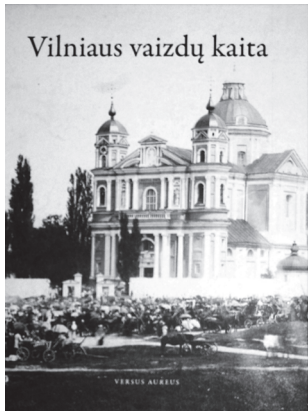
Autorius teigia, kad „visų mūsų ligšiolinių restauravimų nesėkmė yra ta, kad architektai nesinaudoja istoriniais⁴ tyrimais“, vykdant darbus nesivadovaujama mokslo žiniomis, nėra paveldo mokslinių tyrimų instituto, valstybė nepalaiko tyrimų ir nepareikalauja jais vadovautis, o pati neatlieka jai priskirtų funkcijų: „paminklų žalojimą, deformavimą bei nuvertinimą vykdant restauravimo darbus sankcionavo ir priėmė paminklų apsaugos

¹ Drėma V. *Dingęs Vilnius*. Vilnius, Vaga, 1991, p. 393.

² Drėma V. *Laiškai*. Lorentz S. *Listy*. Vilnius, Vilniaus dailės akademijos leidykla, 1998, p. 476–477.

³ Ten pat.

⁴ Istoriniais tyrimais V. Drėma sutrum-pintai vadina dailės ir architektūros istorijos tyrimus.

Vilniaus vaizdų kaita

Šį albumą išleido Lietuvos Respublikos valstybinė Kultūros paveldo komisija savo veiklos 20-mečiui pažymėti. Jis stebėtinai primena V. Drėmos albumą „Dingęs Vilnius“. Tačiau albumą sudarė ne paminklosaugininkas, o profesionalus fizikas Gediminas Jucys. „... Sumaniai pasitelkęs Geografinės informacinės sistemos principus, leidinio autorius analizavo ir lokalizavo kiekvieną nufotografuotą Vilniaus namą, gatvę, panoramą“ (iš G. Drėmaitės pratarinės). Knygą išleido leidykla „Versus aureus“, jos leidybą parėmė „MG BALTIC“.

* Tekstas neredaguotas, patvarkytas tik techniškai

¹ Muziejų ir kultūros paminklų apsaugos valdyba prie LTSR kultūros ministerijos. Nuo 1963 iki 1979 m. jai vadovavo J. Glemža, vėliau 1979–1986 m. jis buvo kultūros ministro pavaduotojas.

valdybos¹ pareigūnai“. Lietuva pristigo kvalifikuotų dailės istorikų, kultūros paminklų apsaugos specialistų, o tarp pseudospecialistų, sugebančius dirbti viską, klesti karjerizmas ir pasipinigavimas.

Gal ir keista, tačiau beveik po 30 metų Vlodo Drėmos laiškas tebėra aktualus ir turėtų būti nuodugniau studijuojamas, ypač platesniame paveldosaugos sąjūdžio kontekste. Kas gi pasikeitė, o kas ne? Ką pavyko sukurti, o kur senoji sovietinė sistema vis dar neįveikiama? Apie tai – artimiausiuose žurnalo numeriuose.

APIE KULTŪROS PAMINKLŲ BŪKLĘ

Pabaiga, pradžia 2015, Nr. 3 (13)

Atviras laiškas [LKP CK sekretoriui drg. L. Šepečiu]*

II

Su respublikos kultūros paminklų apsaugos įstaigomis, saugančiomis mūsų kultūrinį palikimą, yra dar blogiau, kaip su jų restauravimu. Visų pirma paminklų žalojimą, deformavimą bei nuvertinimą vykdant restauravimo darbus sankcionavo ir priėmė paminklų apsaugos valdybos pareigūnai. Dar daugiau – jie patys leido deformuoti Kretingos bažnyčios architektūrą priešingai mokslinės techninės tarybos nutarimui. Paminklų apsaugos valdyba nieko nepadarė, kad 1954 m. daugelyje uždarytų Vilniaus bažnyčių apsaugotų jų vertingą meninį interjerą bei jose esančias menines vertybes, – tokiuose objektuose kaip Augustijonų, Bazilijonų, Bernardinų, šv. Mykolo, šv. Baltramiejaus, Misijonierių bažnyčiose, kaip šv. Kazimiero bažnyčioje, kur sunaikinti trys dideli altoriniai Liudomiro Slendzinskio paveikslai; kaip iš šv. Mikalojaus bažnyčios dingo iš altorių šešios figūrinės Rapolo Jakimavičiaus skulptūros, kaip inspektorius architektas J. Vaškevičius, perduodamas šv. Jokūbo ir Pilypo bažnyčių vaisių ir daržovių sandėliui, nepastebėjo didžiajame altoriuje P. Smuglevičiaus ir P. Lampio paveikslų, J. Hedelio skulptūrų bei architekto Herdegeno altoriaus ir nuostabios drožtinės medinės sakyklos (kai kurias tas vertybes baigia dabar naikinti VAOBT, įsirengęs ten savo dekoracijų sandėlį). Ypač didelis nuostolis padarytas Vizitiečių bažnyčiai, kurioje nukapati barokiniai unikalios architektūros altoriai bei dekoratyviniai lipdiniai. Visų uždarytų bažnyčių vertingesni stiliai sietytai atsidūrė Leningrado juodojoje rinkoje. Toks pat likimas būtų ištikęs ir šv. Jono bažnyčią, jeigu ne griežtas viešas lietuvių šviesuomenės protestas. Vilniaus katedros monumentas buvo skirtas automobilių motorų remonto dirbtuvėms. Tuomet dirbdamas Vilniaus dailės muziejuje pasiūliau direktoriui P. Gudynui perimti Katedrą muziejaus žinion ir įrengti joje Vakarų Europos dailės ekspoziciją. Mano suprojektuota ir įrengta ekspozicija veikė iki 1980 m. Vilniaus visuomenės kova dėl senamiesčio išsaugojimo prieš vykdomojo komiteto programą, remiamą ir paminklų apsaugos organų, išvesti pro senamiestį plačią magistralinę arteriją ir tuo suardyti amžiais susiklosčiusią urbanistinę senamiesčio struktūrą ir žymią dalį jos užstatymo, vyko dešimtmečiais ir dramatiškai, su dideliu nuostoliu, kuri patyrė seniausioji Vokiečių gatvė, buvo laimėta. Vienas unikaliausių Vilniaus senamiesčio paminklų – senoji žydų sinagoga – buvo 1949 m. išsprogdinta, neatlikus net inventorinių brėžinių.

Vilniaus pilių teritorijoje 1831 m. carinė kariuomenė buvo įrengusi tvirtovę, o pačiame kalne iškasė požeminį tunelį amunicijai laikyti. 1941–1944 m. vokiečiai jame įsirengė priešlėktuvinę slėptuvę. Po karo tunelis netvarkomas grėsė griūtimi. Paminklų apsaugos valdybos viršininkas komisijoje nutarė tunelį užpilti žemėmis, bet iš tikrųjų užpylė tik įėjimą į tunelį. Nebuvo sudaryta geologų ir kalnakasybos specialistų ekspertų komisija, kuri sudarytų darbų planą, kaip išvengti kalno pažeidimo pavojaus. Tunelis paliktas dievo

valiai. Pagaliau kalno žemės ėmė smukti į tunelio vakuumą, ėmė irti tūkstančiais metų stabilizavusis geologinė struktūra, žemėti kalno viršūnė, vakarinis pilies bokštas pasviro į rytus penkiais laipsniais. Dar ilgai judės kalno žemė, kolei jos galutinai stabilizuosis. Kuo tai aiškinti? O ant tokio kalno ruošiamės statyti Aukštinės pilies pastatus.

Palikime dar prie Pilies kalno. 1944 m. rudenį vaikščiojau Pilies kalno papėdėje ir sutikau vieną mūsų architektą su svečiu iš Maskvos, kurie prašė patarimo, kur Pilies kalne patogiausia įrengti požeminę viešą išvietę. Nustebau, kai pusė Vilniaus gulėjo griuvėsiuose, staiga pasirodė aktuali išvietė Pilies kalne. Nurodžiau vietą, kur lenkų laikais buvo įrengtas pisuaras, nutolęs nuo kalno apie 100 metrų, prie pat Pionierių gatvės, kur vėliau ir buvo įrengtas viešas tualetas. Klausimas, atrodė, buvo išspręstas. Bet vėliau vėl buvo keliamas reikalas įrengti Pilies kalne išvietę, net buvo nurodyti buvusio pietinio bokšto griuvėsiai. Pastarajame dešimtmetyje vėl pradėtas forsuoti šis klausimas iš Vykdomojo komiteto pusės, kurio atstovas Kačionas neseniai pranešė, kad viešai išvietei Pilies kalne yra paruoštas projektas, o žemės darbai bus pradėti 1988 m. pavasarį. Kas yra lietuviams Vilniaus Pilies kalnas, liaudyje vadinamas Gedimino kalnu, – nėra reikalo aiškinti. Kiekvienas lietuvis laiko šventa patriotine pareiga nors kartą aplankyti šį kalną kaip šventą vietą, Lietuvos širdį, mūsų tautos praeities, jos kultūros relikviją. Šiame šventajame kalne viešo tualetų įrengimas gali būti suvokiamas tik kaip tyčinis lietuvių patriotinių jausmų įžeidimas, kaip politinė provokacija, siekianti sukiršinti lietuvius prieš rusus, kada oficialiai deklaruojama tautų draugystė. Ar pagalvojo kas apie tai rimtai?

Pietų Lietuvoje tarp Jašiūnų ir Turgelių stovėjo didelis Pavlovo dvaras, XVIII a. priklausęs didikams Bžostovskiams, kurių vienas – Povilas Ksaveras – LDK referendorius, 1769 m. panaikino savo dvare baudžiavą, suteikė valstiečiams savivaldybės teises su renkamais teisėjais, pastatė jiems mokyklą ir ligoninę. Tuoju po 1770 m. italų architektas Carlo Spampani pastatė čia didingus ankstyvojo italų klasicizmo stiliaus rūmus. Dar tarybiniais pokario metais rūmai buvo sveiki. Juose įsikūrė tarybinis ūkis ir laikė rūmuose grūdus. Vienas to ūkio direktorių prasivogė ir, siekdamas nusišluoti nuostolius, padegė rūmus. Po gaisro rūmai nebuvo remontuoti nei restauruoti, be stogo ir perdengimų ėmė nykti ir griūti. Šiandien rūmų vietoje beliko tik plytų krūvos. Paminklų apsaugos įstaigos pareigūnams, atrodo, nebuvo žinoma Pavlovo rūmų nei istorinė, nei architektūrinė vertė ir jie nieko nepadarė, kad šį paminklą išsaugotų ateičiai.

Mūsų vadovaujančių įstaigų architektai nesuvokia ne vien senosios architektūros meninių vertybių, bet ir naujosios, XX a. pradžios. Turime du šios autorinės netolerancijos pavyzdžius, kuriuos pasišovė „taisyti“. Ankstesnieji Vykdomojo komiteto rūmai prie Lenino aikštės, kadaise miesto pirklių klubas, atstovauja saikingai vėlyvajai secesijai, yra vertingas savo epochos architektūros paminklas, pasižymi subtiliomis architektūrinėmis dekoracijomis ir taurios medžiagos išorės sienų tinku subtilaus rausvo atspalvio. Rūmų šeiminkams jų išvaizda pasirodė per prasta. Pirmiausia rūmų cokolį padengė raudono poliruoto granito plokštėmis, kurios atkirto pastatą nuo žemės. Maža to, abiejų išorės sienų piliastus nudažė ryškia raudona spalva. Tuo suardė pastato masės visumą ir nustelbė visas dekoratyvines subtilybes. Visa tai atlikta su miesto vyriausiojo architekto, jo skyriaus architektų kolektyvo ir miesto paminklų apsaugos inspektorius pritarimu.

Antras pastatas jau 1920 m., figūruojantis moksliuose žinyuose, atstovauja perėinamoms formoms iš secesijos į konstruktyvizmą, – tai „Vaikų pasaulio“ universalinė parduotuvė Lenino prospekte. Jo išorės sienas dengia šviesiai pilkos spalvos taurus tinkas, imituojantis tašytą akmenį, ir papuoštas skulptūrine dekoracija. Šį pastatą miesto paminklų apsaugos inspektorius J. Stasiulaitis savo iniciatyva ištisai perdažė tamsiai ruda šokoladine spalva, nes tokia spalva buvo nudažęs ir gretimą „Vilniaus“ viešbutį. Perdažyta universalinė

parduotuvė neteko ankstesnės gyvos išraiškos, susitraukė jos proporcijos, neteko ryšio su aplinkos erdve, o visų pirma pirminė tauraus tinko danga buvo pagadinta.

Panašiais savavališkais pastatų išorės perdažymais buvo deformuota daugybė senamiesčio paminklų, ypač barokinių bažnyčių, kurių anksčiau dekoratyvinių elementų fono spalva paprastai būdavo minkšto raudonai plytinio atspalvio. Remontų metu pakeistos blankia ochros spalva, neteko barokui būdingos dinamikos šv. Teresės ir šv. Rapolo bažnyčios, o buv. šv. Kazimiero bažnyčia perdažyta šviesiai ruda spalva, o šv. Paraskevijos cerkvė numarginta lyg čigonės sijonas.

Skulptūros, puošusios senamiestį, sudariusios jo panoramos akcentus ir projektuotos architektų kaip vieningas su pastatu organizmas, pokario metu buvo sistemingai sunaikintos, be jokio racionalaus pagrindo, nelyginant ikonoklastinio siautulio suplanuotos. Prasidėjo nuo universiteto kolonų salės fasado, kurio nišose stovėjo skulptoriaus B. Balzukevičiaus sukurtos alegorinės tiesos ir doros personifikacijos, Marksizmo katedros vedėjos Davtian reikalavimu buvo sunaikintos. Jų vietoje Universitete jubiliejaus proga buvo pakeistos studentų sukurtomis statulomis. Jos savo sujauktomis ir susmulkintomis formomis bei manieringomis proporcijomis yra svetimos ir dingsta monumentaliame klasicistiniame fasade, tuo tarpu B. Balzukevičiaus darbai buvo priderinti ir sudarė vieningą stilių su pastatu. Jie šiandien prašosi atstatomi.

Šis skulptūrų naikinimo siautulys 1950 m. nušlavė jau minėtas monumentalias skulptūras nuo katedros portiko viršaus kartu su panašiomis K. Jelskio skulptūromis nuo kalvinų bažnyčios portiko Pylimo gatvėje, su skulptoriaus A. Vivulskio Trimis kryžiais Plikajame kalne, su koplytstulpiu Antakalnyje priešais Suvorovo gatvę. Tai buvo kova ne tiek prieš religines atgyvenas, kiek prieš dailės kūrinius. Bet kuo paaiškinti nuo ankstyvesniųjų Vykdomojo komiteto rūmų bokšto Atlanto, nešančio žemės rutulį, skulptūros sunaikinimą, kuri buvo autorinis architekto padėtas akcentas, arba nuo senosios miesto elektrinės bokšto B. Balzukevičiaus figūrinės skulptūros, vaizduojančios civilizacijos triumfo personifikaciją, ranka aukštai iškėlusią elektros lempą. Net „Spalio“ kino teatro portale buvusios dekoratyvinės figūrinės skulptūros buvo nukapotos. Kam jos kliudė? Šių kultūrinio chuliganizmo faktų mūsų paminklų apsaugos įstaigų vadovai nė nepastebėjo ir nedarė jokių žygių jiems užkirsti arba sunaikintoms meninėms vertybėms atstatyti.

Labai keista ir net paradoksalu, kokią poziciją Vilniaus senamiesčio istorinių ir meninių vertybių atžvilgiu užima Vilniaus miesto vykdomojo komiteto vadovaujantys pareigūnai. Jie šių vertybių nesupranta ir negerbia, nors visas pasaulis jomis žavisi. Atvirkščiai, šie pareigūnai yra priešišškai nusiteikę senamiesčio likimo atžvilgiu. Panašiai kaip jie nugriovė nuo savo rezidencijos ar nuo senosios elektrinės bokštų skulptūras ir pačiame senamiestyje išgriovė daugelį vertingų pastatų, kad padarytų naujas aikštes, kaip tarp Rūdnykų ir Mėsinių gatvių, kuri dabar virto šiukšlių sąvartynu, kaip nugriovė didingus ir patvarius buvusios pijarų kolegijos rūmus Garelio gatvėje, nors XIX a. gale juose buvo lenininės „Iskros“ slėptuvė. Jie, kaip „savininkai“, inspiravo ir daugelio kitų senamiesčio paminklų naikinimą, nuvertinimą ar kitokią moderninimą. Tokią poziciją Vykdomasis komitetas užima ir šiandien.

Mūsų respublikoje neblogai veikia dailės kūrinių restauravimo dirbtuvės, įsteigtos tiek prie Vilniaus dailės muziejaus, tiek ir prie Restauravimo tresto, kur daug aukštos kvalifikacijos meistrų, pažymėtų aukščiausiomis kategorijomis Sąjungos mastu. Greta šių restauravimo dirbtuvių, veikia privatininkų restauratorių grupės, kurioms licencijas išdavė Kultūros paminklų apsaugos valdyba prie Kultūros ministerijos. Jos daugiausia restauruoja ir atnaujiną bažnyčių interjerus ir paveikslus. Viena tokių restauratorių grupė, vadovaujama tokio Žilio, 1971 m. sugadino Jiezno bažnyčios vertingas XVIII a. italų meistrų tapytas freskas. Bažnyčios klebonui nepatiko Venecijos meistrų išraiškinga ekspresionis-

M. Gorkio (dabar Didžioji) gatvė. Statybos ir naujasis „Maskvos“ kino teatras. 1975–1977 m. I. Juciūtės ir E. Šiško nuotraukos. LCVA.

tinė tapybos maniera. Jis, pataikaudamas davatkų skoniui, pasiūlė restauratoriams pagal banalius šventųjų paveikslėlius pertapyti freskas sentimentaliu saldžiu stiliumi. Restauratoriai tikrąją freską užtapė polivinilacetatiniais dažais ir sunaikino aukštos meninės vertės freskas. Tik po laiko Paminklų apsaugos valdybos pareigūnai pastebėjo ši barbarišką darbą, nenubaudė nei klebono, nei restauratorių, nepareikalavo pašalinti pertapymų ir atskleisti pirminės originalios freskos.

Be šios grupės, privačia bažnytinių paveikslų restauracija su Paminklų apsaugos valdybos licencija vertėsi restauratorės A. Kalitytė ir E. Šmigelskaitė. Jos turėjo tam tikras kvalifikacijas, bet joms stigo sąžiningumo ir meninės kultūros. Naudodamosi visišku Paminklų apsaugos valdybos pasitikėjimu, jos vertėsi privačia praktika, dosniai atlyginama ir nekontroliuojama. Jos daugelį vertingų bažnytinių paveikslų nuvertino be atodairos juos pertapydamos, keisdamos jų koloritą, o kartais ir deformuodavo originalų piešinį. Šito nenorėjo pastebėti Paminklų apsaugos valdybos inspektoriai.

Liūdniausias, jeigu nepasakyčiau tiesiog tragiškas, likimas teko Lietuvos vaizdinės dailės palikimui. Jokios apsaugos įstatymai jam negaliojo, ypač pirmaisiais pokariniais metais, kai dauguma lenkų tautybės žmonių 1945–1947 m. repatrijavo į Lenkiją. Tada, kas tik netingėjo, o turėjo galimybių, vežė Lietuvos menines vertybes niekieno nekontroliuojami. Taip iš Vilniaus universiteto išsivežė visus dailės rinkinius prof. M. Morelovskis, skulptorius Edvardas Novickis išsivežė „Vilniaus naujosios dailės“ muziejaus rinkinius, daugiau kaip 300 vienetų, kurie buvo laikomi dabartiniuose Meno darbuotojų rūmuose, priklausiusius miesto savivaldybei, prof. J. Hopenas išvežė iš Vilniaus dailės muziejaus vertingesnius tapybos ir grafikos kūrinius, rečiausias knygas bei archyvinius dokumentus. Okupacijos laikais mirusių Vilniaus tapytojų: Aleksandro Šturmano, Mykolo Riaubos, Marijono Kuliešos, Juozapo Horydo visas kūrybinis palikimas buvo išvežtas į Lenkiją. Varšuvos tautinis muziejus turėjo Vilniuje prie repatriacijos įgaliotinio įstaigos viešai veikiančią dailės kūrinių pirkimo kontorą, kuri supirkinėjo juos ne vien iš repatriantų, bet ir iš nuolatinių Vilniaus gyventojų, neklausdami jų kilmės. Šiam masiniam dailės kūrinių išvežimui iš Lietuvos tuomet neprieštaravo, o net rėmė ano meto Lietuvos ministras pirmininkas Mečislovas Gedvilas, nors, be abejo, jam buvo žinoma lenkų emigracinės vyriausybės Londone instrukcija jos rezidentams Lietuvoje – kiek galima daugiau iš jos išvežti meninių vertybių į Lenkiją. Meninių vertybių išvežimas iš Vilniaus nesiliovė ir po to, tik jau sporadiškai. Taip po 1952 m. iš Statybos ir architektūros komiteto paminklų apsaugos skyriaus jo inspektorius A. Janikas, išvažiuodamas į Lenkiją, išsivežė iš savo įstaigos didelį kiekį Lietuvos architektūros paminklų, inventorinių brėžinių ir kitų dokumentų.

1954 m. uždarius daugelį Vilniaus katalikų bažnyčių ir perdavus jų turtą Vykdomojo komiteto finansų skyriui, nebuvo surašyti su klebonais priėmimo–perdavimo aktai, kuriuose būtų surašytas išsamus bažnyčių inventorių, ypač meninės vertybės ekspertų

akivaizdoje. Kada šis inventorius buvo finansų skyriaus perimtas, jis savo ruožtu ėmė jį skirstyti atskiroms įstaigoms. Liturginiai daiktai ir vertingi altoriniai paveikslai formaliai buvo perduodami Vilniaus katalikų kurijai, bet faktiškai juos perimdavo buvęs šv. Dvasios bažnyčios klebonas Bekešas, kuris nepriklausė Vilniaus kurijai, o tiesiogiai Baltstogės vyskupijos jurisdikcijai. Jis perimtus liturginius daiktus ir paveikslus savo nuožiūra dalydavo lenkiškų parapijų bažnyčioms tiek Lietuvoje, tiek ir Gudijoje, o galimas dalykas, permesdavo ir į Lenkiją. Dėl to perimtų iš finansų skyriaus meninių vertybių sąrašų nesudarinėjo nei Vilniaus kurija, nei kun. Bekešas, taip kad šiandien negalima susiorientuoti, kur jie dabar yra. Ko neperėmė kunigai, buvo perduodama kitoms įstaigoms. Vertingesni stiliniai baldai ir šviestuvai buvo perduoti viešbučiams bei teatrams ir reprezentacinėms įstaigoms. Muziejams perduoti beliko tai, kas kitiems nebetiko. Paminklų apsaugos valdyba iš viso į šitą netvarką nesikišo, lyg tai būtų ne jos reikalas, o išimtinai Vykdomojo komiteto finansų skyriaus kompetencija.

Vėliau iš saugomų ir nesaugomų bažnyčių buvo vagiami ir naikinami paveikslai ir skulptūros. Prasidėjo nuo šv. Kazimiero bažnyčios, kada ją nuomojo „Glavvino“ sandėliui. Trys dideli Liudomiro Slendzinskio tapyti altoriniai paveikslai buvo sunaikinti. Tuo pat metu šv. Kotrynos bažnyčioje, atiduotoje „Glavbakalėja“ sandėliui, buvo sunaikinti ir išmesti į šiukšlyną trys ovaliniai altoriniai Simano Čechavičiaus paveikslai bei sudaužytos kelios skulptūros. Perdavus šv. Kotrynos bažnyčią Vilniaus dailės muziejui, kadangi jos altoriuose buvo 14 pačių geriausių Simano Čechavičiaus paveikslų, buvo įsilaužta į bažnyčią ir išvogtas didžiojo altoriaus paveikslas, vaizduojantis „Mistišką šv. Kotrynos susižiedavimą su Jėzumi“. Vėliau jis atsirado skulptoriaus Kalinausko dirbtuvėje Pavilnyje. Atsekus nusikaltėlį ir pradėjus tardymą, teismo organai kreipėsi į Kultūros paminklų apsaugos tarybą nustatyti tikrąją išvogto paveikslo piniginę vertę, nuo kurios priklausys baudmės dydis. Taryboje muziejaus direktorius prašė nurodyti kiek galima žemesnę paveikslo vertę ir kad ji neviršytų 10 000 rublių, su kuo, matyt, kai kurie tarybos nariai sutiko, nors jiems buvo žinoma, kad apie 1910 m. vienas anglų kolekcionierius siūlė vienuolyno viršininkei už šį paveikslą 200 000 aukso rublių ir padaryti tikslią jo kopiją. Teismas nusikaltėlį nubaudė lygtinai 2 metams ir apmokėti simbolines paveikslo restauravimo išlaidas. Taip paminklų apsaugos organai gynė ne dailės paminklus, o jų naikintojus ir grobikus. Būtina pažymėti, kad Dailės muziejus, globodamas šv. Kotrynos bažnyčią, visai nesirūpino bažnyčios remontu ir apie 3 dešimtmečius stogas nuo kiemo pusės buvo kiauras ir atmosferos drėgmė iki šių dienų nuolat pūdo paminklo mūrus.

Panašūs keli tokie įsilaužimai buvo ir buv. Bernardinų bažnyčioje, esančioje Dailės instituto globoje, per kuriuos iš keturių didelių XVII a. trečio ketvirčio paveikslų buvo išpjauti septyni fragmentai. Visais tais atvejais Lenino rajono kriminalinių paieškų organai susedavo kaltininkus. Vieno jų bute atrasta iš altoriaus nuimta pilna figūrinė angeliuko skulptūra. Tardymo organai nutraukė tolimesnes paieškas, nes esą kaltininkas buvo pašauktas į karinę tarnybą. Keisčiausia tai, kad tardymo organai, turėdami daiktinius nusikaltimo įrodymus, neįstengė nei išreikalauti iš kaltininko trijų išpjautų paveikslo fragmentų, nei nustatyti jų buvimo vietas, kad jie restauratorių būtų atstatyti į pirmąsias vietas ir vertingas paveikslas atgautų savo pirmąsias vertę. Paminklų apsaugos įstaiga nieko nedarė, kad tardymo byla būtų tęsiama ir išpjauti paveikslų fragmentai būtų atgauti.

1973 m. vasarą Vilniuje vyko tarptautinė ICOMOS organizacijos konferencija. Jos metu į Trakų bažnyčią buvo įsilaužta ir išvogtas iš jos unikalus altorinis šv. Jono Nepomuko paveikslas, tapytas 1715 m. Vilniaus tapytojo J. Jarmušausko. Kartu iš kito paveikslo buvo išpjautos dvi šventųjų galvos. Kultūros paminklų apsaugos valdybai ši vagystė buvo žinoma, tik ar ji darė kokių žygių kriminalinių paieškų įstaigoje surasti vagystės kaltininkus ir atgauti išvogtą paveikslą, nebuvo jokios žinios. Jo ir iki šios dienos neatrasta. Greičiausiai

šis unikalus Lietuvos tapytojo kūrinys buvo išvežtas į užsienį kurio nors ICOMOS konferencijos dalyvio muitinės nepatikrintame bagaže.

Neaiškiomis aplinkybėmis dingo be pėdsakų kadaise represuoto Cezario Petrausko iš Kauno reikšminga paveikslų kolekcija, kurioje buvo du vertingi I. Rericho kūriniai, K. Šimonio, A. Žmuidzinavičiaus ir kitų lietuvių tapytojų paveikslai. Nė vienas jų neperduotas į respublikos valstybinius dailės rinkinius.

Panašiai dingsta vertingi dailės kūriniai ir iš valstybinių įstaigų kolekcijų, ir iš muziejų, tiek iš ekspozicijų, tiek ir iš saugyklų, o kai kurie jų atsiduria ir užsienyje. Atskirą dingstančių kūrinių grupę sudaro vadinamieji depozitai – ilgesniam laikui paskolinti kitoms įstaigoms eksponatai. Kadaise Vilniaus dailės muziejus paskolino Švietimo ministerijai keturis vertingus paveikslus: B. Jamonto, T. Niesiolovskio, M. Riaubos, J. Vaičio peizažus. Pasikeitė ministrai, pasikeitė ūkvedžiai, o apie paveikslus niekas nieko nežino. Panašiai Dailės muziejus paskolino universitetui organizuojamam memorialiniam A. Mickevičiaus muziejui labai vertingą V. Vankavičiaus paveikslą, vaizduojantį poetą ant Aju Daho kalno. Jis dingo kartu su skandalinga visų autentiškų eksponatų vagyste ir jų pakeitimu beveikiais daiktais.

Kadaise buvo labai aktualus kolūkinių paveikslų galerijų steigimas iš atsarginių dailės muziejų fondų, neretai ir vertingų paveikslų. Tokių galerijų būta keliolikos. Keičiantis kolūkių direktoriams, naujam direktoriui ima rodytis, kad galerijos užimamos patalpos reikalingos kitiems reikalams, paveikslai sukraunami į sandėliuką, o iš ten dingsta nežinomais keliais. Kiek tuo būdu dingo paveikslų ir muziejams juos teko nurašyti, niekas nepaskelbė.

Ne geresnė padėtis yra su dailės kūriniais, buvusiais bei esančiais Vilniaus universiteto bibliotekos rinkiniuose. Po buvusio sargo Zarembos mirties dingo autentiška drožtinė ir auksuota astronomų M. Počobuto ir Jono Sniadeckio katedra bei skulptoriaus S. Šukalskio darbo unikalus bronzinis A. Mickevičiaus paminklo modelis. Jie kadaise nebuvo įrašyti į valstybės saugotinių meninių vertybių sąrašus. Prieš porą metų tos pat bibliotekos administracija kreipėsi raštu į Paminklų apsaugos valdybą leisti nurašyti ir išbraukti iš saugotinių meninių vertybių sąrašų keturis meninius objektus „kaip neturinčius meninės vertės“, tarp jų ir originalų skulptoriaus M. Antokolskio autoportretą. Tai sukėlė įtarimą, kad jų saugotojai ar ruošiasi menines vertybes pasiglemžti, ar parduoti jas privatiems kolekcionieriams. Buvo pasiūlyta, kad tokiais „saugotojais“ susidomėtų teisėtvarkos organai. Kaip pasielgė Paminklų apsaugos valdyba, žinių neturime.

Reikia manyti, kad buvusieji Vrublevskių dailės rinkiniai, saugoti centrinėje Mokslų akademijos bibliotekoje, kurių 50 kūrinių yra įrašyti į valstybinius saugotinių meninių vertybių sąrašus, o dabar išskirstyti tarp atskirų Mokslų akademijos padalinių, yra visiškai išsaugoti ir nė vieno paveikslo kuris nors padalinio ūkvedys nenurašė kaip „susidėvėjusio inventoriaus“, nors niekas to nepatikrino.

Visos šios vagystės bei meninių vertybių dingimai iš valstybinių bei visuomeninių dailės rinkinių lig šiol buvo nutylimi ir slepiami tiek nukentėjusių, tiek ir šiuos reikalus kontroliuojančių paminklų apsaugos organų. Toks elgesys tik skatina tolesnį meninių vertybių grobstymą. Visi tokie faktai privalo būti viešai skelbiami, kūriniai tiksliai aprašomi su pridėtomis reprodukcijomis ir jų dingimo aplinkybėmis, kad būtų informuojama visuomenė, teisėtvarkos organai, muitinių tarnautojai, mokslinės įstaigos, o reikalui esant, ir Užsienio reikalų ministerijos žinybos.

Reikia paminėti ir oficialų kelią, kuriuo mūsų rinkinių meninės ir kultūrinės vertybės atsiduria už Lietuvos ribų. Taip kadaise iš memorialinio A. Mickevičiaus muziejaus ekspozicijos originalus poeto rankraštis, rašytas Vilniuje, buvo atiduotas lenkams. Panašiai dovanotas ukrainiečiams originalus T. Ševčenkos piešinys su autoriaus dedikacija jo lietuviškam bičiuliui Bronislovui Zaleskiui. Tiesa, ukrainiečiai mums dovanojo Universiteto jubilėjaus proga 12 J. Peškos senojo Vilniaus piešinių. Pastaruoju metu Jūsų, drg. Sekretoriau,

raštišku nurodymu iš Vilniaus istorijos etnografijos muziejaus rinkinių perduota gudams keletas meninių istorinių vertybių, kurių du objektai patys seniausi ir vertingiausi. Tai du liturginiai indai iš XIII amžiaus romaninio stiliaus, rasti Vytauto tėvonijos žemėje, kilę iš Vokietijos ir vartoti katalikų apeigų liturgijoje. Vienas jų, būtent raitelio formos urceolė, pagal kitus šaltinius yra rasta Bartkuškėse. Šie daiktai buvo stropiai saugomi daugiau kaip šimtą metų Vilniaus senienų muziejuje ir buvo mūsų kultūrinių ryšių su Vakarų Europos kultūra patys pirmieji dokumentai. Jų netekimas dar daugiau užtamsina Lietuvos kultūros ištakas. Tai neįkainojamas nuostolis mūsų kultūrai, juo labiau kaip neapčiuopiamas kompetentingų mūsų rimčiausių istorijos mokslų specialistų. Tai įvykdyta, kada mūsų tauta suskato telkti savo nacionalinės kultūros vertybes į bendrą fondą. O jeigu guda ir turėtų nesugriaujamų dokumentinių įrodymų į tuos objektus, tegu tuo atveju žymiausieji abiejų pusių ekspertai bendrai sutaria apsiukeisti gudų kultūrinės vertybes, esančias Lietuvoje, į lietuviškosios kultūros objektus, esančius Gudijoje. O tokių lietuviškų meninių vertybių guduose yra labai daug, daugiausia supirktų Vilniuje iš privačių kolekcionierių. Panašiu abiejų pusių susitarimu 1944 m. buvo pasidalyta likviduoto buvusio Vilniuje gudų muziejaus eksponatais pagal jų etninę kilmę. Lygiai taip pat savo metu Vilniaus dailės muziejus pasikeitė su Lvovo paveikslų galerija keliolika dailės kūrinių sąjunginei Kultūros ministerijai pritarus. Vilniaus dailės muziejus perdavė Lvovo galerijai daugybę lenkų tapytojų darbų, kurių Lvovo galerijai prireikė sukomplektuoti lenkų tapybos skyrių, o iš Lvovo tuo tarpu gavome daugybės žymių Lietuvos tapytojų kūrinių, kaip P. Smuglevičiaus, J. Damelio, V. Neveravičiaus, K. Račinsko, kurie rimtai praturtino Lietuvos dailės ekspoziciją.

Ne visos TSRS respublikos turi vienodas teises ir sąlygas savo nacionalinei kultūrai ugdyti. Gudijos TSR Mokslų akademijoje yra gudų dailės istorijos išplėstas skyrius, o Lietuvoje tik kuklus dailėtyros sektorius, kuriam leista tirti Lietuvos dailę tik nuo 1906 metų. Minsko universitete veikia dailės istorijos katedra, o Vilniaus universitete seniai tokios nėra. Gudų dailės istorikams skiriamos didelės lėšos savo nacionalinei dailei tirti ir nevaržomai jie siunčiami į komandiruotes informacijoms rinkti į bet kurios tarybinės respublikos muziejus, į socialistinių kraštų, ypač į Lenkijos muziejus ir archyvus ir net į kapitalistinius kraštus. Jie yra nuodugniai išstudijavę visus mūsų dailės rinkinius bei archyvus. Tuo tarpu Lietuvos dailės istorikai visų šitų galimybių neturėjo. Šitų eilučių autorius, kada dirbo Vilniaus dailės muziejuje moksliniu darbuotoju, „dėl lėšų stokos“ nebuvo komandiruojamas į Leningradą susipažinti su P. Smuglevičiaus kūrinių Ermitažo ir Pavlovsko rinkiniuose, su K. Kukevičiaus paveikslais Rusų dailės muziejuje, su žymaus dailininko ir revoliucionieriaus Jono Trojanausko kūrybiniu palikimu, kuris 1916 m. atsidūrė Petrograde ir buvo išblaškytas privačių kolekcionierių rinkiniuose. Panašiai neteko pamatyti Zigmo Petravičiaus paveikslų Syktyvkaro muziejuje. Lygiai „dėl lėšų stokos“ nebuvau pasiųstas į Krokuvą, kur Čartoriskų muziejuje sutelkta gausi ikonografinė Vilniaus architektūros paminklų dokumentacija.

III

Pokarinėje mūsų spaudoje tūkstančius kartų buvo cituojamas Lenino teiginys apie visų ankstyvesnių socialinių formacijų kultūrinio palikimo svarbą komunistinės kultūros kūrimui, deja, realybėje pasirodė, kad šis leninizmo principas negalioja Lietuvos kultūriniam palikimui, ypač penkių šimtmečių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos laikotarpiui. Pats to meto mūsų valstybės pavadinimas redaktorių buvo stropiai braukomas ir keičiamas pejoratyvinę prasmę turinčiu „feodalinės Lietuvos“ vardu, o jos išlikę valstybiniai herbai įnirtingai naikinami. Vienas iš gražesnių tokių herbų sunaikintas 1979 m. universiteto restauravimo metu. Jis buvo astronomijos kieme apatinio aukšto lango viršuje, išlikęs

iš XVII a. kaip angokraščio dekoracija, pagamintas iš keturių polichromuotų keraminių plytelių, apsuptas laurų vainiku. Kas jį sunaikino, Paminklų apsaugos miesto inspekcija neatsekė.

Mokslinis feodalinės Lietuvos kultūrinio palikimo tyrimas anonimiškai pateikta nuostata buvo uždraustas. Buvo uždrausta visoms aukštosioms respublikos mokykloms gilintis į kultūrinį LDK palikimą. Prie Mokslų akademijos įsteigiam dailėtyros sektoriui buvo nurodyta negilinti mokslinių tyrimų anksčiau už 1906 m. Jokie moksliniai darbai šiais klausimais nebuvo publikuojami. Tik pastarųjų metų paskelbtoje persitvarkymo programoje panaikinti šie prieštaravimai tarp skelbiamos teorijos ir realiai vykdomos praktikos. Viename pastarųjų savo pasisakymų TSKP Generalinis Sekretorius aiškiai pabrėžė, kad „negalime sutikti su tais, kurie siūlo pamiršti istoriją arba naudoti tik tam tikrą jos dalį. Dabar visi mes gerai suprantame, kad toks požiūris nepriimtinas... Negalima pakeisti vienos pusinės tiesos kita pusine tiesa... Juk tiesos žodis apie mūsų istoriją – tai, draugai, mūsų bendras turtas, mūsų jėga... Žinoma, svarbiausią darbą turi atlikti mokslininkai, turintys reikiamą mokslinį bagažą“ (Tiesa, 1988 01 04). Ypač tai aktualu šiandien Lietuvai, jos kultūros kūrimui atskleidžiant pasmerktus užmiršimui kultūrinius LDK lobius, tiek moksliniame tiriamajame darbe, tiek ir kultūros paminklų apsaugos bei jų restauracijos praktikoje.

Kokios gi mūsų architektų restauratorių kvalifikacijos? Pas mus restauratoriais dirba visai tam darbui neparuošti architektai, visai nenutuokiantys apie LDK architektūros stilius bei jų nacionalinę specifiką. Sąjunginėse aukštųjų mokyklų, ruošiančių architektus, programose, privalomose ir Lietuvoje, istorinei architektūrai pažinti, t. y. 500 metų architektūros raidai, skiriamos vos 4–6 paskaitinės valandos. Per šį laiką neįmanoma daugiau pasakyti, kiek paskelbta eiliniame vadove turistams, dažnai su didelėmis klaidomis ir netikslumais. O kas sudaro architektūros mokslo esmę, kaip pastato erdvinė struktūra, jos sudėtinės dalys, jų proporcijos, kompozicinio sprendimo priemonės, jų stiliaus savaimingumai, tų stilių formų raida ir jų sąveika įvairių nacionalinių mokyklų paminkluose, formų skirtumai ir giminingumo ryšiai ir daugybė kitų formalių klausimų, – lieka nepažinti. Taip neseniai išėjęs iš spaudos pirmasis Lietuvos architektūros istorijos tomas, parašytas iš tų pozicijų, kurios viešpatavo moksle daugiau kaip prieš 100 metų ir perdėm diletantiškai. Autoriai neskiria net renesanso nuo manierizmo, suplaka šias sąvokas. Autoriai nežino, kad LDK architektūroje renesanso iš viso nebuvo. Apskritai architektūros istorijos mokslas yra pas mus žemiausia lygio. Iš jos mokyklų išėję architektai tesugeba projektuoti tik nūdienius pramoniniu būdu statomus pastatus. Senovė jiems svetima. Atėję dirbti restauratoriais – ir tai patys silpniausi – savo darbą suvokia kaip senovės paminklo papildymą naujomis improvizuotomis formomis, kaip jų „pataisymą“, „patobulinimą“, „pagerinimą“, ir stengiasi, kad jo „sukurtas“ pastatas išsiskirtų kuo nors neįprastu, originaliu, atskleidžiančiu jo išradingumą. Tai liečia ne vien eilinius mūsų restauratorius, bet ir vadovaujančius.

Gyvenimas nepakenčia vakuumo. Jeigu Lietuva pristigo kvalifikuotų specialistų dailės istorikų kultūros paminklų apsaugos ir restauravimo baruose, jų vieton čia pat atsirado daugybė pseudospecialistų, sugebančių dirbti viską, nors ir neturinčių toms pareigoms mokslinio paruošimo, bet užtat turinčių tam tikrą veiksmų paramą. Savo apsukrumo dėka sugebėjo pasiekti vadovaujančius postus, įsigyti „autoritetą“. Pasirodo, kad paminklų restauracijoje bei jų apsaugoje galima padaryti gerą karjerą, o kartu garantuoti nemažas pašalines pajamas, – ką ne kartą nustatė valstybės kontrolės pareigūnai, – nors ir toliau jie lieka nepavduojami. Susidarė paradoksali padėtis. Vyriausybė leidžia kultūros paminklų apsaugos įstatymus, jų restauravimui skiria dideles lėšas, steigia tam įstaigas ir jų pareigūnams moka algas, o tuo tarpu tų įstaigų veiklos rezultatai prieštarauja tų įstatymų principams ir reikalavimams – kultūros paminklai žalojami, nuvertinami, darkomi, ir

taip atvirai, akiplėšiškai, kad visuomenė priversta yra protestuoti prieš valstybinių įstaigų sąmoningą ar nesąmoningą paminklų žalojimą, jų veiklos aplaidumą. Kaip tai suprasti? Ar valstybė remia nemokšų savivaliavimą? Ideologiniai mūsų priešai visa tai mato, fiksuoja ir panaudoja antitarybinei propagandai.

Pastarasis partijos ir tarybinės vyriausybės nutarimas „Dėl tolesnio tarybinės architektūros ir miestų statybos plėtojimo“ nurodo, kad „pertvarkyti architektūros mokymą, parengti ir įgyvendinti priemones, kad būtų išleidžiama daugiau architektų – tiek, kiek jų reikia liaudies ūkio šakoms, taip pat priemones jų kvalifikacijai kelti... garantuoti, kad jie gerai išstudijuotų architektūros palikimą ir šių dienų šalies ir pasaulio praktikos laimėjimus... kad visas architektų pareigas turi nuosekliai užimti aukštąjį architektūros mokslą baigę darbuotojai... Duoti nurodymai visokeriopai išsaugoti ir kuo geriausiai naudoti didžiulį architektūros palikimą, ypač kompleksiškai rekonstruojant istorinės statybos rajonus, restauruojant pastatus, turinčius architektūros ir kultūros vertę, modernizuojant ir kapitališkai remontuojant esamus pastatus... organiškai derinti naują statybą su esamu užstatymu, architektūros paminklais, naudoti nacionalines tradicijas ir metodus, landšafto architektūrą, ir monumentaliosios dailės sintezę“ (Tiesa, 1987 10 17). To mums skubiausiai reikia.

Ne visuomet estetinė kultūra Lietuvoje buvo taip žemai smukusi. Senajame Vilniaus universitete jau 1770 m. buvo įsteigta architektūros katedra, kurioje dirbo Carlo Spampani, Motiejus Kiseliauskas, Martynas Knakfusas, Laurynas Gucevičius, Mykolas Šulcas, Karolis Podčaičinskis; 1797 m. įsteigta dailės mokykla, vadovaujama Pranciškaus Smuglevičiaus ir Jono Rustemo. Nuo 1810 metų dailės istorijos paskaitas pradėjo skaityti Juozapas Sandersas ir E. G. Grodekas, kurie išauklėjo pirmuosius Lietuvos dailės istorikus: Teodorą Narbutą, Vincentą Smakauską, J. I. Kraševskį, Mykolą Balinskį, Mykolą Homolickį, kurių moksliniai darbai buvo publikuoti 1832–1863 m. laikotarpyje, o kurių teiginių dauguma nepaseno iki mūsų dienų, nors šiandien jau gerokai primiršti. 1864–1904 m. laikotarpis buvo juodoji naktis Lietuvos kultūrai, kada griežčiausiai buvo persekiojama lietuviška spauda lotyniškėmis raidėmis ir naikinama „lotyniška dvasia“ Vilniaus architektūroje. Lietuviškos kultūros žiežirbos ruseno ir geso išėivijoje, kaip tarp politinių emigrantų Prancūzijoje ar Austrijoje (Galicijoje). 1919–1939 m. Vilniaus universitete veikė dailės istorijos katedra, kurios auklėtiniu turiu garbės būti ir aš. Tuo pat metu Kauno universitete bei Meno mokykloje imta domėtis Lietuvos dailės istorija. Ir iš naujo pradėtas mokslinis tiriamasis ir paskaitinis darbas. Naujus pagrindus šiam mokslui padėjo Ignas Šlapelis, Paulius Galaunė ir pasaulinio masto mokslininkas Jurgis Baltrušaitis, šiandien Paryžiaus Sorbonos pažiba. Kaip nedaug stigo, kad jis būtų pakviestas tuoj po karo į Vilniaus universitetą dailės istorijos katedrai organizuoti ir vadovauti, o jau seniai turėtume profesionaliai paruoštus Lietuvos dailės istorikus. Tiesa, dar po karo veikė kelis metus Vilniaus universitete dailės istorijos katedra, P. Galaunės ir H. Kairiūkštytės-Jacinienės vadovaujama. Jų dėstomų dalykų programa buvo susiaurinta iki minimumo – ruošti plataus profilio mokslinius darbuotojus kraštotyros muziejams. Po dviejų laidų katedra buvo likviduota. Neruošė Lietuvos dailės istorikų ir Vilniaus bei Kauno dailės institutai, o vien tik „dailėtyrininkus“ tarybinei dailei populiarinti ir propaguoti, dėl to, kad ir jų dėstytojai nebuvo tam paruošti. Lietuvos dailės istorikų specialistų neparuoštų mums nei Maskvos, nei Leningrado aukštosios dailės mokyklos, kadangi jų dėstytojams senoji Lietuvos dailė bei architektūra nėra pažįstama ir įdomi. Daugiau pažįstamas kultūrinis ir meninis LDK palikimas lenkų dailės istorikams, tačiau nė vienas lietuvis nebuvo pasiųstas studijų į Lenkiją Lietuvos dailės istorijai pažinti. Geriausiai pažįsta LDK architektūrą prof. A. Milobendzkis, o feodalinės Lietuvos dailę – prof. M. Karpovičius. Be to, prie Varšuvos politechnikos instituto veikia trejų metų podiplominės studijos architektams restaurato-

riams ruošti, kuriomis plačiai naudojasi socialistinių kraštų stipendininkai. Deja, Lietuvoje neatsirado nė vieno kandidato įgyti architekto restauratoriaus specialybę. Iš kelių šimtų Dailės institutą baigusių dailėtyrininkų nė vienas nėra paruoštas Lietuvos dailės istorijos srityje. Vos keli savo iniciatyva susidomėjo meniniu LDK palikimu ir bando jį tyrinėti, kaip architektai V. Zubovas, V. Levandauskas, dailėtyrininkės M. Matuškaitė, G. Vaišvilaitė, N. Lukšionytė, bet neturėdamos fundamentalaus akademinio dailės istorijos paruošimo, neapėmia gilesnio ir platesnio dailės reiškinių evoliucijos nušvietimo. Jų pradėti darbai teikia tam tikrą vilčių ateičiai.

Kokia iš susidariusios padėties išeitis? Visų pirma reikia reabilituoti kultūrinį ir meninį LDK palikimą ir pradėti nuosekliai moksliskai tirti ir paruošti aukštos kvalifikacijos Lietuvos dailės istorijos specialistus, skatinti ir organizuoti jų mokslinius tiriamuosius darbus, juos publikuoti ir pavesti jiems vadovauti tiek kultūros paminklų apskaitos ir apsaugos įstaigų darbams, tiek generalinei jų restauravimo priežiūrai. Tam tikslui būtina įsteigti Vilniaus universitete dailės istorijos katedrą ir parūpinti jai aukštos kvalifikacijos dėstytojų kadru. Pagrindinis šios katedros uždavinys – ruošti plataus profilio Lietuvos dailės istorikus, tiek moksliniam tiriamajam darbui, pedagoginiam ar administraciniam paminklų apsaugos įstaigose bei restauravimo institutuose ir dirbtuvėse, tiek ir dailės muziejuose. Pagrindiniai katedroje dėstomi kursai privalo būti: 1. Lietuvos vaizdinė ir taikomoji dailė nuo seniausiųjų laikų iki nūdienos. 2. Irgi pilnas Lietuvos architektūros istorijos kursas. Jie būtų skaitomi per šešis semestrus ir kiekvienam skirti ne mažiau 80 paskaitinių val. ir 20 val. seminarams. Šių paskaitų mokslinis lygis turi atitikti pasaulinius standartus, ir pagal juos privalo būti atestuojami katedros auklėtiniai, panašiai kaip dabar praktikuojama Vilniaus universitete tokiose disciplinose kaip matematika, fizika, chemija, medicina, kurios sėkmingai rungtyniauja su kitų kraštų moksliniais laimėjimais. Be to, turi būti skaitomi TSRS tautų ir pasaulinės dailės istorijos kursai, Lietuvos ir pasaulinė politinė ir kultūros istorija, mokslinio tiriamojo darbo metodika, svetimų kalbos, ypač gerai išmokstamos lotynų ir lenkų kalbos, kitos pagalbinės disciplinos, kaip paleografija, heraldika, muziejinkystė, paminklų apsaugos organizavimas, paminklų restauravimo principai bei metodika ir panašūs techniniai sugebėjimai. Katedra privalo turėti kabinetą, aprūpintą visų pirma visais Lietuvos dailės istorijos leidiniais, išsamia diapozityvų kolekcija, pasaulinės dailės albumais ir kita vaizdine medžiaga. Katedros dėstytojai kartu skaitytų apžvalginius dailės istorijos kursus istorikams, filosofams, lituanistams, svetimų kalbų studentams.

Dėl mokslinio tiriamojo Lietuvos dailės istorijos darbo, tai čia slypi neišsemiamos perspektyvos. Techniniuose moksluose šiandien jaučiamas mokslinės informacijos tiesiog katastrofiškas antplūdis, o Lietuvos dailės istorijos srityje yra stebėtinais kuklus, apie daugybę dailės reiškinių iš viso stokojame kokių nors duomenų. Mes net neturime pilnų publikuotų duomenų, ką slepia respublikos muziejų fondai, bažnyčios, privačios kolekcijos, nežinoma, kokios marios informacijos glūdi mūsų turtinguose archyvuose bei bibliotekose. Stokojame išsamios bibliografijos, kas yra publikuota dailės ir architektūros klausimais mūsų ir kitų kraštų literatūroje bei spaudoje. Niekas nerinko informacijos, kokie mūsų dailininkų kūriniai yra išblaškyti TSRS dailės ir istorijos muziejuose bei privačiuose rinkiniuose, taip pat Lenkijoje, Vokietijoje, Italijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, pagaliau JAV, Kanadoje, Australijoje ir kitur. Nesudaryti mūsų dailininkų bei architektų enciklopediniai žodynai, be kurių neįmanomas dailės reiškinių apibendrinimas bei kūrėjų vieta bendroje lietuviškosios dailės ir architektūros raidoje.

Neseniai LTSR Mokslų akademijos sistemoje kuklus dailėtyros sektorius išplėstas į kultūrologijos ir dailėtyros institutą, atrodo, tokių uždavinių nekelia ir nesiryžta tyrinėti Lietuvos dailės istorijos, prie jo ir LDK kultūrinio palikimo. Kaip pats instituto pavadinimas rodo, jis nukreiptas daugiau į filosofinius kultūrinių reiškinių apmąstymus ir apibendrinimus.

Pilies gatvė 1944 m. J. Bulhako nuotrauka. LCVA. Dabar čia – gyvenamasis namas, iškilęs panaudojant masinės statybos gelžbetoninius elementus.

mus, liečiančius vien nūdienio kultūrinio gyvenimo reiškinius. To Lietuvos dailės istorijos mokslui aiškiai nepakanka. Jau senokai mūsų filosofai, ypač jų estetikos sekcija, plačiai spaudoje, konferencijose, simpoziumuose, pasitarimuose gyvai svarsto ir polemizuoja apie mūsų kultūrinio gyvenimo problemas, bet nuo to kultūra nekylo, negerėja, kultūros paminklai ir toliau naikinami, žalojami, nuvertinami. Nė vienas kultūrologas nepakėlė protesto balso prieš žaviausio ir vertingiausio baroko paminklo Vilniaus šv. Kotrynos bažnyčios naikinimą, kurioje sutelkti geriausiųjų Simano Čechavičiaus paveikslų, skulptorių Hedelių skulptūrų, architekto J. K. Gliubičiaus darbo altorių ansamblis, geriausiai išlikęs unikalus barokinis interjeras, kad šis paminklas pasmerktas sunaikinimui, kad pro jo kiaurą stogą nuo kiemo pusės jau 30 metų atmosferiniai vandenys pūdo ir naikina jos mūrus, kad dar buvo nesiruošiama jos restauruoti. Mūsų Mokslų akademijos sistemoje būtinai reikalingas savarankiškas Lietuvos dailės (ir architektūros) istorijos institutas, kurio darbo bazė yra labai konkreti, reali, aktuali ir čia pat prieinama. Tai daugiau kaip tūkstantis architektūros paminklų, išblaškytų po visą Lietuvą, nykstančių ir naikinamų. Tai daugiau kaip milijonas dailės kūrinių, sutelktų respublikos muziejuose, bažnyčiose, privačiose kolekcijose, įstaigų ir įmonių direktorių kabinetuose ir pan. Viso šio kultūrinio palikimo tik maža dalis eksponuota, o dar mažiau sulaukė mokslininkų dėmesio. Daugelyje muziejų šie kūriniai stokoja rimtos mokslinės inventorizacijos, o ypač neturi autorinės atribucijos arba turi ją klaidingą. Ypač tai krinta į akis vadinamojoje Žilinsko galerijoje, kur visai atsitiktinė atribucija šokiruoja žinovus, o mūsų muziejininkams daro gėdą. Bene ištaisys klaidingą atribuciją kultūrologai? Bene kultūrologai parašys Lietuvos dailės istoriją ar perskaitys lietuviškosios barokinės architektūros istorijos kursą? Beveik visuose mūsų muziejuose nedaromas mokslinis eksponatų ir kolekcijų vertinimo ir istorinės charakteristikos tiriamasis darbas, neleidžiami jų populiarinimo leidiniai. Visiems šiems darbams stokoja visų pirma kvalifikuotai paruoštų dailės istorikų, kurių niekas pas mus neruošia. Muziejuose atliekamus dailės istorikų darbus koordinuotų ir apibendrintų prie Mokslų akademijos organizuotas Lietuvos dailės istorijos institutas. Pagrindinis jo uždavinys būtų išsamios Lietuvos dailės ir architektūros istorijos paruošimas, tiek kaip visumos, tiek ir atskirų epochų ar stilių, atskirų kūrėjų monografijų. Šiam institutui tektų uždavinys ir visos informacijos bei šaltinių telkimas, tiek dailės, tiek ir architektūros isto-

rijai. Štai labai aktualūs, konkretūs ir realūs tokio Lietuvos dailės istorijos instituto darbo uždaviniai, vargu ar jų galėtų imtis kultūrologai.

IV

Dabartinio persitvarkymo, viešumo ir demokratizacijos laikotarpyje, po viešpatavusio bendros stagnacijos ir visuotinio nekompetentiškumo periodo, iškyla ir mūsų respublikai, ypač jos kultūriniame gyvenime, daug aktualių reformų, būtinų nedelsiant realizuoti praktikoje, jeigu norime žengti progreso keliu, su visomis tarybinėmis tautomis kurti ir plėtoti socialistinę kultūrą. Laikas verčia pereiti iš diletantiškumo į profesionalumą.

1. Reabilituoti Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istoriją ir pavesti mūsų istorikams imtis rimto ir dalykiško šios epochos mokslinio tyrimo, ypač kultūrinio gyvenimo klausimais bei jos kultūrinio palikimo studijų. Juk tai pats vertingiausias mūsų kultūrinis palikimas, kuriuo turime didžiuotis prieš visą pasaulį.

2. Garantuoti ir aprūpinti mūsų valstybinių kultūros paminklų apsaugos bei restauravimo įstaigų ir dailės muziejų vadovaujančius postus aukštos kvalifikacijos kadrais, kurie puikiai išmanytų Lietuvos dailės istorijos reiškinius bei jos paminklų istorinę ir meninę vertę, sugebėtų užkirsti kelią jų naikinimui, žalojimui, nuvertinimui bei deformacijoms, jų išvežimui už respublikos ribų bei jų vagystėms. Šiose įstaigose privalo būti garantuotas mokslinis tiriamasis darbas pagal įstaigos profilį ir jo rezultatų publikavimas.

3. Atgaivinti Vilniaus universitete dailės istorijos katedrą su pagrindiniais Lietuvos dailės ir architektūros istorijos kursais ir ruošti joje šios srities specialistus, sugebančius dirbti savarankišką mokslinį tiriamąjį darbą MA sistemoje, vadovaujančius ir mokslinį tiriamąjį darbą dirbančius darbuotojus kultūros paminklų apsaugos įstaigose, restauravimo dirbtuvėse, muziejuose, bibliotekose, pedagogus vidurinėms mokykloms, redaktorius leidykloms, paskaitininkus, ekskursijų vadovus ir pan.

4. Performuoti Lietuvos Mokslo akademijos sistemoje prie Istorijos instituto veikiančią dailėtyros sektorių į savarankišką Lietuvos dailės istorijos institutą, kuriame būtų dirbamasis kapitalinis mokslo tiriamasis darbas Lietuvos dailės ir architektūros istorijos srityje, teikiama kaip galima išsami šios srities informacija, o jo moksliniai darbuotojai komandiruojami jos rinkti į įvairius tarybinius muziejus bei archyvus, į panašias institucijas socialistinėse šalyse, ypač į Lenkiją, taip pat ir į kapitalistinius kraštus, kur gali rasti lietuvių dailininkų kūrinių bei žinių apie jų kūrybinį gyvenimą. Lietuvos dailės istorijos institutas turėtų telkti ir kitų įstaigų mokslinius dailės istorikų darbus ir publikuoti kartu savo darbuotojų darbus leidžiamame periodiniame leidinyje.

5. Įpareigoti teisėtvarkos ir kriminalinių paieškų organus stropiau sekti ir išaiškinti visus nusikaltimus, susijusius su kultūros paminklų ir dailės kūrinių naikinimu, žalojimu, vagystėmis, o muitinių tarnautojus – griežtai užkirsti kelią meninių vertybių nelegaliam išvežimui už Lietuvos ribų.

Vilnius, 1988 m. vasario 5 d.

*Vladas Drėma, Paminklų konservavimo instituto
vyriausiasis specialistas
dailės istorijos klausimais 1970–1985 m.*

DOKUMENTAI

LIETUVA AGRESORIŲ SAVIVALĖS ZONOJE IR ANTRAJAME PASAULINIAME KARE

VLIK'Ų ATSTOVAUJAMOSIOS PASTANGOS

Dvi totalitarinės tironijos 1938–1940 metais dalijosi tarp jų girnų patenkančias Europos tautas ir valstybių žemes į neva „savo“ grobimų zonas. Vadino jas apgaulingai „įtakos zonomis“, kadangi tai reiškė – tu nesirūpini, neturi įtakos tam, ką aš darau mano smurtui atiduodamose žemėse, o aš darau jose ką norėdamas – ši tariamos įtakos formulė reiškė SSRS ir Vokietijos savivalės zonas. Metas taisyti ir aną politinį žodyną, kurį dvi fašistinės diktatūros, rudoji ir raudonoji, primetė demokratijoms net ligi šiol.

Lietuva buvo auka, viena Stalino ir Hitlerio sąmokslų aukų, bet neatsisakė teisės pasipriešinti ir taip dalyvauti tarptautinėje politikoje – tose ribose, kurias brėžė neįveikiamų jėgų (force majeure) sankloda ir aplinkybių pasirinkimas.

Pavergoje ir niokojamoje šalyje 1943 m. pabaigoje buvo sukurtas politiškai koalicinis Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo komitetas.

Jis veikė prieš okupuojančią imperinę ir nacistinę Vokietiją, tad Europos ir Atlanto demokratijos, tačiau ne komunistinės SSRS, pusėje. Karui Europoje kryptant visai į pabaigą VLIK'as ėmėsi tarptautinės politikos veiksmų viešai ginti Lietuvos teises ir interesus kaip savo tautos ir šalies atstovas. Vieną svarbių 1945 m. VLIK'o veiksmų noriu aptarti šioje publikacijoje. Prezidentas Antanas Smetona buvo jau žuvęs, galimai pašalintas. Politinė atstovybė, VLIK'as, papildanti ir vėliau kai kada konkuruojanti su Lietuvos diplomatine tarnyba pačiai Lietuvai atsidūrus pakartotinėje SSRS okupacijoje, nuo 1944 m. rudens veikė Vakaruose. Štai ligi šiol berods nežinomas, istorikų neaptarinėjamas politinis kovojančios Lietuvos dokumentas, mano išverstas iš anglų kalbos. Iš pradžių skelbiamas lydraštis, o toliau – memorandumas (plačios ištraukos), išsaugoti Jungtinės Karalystės, anuomet vadinamos Didžiąja Britanija, archyvuose.

Vytautas Landsbergis

Redakcijos pastaba:

Vytautas Landsbergis, atsakydamas į redakcijos prašymą, nurodė, kad memorandumą rasti padėjo nuoširdi Lietuvos atstovybės Londone pagalba, tačiau nėra aišku, kuriam Didžiosios Britanijos archyve (nurodomas numeris – N 5768/719/59 FO 371/47042, p. 61–81) dokumentas gali būti saugomas. Paskutinysis VLIK'o pirmininkas Kazys Bobelis (1923–2013) savo „Lietuvos laisvinimo darbų chronologijoje“ rašo: „Tą pačią dieną (t. y. 1945 04 08 – red.) buvo parengtas pirmasis atsikūrusio VLIK'o politinis dokumentas – memorandumas Vakarų sąjungininkų kariuomenės vyriausiajam vadui Dvaitui Eizenhaueriui (Dwight Eisenhower). Dokumentą diktavo Vaclovas Sidzikauskas, rašė Stasys

1945	N	N-5708
Registry Number	TO STA	23 May 1945
FROM S.H.A.E.F. Forward (Mr. Stasi) to <u>Northern Department</u> SH 670/POL Dated 17th May, 1945. Received in Registry 23rd May, 1945. N: Baltic States,	<u>Future of the Baltic States.</u> Transmits copies of memoranda addressed to General Eisenhower by President of the Supreme Lithuanian Committee of Liberation together with letters from the Committee to the American Third Army and the Lithuanian Minister in London. A copy has been sent to the State Department for forwarding at their discretion to the Lithuanian Minister in Washington.	
Last Paper.	(Minutes.)	
N 5767		
References.		
(Print)		
(How disposed of)		
By Mr. Fred Shael from Mr. Wilson to Mr. Gase. 23 May 1945, 105 Park	The enclosure to this letter are two copies of a statement by "K. Pranasius" of the Supreme Lithuanian Committee of Liberation of the Lithuanian case for independence; an entry is for transmission to the former Lithuanian Committee in London, the other for retention by General Eisenhower. There are also biographical entries of members of the Lithuanian Committee of Liberation. The memorandum is actually very laudatory of the OSS's reaction a suggestion that a Anglo-American commission should go to Lithuania to ascertain situation (Lithuanian No. 1 & enclosure, p. 1)	

Baltijos valstybių ateitis. Perduoda Memorandumo, kurį Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas adresavo generolui Eizenhaueriui, kopijas kartu su Komiteto laiškais Jungtinių Valstijų kariuomenei ir Lietuvos pasiuntiniui Londone. Kopija išsiųsta Valstybės departamentui, kad jie savo nuožiūra persiųstų Lietuvos pasiuntiniui Vašingtone (dokumento santraukos vertimas).

Žakevičius, į anglų kalbą vertė Magdalena Avietėnaitė. Tai buvo oficialus prisistatymas Vakarų sąjungininkams“. (Bobelis K., Aničas J. VLIK /Vyriausiasis Lietuvos išlaisvinimo komitetas/ 1943–1922: Lietuvos laisvinimo darbų chronologija. Vilnius, Vaga, 2011, 66 p.). Galimas daiktas, Bobelis ir Landsbergis kalba apie tą patį dokumentą. Į Lietuvą perkel-tame VLIK'o archyve dokumento rasti nepavyko.

Visos kitos pastabos ir teksto trumpinimai yra vertėjo.

Vyriausiasis Lietuvos
Išlaisvinimo Komitetas

Viurburgas
1945, balandžio 20

Nr. 76

Sajunginių ekspedicinių pajėgų karinei vadovybei

Gerbiاميةji ponai,

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas turi garbės įteikti jums čia pridėdamą pareiškimą ir maloniai prašo jūsų perduoti jį Sąjunginių ekspedicinių pajėgų Aukščiausiam vadui generolui Dvaitui Eizenhaueriui.

Visiškai Jūs

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Prezidiumas

J. Kaminskas (Steponas Kairys)

V. Sudimantas (Vaclovas Sidzikauskas)¹

¹ Slapyvardžių atskleidimas – iš kito pridėto griežtai konfidencialaus dokumento.

Incl. No. 1¹Vyriausiasis Lietuvos
Išlaisvinimo KomitetasViurburgas
1945, balandžio 18

Nr. 75

Generolui Dvaitui Eizenhaueriui
Sąjunginių ekspedicinių pajėgų Aukščiausiam vadui

Memorandumas

I

Kaip Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ne kartą yra pareiškęs savo deklaracijose arba dokumentuose kreipdamasis į lietuvių tautą arba Jungtinių Tautų vyriausybę, Lietuvos žmonės² per šį didžiausiąjį karinį ir politinį sukrėtimą (*upheaval*), kokį pasaulis bet kada yra patyręs, visada siejo savo likimą su Vakarų demokratijų³ pergale. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas džiaugiasi, kad Vakarų demokratijų pergalės valanda jau ranka pasiekama (*so near at hand*) ir kad galutinio visų laisvę mylinčių tautų, didelių ir mažų, išvadavimo akimirka sparčiai artėja.

Pirmą kartą po tokio ilgo kovos, kentėjimų ir aukojimosi laikotarpio Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas gali tiesiai kontaktuoti su Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos karine valdžia. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas naudojasi proga perduoti didžią Lietuvos žmonių pagarbą amerikiečiams ir britams, didžiulių aukų kaina ir be egoistinių siekių sustabdžiusiems pirmyn žygiuojančią brutalią nacizmo ir fašizmo jėgą, tuo sustabdžiusiems ir elementarių asmeninių bei tautų teisių neigimą, garantavusiems žmonijai geresnę teisingumą ir moralumą grįstą ateitį, paskelbtą Atlanto deklaracijoje⁴. /.../

II

Pradžiai Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas prašo leisti trumpai apžvelgti (*excursion*) praeitį ir pateikti glaudų sąvadą (*account*), kokios politikos ir pozicijos laikėsi Lietuvos Valstybė ir Lietuvos žmonės šiame pasaulio kataklizme.

Kaip nepriklausoma valstybė Lietuva turėjo senovinę ir didžią praeitį. XIII a. vidury Lietuvos žmonės sudarė (*had formed*) savo pačių valstybę. /.../⁵ 1918 metais Antantės šalių pergalė ir laisvo apsisprendimo principas, kurį paskelbė Prezidentas Vilsonas, nustatė būtinas sąlygas Lietuvos žmonėms sutelkti jų atkurtą suverenią valstybę.

Per dvidešimt dvejus nepriklausomybės metus Lietuvos valstybė ganėtinai (*sufficiently*) patvirtino, kad ji yra pozityvi ir naudinga nepriklausomų tautų bendrijos narė. Kultūros ir ekonominė pažanga, kurią Lietuva padarė per šį laikotarpį, buvo ištis didėlė ir kitų tautų pripažinta kaip neįprastai greita. Savo užsienio politiką Lietuva grindė glaudžiu bendradarbiavimu su Latvija ir Estija bei kitomis Baltijos jūros valstybėmis, trokšdama sukurti tvirtą Šiaurės šalių bloką, kuris orientuotųsi į Didžiąją Britaniją. /.../⁶ Nors Lietuva turėjo politinių sunkumų su Lenkija dėl savo istorinės sostinės Vilniaus (*Vilna*) ir su Vokietija dėl Klaipėdos (*Memel*) teritorijos, ji dėjo visas pastangas išspręsti nurodytus skirtumus taikingomis priemonėmis, kaip numato Tautų (= tarptautinė) Hagos konvencija. /.../

¹ Regis, tai gaunančiosios institucijos žyma.

² Ši sąvoka (Lithuanian people) skiriama nuo lietuvių tautos sąvokos (Lithuanian nation), nes tekste vartojamos abi.

³ Tuo laikotarpiu – JAV ir Didžioji Britanija, pagrindinės sąjungininkės.

⁴ Atlanto chartija, kurią 1941 m. pasirašė Didžioji Britanija ir JAV, skelbė, kad kare netekusios valstybingumo tautos po demokratijų pergalės vėl jį turės.

⁵ Toliau teikiama glaustoji istorinėje apžvalgoje primenama: XVI a. Lietuvos Statutas, „priimtas [ir] kitų tautų“; Lietuvos valstybės paslauga (signal service) Rytų Europos civilizacijai stabdant mongolų veržimąsi į Vakarus; 1410 m. Žalgirio pergalė, keliems šimtmečiams sulaukusi vokiečių Drang nach Osten.

⁶ Toliau gana daug dėstoma, grindžiant faktais, apie Lietuvos artumą JAV ir Didžiajai Britanijai. Tai memorandumo linija, siejanti Lietuvą su Atlanto chartija ir su faktine padėtimi Vakarų fronte, karą laimint – Memorandumo autorių interpretacija – susivienijusioms sąjungininkėms, Vakarų demokratijoms.

III

Regint siaubingą sukrėtimą, per kurį dabar einame, niekas nepaneigs, kad politinė krizė Europoje ir tuo pat metu viso pasaulio tragedija prasidėjo nacizmui ateinant į valdžią Vokietijoje. Kartu su Čekoslovakija ir Austrija, viena pirmųjų tos krizės ištiktų šalių buvo Lietuva. 1938 m. kovą Lenkija savo žymiuoju (*notorious*) ultimatumu įpareigojo Lietuvą užmegzti diplomatinis ir konsulinis ryšius su Lenkija, nors Lietuva buvo apsisprendusi (*determined*) neturėti jokių santykių su pietine kaimyne, kol smurtu atimta Vilniaus teritorija nebus sugrąžinta. Nuostata šiuo klausimu, kurios laikėsi Lietuva, buvo sankcionuota aukščiausios tarptautinės teisės institucijos – Hagos Taikos Teismo. Nė metai nepraėjo, kai 1939 m. kovą Trečiasis Reichas brutaliu ultimatumu ir grasydamas smurtu¹ atplėšė nuo Lietuvos Klaipėdos teritoriją – Mažosios Lietuvos šiaurinę dalį su Lietuvos vieninteliu uostu, kurį (*developed*) iš mažos žvejų įlankos ji išugdė į klestintį jūrų uostą. Lietuva nusileido šiam nacių Vokietijos ultimatumui tik po to, kai jai skubiai patarė taip elgtis Didžioji Britanija ir Prancūzija, kartu su Lietuva pasirašiusios (*co-signatories*) Klaipėdos konvenciją, ir po to, kai britų ir prancūzų Vyriausybės užtikrino ją, kad ši iš Lietuvos taikos labai pareikalauta auka (*in the cause of peace*), esanti tik laikino pobūdžio².

Kai Trečiasis Reichas 1939 m. rugsėjo 1 d. pradėjo karą prieš Lenkiją, Lietuvos Respublikos Prezidento Aktu Lietuva paskelbė, kad ji liks griežtai neutrali. /.../³

Tačiau kaip ir XVIII a. pabaigoje, Berlyno ir Maskvos susitarimas vėl buvo fatališkas Lietuvai. Gavusi Berlyno pritarimą okupuoti Lietuvą⁴, Maskva pirmiausia pareikalavo karinių bazių Lietuvos teritorijoje (per Maskvos primestą 1939 m. spalio 10 d. sutartį), o po devynių mėnesių per išdavikišką 1940 m. birželio 14 d. ultimatumą, kuris tapo pasauliniu skandalu (*scandalized the whole world*), Sovietų Sąjunga, laužydama su Lietuva sudarytas sutartis ir ignoruodama savo tarptautinius įsipareigojimus, naudodama viršijančią (*overwhelming*) karinę jėgą, negarbingai pažeidė Lietuvos Valstybės suverenitetą.

Bolševikų įvykdyta Lietuvos okupacija, kuri tęsėsi vienus metus, ir šalies inkorporavimo į Sovietų Sąjungą farsas, kurį Jungtinių Valstijų, Didžiosios Britanijos ir Prancūzijos vyriausybės traktavo kaip niekinį (*null and void*)⁵, Lietuvos žmonėms buvo nepamirštama skaudi tragedija. Okupacija pradėjo iš anksto suplanuotą Lietuvos žmonių naikinimą. /.../⁶ Nepaisant visos šios nelaimės, bolševikų okupacija patvirtino, kaip giliai tarp lietuvių buvo įsišaknijusi laisvės meilė ir tvirta valia gyventi nepriklausomą gyvenimą savo suverenioje valstybėje. Nepaisydami žiauraus okupacinio režimo ir okupantų teroro, Lietuvos žmonės atkakliai priešinosi sovietų planams (*designs*) ir slapčiomis sudarė visų gyventojų sluoksnių karišką organizaciją. 1941 m. birželį, netrukus po masinių trėmimų pradžios, kilo visuotinis Lietuvos žmonių sukilimas prieš bolševikus engėjus ir sovietinę tvarką⁷, kuri buvo įvesta prievarta ir vykdoma diktatūrinio komunistų režimo. Pagrindiniai Lietuvos miestai Kaunas ir Vilnius buvo išlaisvinti staigiu sukilimu, paskelbtas Lietuvos Valstybės suvereniteto atkūrimas ir demokratinių partijų bendradarbiavimo pagrindu sudaryta Laikinoji Vyriausybė.

Laikinoji Vyriausybė tuoj panaikino visus vadinamosios sovietų Lietuvos vyriausybės, kuri iš tikrųjų buvo paskirta Maskvos, dekretus, sustabdė priverstinę Lietuvos sovietizaciją ir atstatė teisėtą konstitucinę tvarką⁸. Deja, Laikinajai Vyriausybei nebuvo leista tvarkyti Lietuvos reikalų ilgesnį laiką. Lietuvą užplūdę naciai panaikino Laikinąją Vyriausybę, atstatė per sovietų okupaciją įvestą sovietinę tvarką⁹ ir nacionalizavo privačią nuosavybę, kad lengviau būtų plėsti šalį. Vokiečiai pajungė šalies administraciją savo *Zivilverwaltung* (civilinei valdžiai) ir įvedė labai griežtą policinį režimą, kad galėtų lengviau naudoti Lietuvos resursus ir gyventojus savojo karo reikalam.

¹ Klaipėdos aneksijos neteisėtumas – sugestija būsiniams teritorijų svarstymams po karo. Primenama ir visa Mažoji Lietuva.

² Primenami svarbūs tarptautinės diplomatijos elementai „laikiniai“ atplėšiant Klaipėdos kraštą. Gal taip žiūrėta ir į Čekoslovakijos likimą?

³ Toliau primenama Lietuvos garbinga laikysena Lenkijos ir lenkų karių prieglobsčio atžvilgiu.

⁴ Maskvos ir Berlyno sutarčių turinys su slaptyjų protokolų esme VLIK'o Prezidiumui buvo žinomas, tikriausiai, iš J. Urbšio pasakojimo apie J. Stalino parodytą teritorijų dalymo žemėlapi.

⁵ Inkorporuojant Lietuvą į SSRS, Prancūzija jau neegzistavo, o F. Peteno marionetinė administracija negalėjo elgtis kitaip negu SSRS sąjungininkė Vokietija.

⁶ Toliau – apie kultūros ir ūkio naikinimą, NKVD priepaudo režimą, masinius trėmimus.

⁷ Karo su Vokietija pradžia nutylima kaip sukilimo prielaida, veikiau buvusį palanki aplinkybė. Savo ruožtu, jau buvo žinoma apie sovietų parengtus daug didesnius trėmimų planus, kuriems kelių užkinto karas ir sukilimas.

⁸ Teiginys taikytinas tik nepriklausomos Lietuvos įstaigų atkūrimui, o jų veikla jau buvo okupacinės, pirmiausia karinės (*Militärverwaltung*), vokiečių valdžios priežiūroje ir valioje.

⁹ Keistas teiginys neatitinkęs tikrovės; gal jį reikėtų suprasti siejant su tolesne pastaba apie nuosavybės nacionalizaciją, kuri buvo palikta, kaip sovietinė, pramonės įmonėms (naciai – taipgi „socialistai“), o visu mastu dar nėra istorikų ištirta.

Maskva inkorporavo Lietuvą į Sovietų Sąjungą sukurdamą vadinamąją Lietuvos sovietų respubliką ir falsifikuodama Lietuvos žmonių valią tariamais rinkimais į „Liaudies seimą“, o Berlynas pasirodė ne geresnis. Siekdamį pasinaudoti antibolševikinėmis Lietuvos žmonių nuotaikomis ir leisdamį suprasti, kad Lietuvos Valstybės suvereniteto vykdymas yra tik atidėtas ligi karo pabaigos¹, vokiečiai sistemiskai plėšė šalį, išnaikino didelę dalį gyventojų ir parengė kelią visiškai Lietuvos aneksijai.

¹ Lietuvos likimas bus sprendžiamas po karo, atsakydavo naciai Lietuvos politikams, tik tiek.

² Apie VLIK'ą kaip Lietuvos Laikinios Vyriausybės (LLV) testinimą kalbama ir pačios LLV veiklos aprašyme (žr. Laikinios Vyriausybės autobiografija // Landsbergis-Zemkalnis V. Iš atminties ekrano. Vilnius, Versus aureus, 2009, p. 470–485). To dokumento paskutinė pastraipa apibendrina padėtį po LLV išvaikymo: „Lietuvių tauta pradėjo naujos okupacijos vargus ir naują kovos – jau slapto kovos – tarpinį. Tačiau anie laisvės spinduliai jau duos drąsos, atkaklumo ir organizuotos valios kovoti ir prieš antrą okupaciją. O Laikinios Vyriausybės žmonės išilės į pagrindinius organus, kurie toliau vadovaus tautos egzistencinei kovai.“

³ LLV neapibūdino savęs kaip koalicijos, o tik „iš įvairių politinių srovių bei ideologijų“, šiame dokumente – sudarytos „demokratinė partijų bendradarbiavimo pagrindu“ (žr. ten pat, p. 472). VLIK'o sudėtis rodoma politiškai kuo platesnė, trumpai paaiškinant, kodėl joje nėra „vadinamosios Lietuvos komunistų partijos“.

⁴ Tai nepalietė prezidento K. Griniaus, nors jo sūnui 1944 m. gegužę–birželį teko slapstytis, po to šeima traukėsi į Vokietiją.

⁵ Toliau aprašyta VLIK'o antinacinio pasipriešinimo veikla, ryšiai su kitų valstybių organizacijomis ir Lietuvos diplomatinėmis atstovybėmis Vakaruose, vokiečių represijos, VLIK'o pastangos užmegzti ryšius su anglų ir amerikiečių civiline ir karine valdžia, o Raudonajai armijai antrąsyk okupuojant Lietuvą, įkurdinti savo slaptą štabą Vokietijoje.

⁶ Ši samprata ir žodynas ateina ir iš vėlesnio, 1944 m. vasario 16 d., VLIK'o pareiškimo; atlaikę laiko išbandymus, jie gulė į 1990 m. Kovo 11-osios Nepriklausomybės atkūrimo Akto pamatą.

⁷ Pirmosios ir tolesnės šio istorinio tarptautinio pareiškimo pastraipos tvirtai ir atkakliai pabrėžia Lietuvos valstybės tęstinį teisinių buvimą ir būtiną atkūrimą demokratinėje pokario Europoje. Tai turėjo apskunkinti Lietuvos neigimą iš Sovietų Sąjungos pusės.

IV

/.../ Siekiant organizuoti lietuvių tautos kovą dėl atkurto Lietuvos Valstybės suvereniteto ir vadovauti pasipriešinimui visam nacių projektui, po to kai vokiečiai likvidavo Lietuvos Laikinąją Vyriausybę, buvo sudarytas Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas². Šiame komitete buvo atstovaujamos visos politinės partijos, kurios aktyviai veikė parlamentinės valdžios Lietuvoje laikotarpiu, taip pat naujosios kovojančios (*combat*) organizacijos, būtent: Lietuvos socialdemokratų partija, Krikščionių demokratų partija, Valstiečių liaudininkų sąjunga (radikalai), Ūkininkų (Katalikų) sąjunga, Ūkininkų (Liberalų) partija, Tautinė sąjunga, Tautininkų partija, Darbo federacija, Lietuvos laisvės kovotojų sąjunga, Lietuvių frontas ir Vienybės judėjimas³. /.../

Vos įžengę į Lietuvą 1941 metais, naciai pradėjo negailestingą žydų, kurių Lietuvoje buvo apie 200 000, naikinimą ir taip pat pradėjo varyti Lietuvos lenkus iš namų ir ūkių, siųsti juos į priverčiamojo darbo stovyklas. Lietuvių visuomenės ir Bažnyčios atstovai nuolat protestavo prieš žiaurius nacių veiksmus ir per pagrindžio spaudą skelbė pasauliui apie naikinimo metodus, naudotus prieš Lietuvos mažumas, su kuriomis patys lietuviai (*Lithuanian people*) visuomet darniai sugyveno. Buvęs Lietuvos Respublikos Prezidentas dr. K. Grinius, du buvusieji Lietuvos žemės ūkio ministrai rev. M. Krupavičius ir profesorius J. Aleksa tuo klausimu įteikė vokiečių okupacinės valdžios Lietuvoje vadovui raštišką protestą ir dėl to iškart gestapo buvo areštuoti ir ištremti⁴. Negalėdami jokių kitu būdu išgelbėti Lietuvos žydų nuo gresiančio totalaus išnaikinimo, rizikuodami savo pačių gyvybėmis, lietuviai slėpė žydus ir šėlpė uždarytas getuose žydų šeimas maistu, degalais ir drabužiais. Daug žydų vaikų buvo pavogti iš getų, lietuvių paslėpti miesteliuose ir kaimuose ir tuo būdu išgelbėti. Nemažai lietuvių už tai buvo sušaudyta. /.../⁵

V

Sąjunginių armijų pergalių dėka Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas galų gale gali išeiti į viešumą. Užmegzdamas kontaktą su didžiosiomis Vakarų demokratinėmis valstybėmis, jų karine ir civiline valdžia, Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas laiko reikalinga padaryti šį (*following*) pareiškimą:

1. **Nepriklausoma Lietuvos Valstybė**, kaip pareiškė neseniai miręs Jungtinių Valstijų Prezidentas Franklinas D. Ruzveltas (Rooseveltas) Amerikos lietuvių delegacijai per suteiktą jiems audienciją, kai Lietuvą okupavo Raudonoji armija, **toliau egzistuoja**, tik jos suvereniteto vykdymas yra laikinai sustabdytas dėl išorės įvykių.⁶ Kaip dviejų agresyvių valstybių (*powers*) veiksmų auka, lietuvių tauta (=Lietuvos žmonės) tvirtai tiki, kad sutinkamai su Jaltos komunikatu aukštasis Atlanto deklaracijos principas bus taikomas ir jai (=jiems) be jokių išlygų ir kad bus sudarytos sąlygos taip pat jai (jiems) laisvai atkurti (*reconstitute*) Lietuvos Valstybės konstitucinius organus.

2. Kaip Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas yra pareiškęs savo 1944 m. vasario 16 d. deklaracijoje, Lietuvos Valstybė⁷, išsiveržusi iš baisios šio karo sumaišties, bus valdoma demokratiniais principais turėdama parlamentą, išrinktą visos tautos tiesioginiuose,

lygiuose ir slaptuose rinkimuose, ir vyriausybę, sudarytą šio parlamento ir jam atskaitingą. Kol rasis galimybė surengti pirmuosius laisvus Lietuvos parlamento rinkimus, Laikinąją Nacionalinės Vienybės Vyriausybę sudarys visi šalyje liekantys demokratiniai Lietuvos elementai ir tie, kurie šiuo metu yra priverstinai užsieny. Pagrindinė šios vyriausybės pareiga bus organizuoti demokratinius Lietuvos parlamento rinkimus. Laikinąją Demokratinės Vienybės Vyriausybę sudarys Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas sutarus visoms politinėms partijoms ir kovos organizacijoms¹.

3. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas yra nutaręs (*determined*), kad pokario Lietuvos užsienio politika, kaip ir ligi 1940 m. birželio 15 d., bus grindžiama pagarba tarptautinėms sutartims, teisingumo ir taikos tvarumu, troškimu turėti glaudžius ryšius su visomis kitomis laisvę mylinčiomis tautomis. Lietuva dėl savo geopolitinės padėties ir šimtamečių valstybingumo tradicijų gravituoja į Šiaurės Europos valstybių prie Baltijos jūros bloką, kuris, savo ruožtu, ieškos paramos anglų ir amerikiečių pasaulyje. Kas dėl Sovietų Rusijos, pokario Lietuva stengsis pamiršti per Europos kataklizmą jai padarytą blogį² ir negailės pastangų plėtoti ir stiprinti draugiškus santykius su Rusijos žmonėmis.

VI

Karas skaudžiai smogė Lietuvai ir kitu būdu. Per trejus okupacijos metus vokiečiai išvežė (*deported*) tūkstančius lietuvių į Reichą priverstiniais darbams, taip pat išplėšė daug profesijas turinčių žmonių į vokiečių kalėjimus bei koncentracijos stovyklas. Taip dar prieš sovietams antrą kartą okupuojant Lietuvą didelis skaičius lietuvių prieš savo valią atsidūrė Vokietijoje. Kadangi raudonoji Lietuvos okupacija 1940–1941 metais paliko lietuviams tiek daug negyjančių žaizdų ir nepamirštamų baisių prisiminimų, 1944 m. vasarą ir rudenį, bauginami antrosios bolševikų okupacijos masto ir vieninteliu galimu būdu protestuodami prieš Lietuvos suverenių teisių pažeidimą, daug visų socialinių klasių lietuvių paliko savo gimtinę. Galimybių pasiekti Švediją, kur kryo jų troškimai, buvo nedaug³. Tik apie trims šimtams lietuvių pavyko pasiekti tą draugišką žemę. Didžioji dauguma buvo priversta naudotis vienintele likusia galimybe ir pasitraukti į Vokietiją. Taigi sykiu su prievarta išvežtaisiais ir atsidūrusiais nacių kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose šiandien Vokietijoje yra apie 350 000 lietuvių, tai yra, apie 10 proc. visos lietuvių tautos.

/.../

Greta bendro lietuvių tautos apsisprendimo svarbų vaidmenį čia vaidino Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto delegatūra. Nepaisant didelio lietuvių skaičiaus Vokietijoje ir jiems daromo vokiečių spaudimo, šie negalėjo nei mobilizuoti lietuvių, nei sudaryti atstovaujamos [lietuvių] struktūros, kuri sutiktų kolaboruoti su Vokietija. Vokiečiams nepavyko savo įtakon įtraukti lietuvių net steigiant jiems Šalpos institutą Reicho Rytų reikalų ministerijoje. Lietuviai vengė *Hilfstelle* ir *Leitstelle*, kurios buvo organizuotos Rytų reikalų ministerijoje, o vietoj to telkėsi apie pačių sukurta lietuvių asociaciją (draugiją) Berlyne. Nepaisydama daugybės jai daromų sunkumų, ši asociacija visada liko nepriklausoma; ji atstovavo lietuvių interesams ir juos gynė neidama į jokią glaudesnę bendradarbiavimą su vokiečių institucijomis. Šiandien, kai sąjunginės armijos okupuoja Vokietiją, Vokietijoje esančių lietuvių likimas ir pagalba, kurios jiems reikia, yra problema, kuri negali likti neišspręsta⁴.

VII

Atsižvelgdamas į tai, kas anksčiau buvo išdėstyta, ir į notą, kurią Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Prezidiumas 1945 m. vasario 9 d. per Stokholmą išsiuntė Lietuvos pasiuntiniams Londone ir Vašingtone reikalaujamas, kad jie tai perduotų vyriausybėms,

¹ Principas ir modelis toks pat kaip ir formuojant Lietuvos Laikinąją Vyriausybę, tik tuomet iniciatyvos ėmėsi Lietuvos aktyvistų frontas (LAF).

² Itin minkštas diplomatinis formulavimas: SSRS ir Vokietijos sąmokslu pradėtą karą vadinti tiesiog Europos nelaime.

³ Palangos centre tebėra kapinės ir memorialas sovietų kariškiams, tarp jų dviejų torpedinių katerių įgulų nariams, žuvusiems jūroje 1945 m. kovo pabaigoje, taigi paskutinėmis karo savaitėmis, kai frontas buvo jau labai toli. Labai galimas dalykas, kad jie žuvo kaip žmonių medžiotojai, jei pabėgėliai į Švediją turėjo kuo gintis, arba užplaukę ant minų.

⁴ Matoma pastanga, kad autentiškos lietuvių organizacijos nebūtų likviduojamos ar netaptų nelegalios, o būtų net pasitelkiamos vargstančiųjų pagalbai. Suprantama, VLIK'as negalėjo kreiptis į Vakarų sąjungininkus dėl tautiečių, liekančių sovietų okupacinės erdvės.

Lietuvos diplomatų ir Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto susitikimas Berne 1946 m. liepos 21–26 d. Iš kairės: teisininkas, diplomatas, VLIK'o narys Vaclovas Sidzikauskas, Lietuvos diplomatinės tarnybos šefas Stasys Lozoraitis, diplomatas Bronius Kazys Balutis, diplomatas Povilas Žadeikis. Nuotraukos autorius nežinomas. LCVA.

prie kurių yra akredituoti, taip pat Europos reikalų komitetui Londone, Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas turi garbės pageidauti (*to request*):

1. Kad Vyriausiajam Lietuvos Išlaisvinimo Komitetui arba jo delegatūrai būtų leista atvykti į Londoną ir Vašingtoną, kur jie galėtų pranešti ir pareikšti savo pažiūras atitinkamoms Jungtinių Valstijų ir Didžiosios Britanijos valdžios struktūroms (*Government authorities*) ir galėtų asmeniškai susisiekti su nurodytose sostinėse reziduojančiais Lietuvos pasiuntiniais ir su lietuvių organizacijomis, ypač Jungtinėse Valstijose, ir galėtų su jais aptarti kelius ir būdus, kaip įtraukti visus Lietuvos žmones į dar aktyvesnę visų laisvę mylinčių tautų kovą dėl geresnės žmonijos ateities. Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas labai aiškiai (*explicitly*) pareiškia, kad gavęs leidimą atvykti į Jungtines Valstijas ir Didžiąją Britaniją, jo Prezidiumas arba delegatūra susilaikys nuo bet kokių veiksmų, kurie galėtų sukurti koliziją su paminėtų šalių vyriausybės politika ir nedarys nieko, kas kaip nors sukeltų politinių sunkumų tų šalių vyriausybėms.

2. Kad Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas ir jo kontroliuojamos institucijos, būtent, Lietuvos Raudonasis Kryžius ir Lietuvių asociacija gautų leidimą organizuoti moralinę ir materialinę pagalbą šiuo metu Vokietijoje gyvenantiems lietuviams ir kad būtų užtikrintos reikiamos sąlygos tų institucijų veiksmų laisvei okupuotoje Vokietijoje.

3. Reikia, kad atsižvelgiant į sunkią materialią lietuvių padėtį Vokietijoje, Lietuvos Raudonojo Kryžiaus ir Lietuvių asociacijos atstovams būtų leista vykti į Šveicariją kuo greičiau ir tiesiai su Tarptautiniu Raudonojo Kryžiumi aptarti pagalbos vargstantiems lietuviams ir ypač pagrindžio bei pasipriešinimo judėjimo nariams, kurie kentėjo vokiečių kalėjimuose ir koncentracijos stovyklose. Mūsų atstovai tuo būdu galėtų susisiekti su pagalba lietuviams organizuojančiomis lietuvių organizacijomis Jungtinėse Valstijose, Kanadoje, Didžiojoje Britanijoje ir Pietų Amerikoje.

Pagal informaciją, kurią gauna Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas, Tarptautinio Raudonojo Kryžiaus globoje yra keli sunkvežimiai (*carloads*) drabužių ir maisto, Ame-

rikos lietuvių surinkto išblaškytiems lietuviams; ši medžiaga nebuvo perduota lietuviams dėl vokiečių machinacijų ir nenorint, kad dalykai, kuriuos dovanojo Amerikos lietuviai, patektų į vokiečių rankas. Pratešiant, tai turėtų būti minėtos delegatūros pareiga užmegzti santykius su UNRRA¹ ir kitomis tarptautinės pagalbos organizacijomis bei institucijomis.

Vyriausiasis Lietuvos Išlaisvinimo Komitetas mano, kad būtų labai pageidautina, jei jo nariai galėtų kalbėtis tiesiogiai apie visus šiame memorandume iškeltus klausimus ir pareikšti savo troškimus tiesiai Jungtinių Amerikos Valstijų ir Didžiosios Britanijos politiniams patarėjams prie Vyriausiojo sąjunginių ekspedicinių pajėgų štabo. Todėl Komitetas bus nepaprastai dėkingas, jei tokia proga bus jam suteikta.

Vyriausiojo Lietuvos Išlaisvinimo
Komiteto Prezidiumas:
J. Kaminskas, V. Sudimantas, A. Žymantas,
B. Silvūnas, Jonas Pakalnis, Br. Pakriaunys²

Baigiamosios pastabos

Žinotina, kad VLIK'as tais pačiais klausimais buvo parengęs ir daugiau dokumentų – pro memoria, notą, komunikatą – ir siuntęs juos tais aukštais adresais. (Yra išlikę Jungtinės Karalystės archyvuose.)

Politiškai aktyvūs buvo ir Lietuvos pasiuntiniai Vakarų valstybėse, pavyzdžiui, Br. K. Balutis (1945 01 26, 1945 07 04 raštai Didžiosios Britanijos užsienio reikalų sekretoriui).

Okupuotoje Lietuvoje likę nepriklausomybės politikai ir teisininkai, galbūt vadovaujami Tado Petkevičiaus (dalyvavo Petras Klimas, Zigmas Toliusis ir kiti), taip pat buvo parengę memorandumą Vakarų valstybėms. Tai 1945 m. vasaros–rudens įvykiai, o tarp jų ir žinia, kad memorandumas (regis, per rezistencijos kurjerius) pasiekė adresatus, ir byla, kurioje grupė Lietuvos patriotų ir valstybės veikėjų buvo už tai nuteisti kaip „antitarybininkai“ ilgiems metams kalėjimo. Jie buvo susiję su VLIK'u, o teisininkas ir diplomatas T. Petkevičius buvo ir ankstesnės LLV konsultantas. Tokiu konsultantu yra darbavęsis ir Steponas Kairys, tapęs pirmuoju VLIK'o pirmininku.

Prisimintina, kad karui Europoje baigiantis ar ką tik pasibaigus, net ir sovietų katorgoje kalintis Lietuvos užsienio reikalų ministras Juozas Urbšys rašė buvusiam derybų partneriui V. Molotovui laišką, siūlydamas teisingiau spręsti Lietuvos likimą. Šiuos veiksmus jungė bendras pareigos jausmas. Jie atskleistini platesnėje Lietuvos pasipriešinimo panoramoje, kurią mūsų istorikai kada nors parūpins.

Ar turėjo šios VLIK'o pastangos kokios nors reikšmės, ar davė rezultatų? Neabejotinai taip, nors gal tik kruopelytę troškimų ir vilčių, kurias³ puoselėjo memorandumų autoriai. Vienoje publikacijoje jau yra tekę atkreipti dėmesį, kad gal ir jų dėka Potsdamo konferencijoje britai (Vinstonas Čerčilis ir delegacija) nesutiko skyriuje dėl Karaliaučiaus ir Karaliaučiaus krašto minėti besiribojančios „Lietuvos SSR“, kas būtų reiškę klastingą mūsų okupacijos įteisinimą visų sąjungininkų parašais. Čia sovietams teko nusileisti, ir štai 1945 08 02 Potsdamo susitarimuose įrašyta tiesiog Lietuva. Politiškai valstybė tebeegzistavo net su savo istorine teritorija.

VLIK'o 1945 m. balandžio 18 d. memorandumas teikia ir istoriografinių žinių – apie personalinę viso Komiteto Prezidiumo sudėtį, apie VLIK'e atstovaujamas partijas bei organizacijas, apie santykius su kitomis lietuvių struktūromis ir mažai nagrinėjamą diplomatinį pasipriešinimą abiem okupantams.

Jis yra ir ženklas, kiek dar Lietuvos istorinės medžiagos guli užsienio archyvuose.

¹ Jungtinių Tautų Pagalbos ir atkūrimo administracija, kuri rūpinosi karo pabėgėliais įskaitant jų švietimą (UNRRA – universitetas Miunchene), padėjo nukentėjusioms šalims.

² Pagal pridėtas prie memorandumo griežtai konfidencialias biografines žinias tai buvo VLIK'o pirmininkas Steponas Kairys, generalinis sekretorius Vaclovas Sidzikauskas, nariai Stasys Žakevičius, Pranas Padalskis, Silvestras Balčiūnas, Bronius Nemickas. Trūkstą vicepirmininko Mykolo Krupavičiaus, kuris tebebuvo vokiečių policijos priežiūroje Regensburge.

³ Landsbergis V. Kitą dieną // Lietuvos žinios, 2015 m. liepos 7 d.

LIETUVOS KELIAS

**LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO
KONFERENCIJA VILNIUJE,
SPORTO RŪMUOSE, 1990 M. VASARIO 3 D.**

PARENGĖ ANGONITA RUPŠYTĖ

Pabaiga, pradžia 2015, Nr. 1(11), 2(12), 3(13)

Šioje Sąjūdžio konferencijos dalyje Lietuvos kraštų atstovai pristato Sąjūdžio kandidatų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, taip pat paskelbiamas jų sąrašas, o po pertraukos svarstoma ir priimama Sąjūdžio rinkiminė programa. Ją „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ yra paskelbę 2013 m. 4 (6) numeryje.

Pirmą kartą po daugelio okupacijos metų viešai – Sąjūdžio rinkiminėje konferencijoje – buvo aptariamas tolesnis Lietuvos kelias atkuriant Nepriklausomybę ir Sąjūdžio kaip politinio visuomeninio judėjimo ateitis.

Su šia Sąjūdžio rinkimine programa Sąjūdžio remiami kandidatai ėjo į rinkimus pristatydami ją Lietuvos visuomenei, su šia programa, kurios esmę atspindėjo ir šūkis „Su Sąjūdžiu – už Lietuvą“, Sąjūdis triuškinamai laimėjo rinkimus, ja vadovavosi pradėdamas pirmuosius Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo darbus.

Šios konferencijos parengti pranešimai, rinkiminė programa dar reikalauja išsamaus mokslinio tyrimo atskleidžiant Sąjūdžio reikšmę kelyje į laisvę.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom susėsti. Pradėsime Lietuvos kraštų Sąjūdžio kandidatų į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą pristatymą.

Prieš pradėdant noriu pasakyti keletą informacijų. Kandidatai bus pristatomi tokia tvarka: Klaipėdos miestas, Žemaitija, Šiaulių kraštas, Aukštaitija, Dainava, Sūduva, Kauno kraštas, Kauno miestas, Vilniaus kraštas, Vilniaus miestas. Dauguma konferencijos dalyvių žino, kad Sąjūdžio kandidatai buvo išrinkti miestų bei rajonų Sąjūdžio konferencijose, įgaliotinių susirinkimuose, kitaip tariant, aukščiausiuose organuose būtent tų kraštų, miestų, rajonų, kuriuose buvo keliami kandidatai. Todėl mūsų konferencija ne tvirtins kandidatų, o paskelbs oficialų Sąjūdžio kandidatų sąrašą. Siūlau tokią formuluotę. Prašau dėmesio!

„Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio konferencija „Lietuvos kelias“ skelbia oficialų Sąjūdžio remiamų kandidatų į LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus sąrašą.“ Toliau išvardinamos apygardos ir kandidatai, kuriuos remia Sąjūdis, ir pabaigoje prirašoma pastaba: „Jeigu miestų ar rajonų aukščiausieji Sąjūdžio organai nuspręs šį sąrašą keisti, jis bus pakeistas“. Maždaug šitokia turėtų būti formuluotė.

Turiu keletą pareiškimų dėl Sąjūdžio remiamų kandidatų.

Pirmas. Pasirašo Vytautas Matjošaitis, Raseinių atstovas. „Sąjūdžio laikraštis „Respublika“ veda rinkiminę agitaciją ir remia net pinigais LKP CK šulus. Tuo tarpu LKP organas „Tiesa“ tokių paslaugų mūsų Sąjūdžiui nedaro, nes žino savo paskirtį. Tai gal „Respublika“ ruošiasi tapti LKP laikraščiu? LPS lyderiai, neleiskite toliau tyčiotis iš dorų lietuvių.“ (*Plojimai*)

Kitas pareiškimas, kurį pasirašė 16 konferencijos delegatų. „Prašome paaiškinti konferencijai, kodėl į Sąjūdžio kandidatų sąrašą neįtrauktas profesorius Genzelis, už kurį pasisakė Vilniaus miesto įgaliotinių susirinkimas, kurio kandidatūrai vienbalsiai pritarė Seimo taryba, kurį iškėlė „Komprojektas“ savo apygardoje, bet nepritarė Vilniaus miesto taryba? Reiškiame protestą prieš Vilniaus miesto tarybos bandymą savo priešškimą

profesoriui Genzeliui maskuoti viso Sąjūdžio vardu.“ Ir yra pavardės, kurių turbūt neverta skaityti. Jos yra.

Gerbiamieji, aš jau sakiau pačioje posėdžio pradžioje, kad tai yra sąrašas šiai dienai ir jis gali keistis. Matyt, mes turėtume palikti Vilniaus Sąjūdžio įgaliotinių susirinkimui ar konferencijai šį klausimą taip pat išspręsti ir savo sprendimą paskelbti rinkėjams.

O dabar galime pradėti. Aš prašau Sąjūdžio remiamus kandidatus ta tvarka, kaip išvardinau, palaipsniui rinktis nuo manęs kairėje scenos pusėje. (*Šurmuly salėje*)

Klaipėdos krašto kandidatams pristatyti į sceną kviečiu Narcizą Rasimavičių, kuris yra... Narcizas Rasimavičius yra kandidatas Kuršių rinkiminėje apygardoje Nr. 39, 51 metų amžiaus advokatas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Klaipėdos tarybos pirmininkas. Jis tvirtina: „Ne Lietuva turi ištotti iš SSRS, o SSRS – išeiti iš Lietuvos. (*Plojimai*) Lietuvos jurisdikcija – visai Lietuvai. Lietuva – nedaloma.“ (*Plojimai*)

NARCIZAS RASIMAVIČIUS. Baltijos jūra amžiais gaivino laisvės ištroškusių lietuvių sielą. Klaipėdos uostas ir Baltijos jūra buvo ir bus mūsų kelias į pasaulį neperžengiant svetimos valstybės sienų. Turėdami neužšalantį uostą, mes galime žiūrėti į pasaulį savomis akimis. Taigi atstovaudami Klaipėdai, mes atstovaujame ir visai Lietuvai. Vyrai prie jūros, į platų pasaulį, – vėl dainuoja Lietuva.

Štai Sąjūdžio remiami kandidatai į deputatus Klaipėdos mieste. Juozas Karvelis (*Plojimai*), 55 metų amžiaus, Danės rinkiminė apygarda Nr. 38, tolimojo plaukiojimo kapitonas, Lietuvos jūrininkų sąjungos atgaivintojas ir pirmininkas (*Plojimai*), nepartinis, publicistas (*Plojimai*), politikas. Jis sako: „Lietuva privalo ir gali grįžti savo vieton – [tarp] Europos valstybių.“

Vytautas Plečkaitis, 48 metų amžiaus, Trinyčių rinkiminė apygarda Nr. 40, istorikas, politikas, publicistas, nepartinis (*Plojimai*), Mažosios Lietuvos kultūros ir istorijos puoselėtojas, muziejaus steigėjas. Jis savo veikla įrodė, kad jam nieko nėra brangiau už Lietuvos laisvę ir demokratiją. (*Plojimai*)

Stasys Malkevičius, 60 metų amžiaus, Baltijos rinkiminė apygarda Nr. 41 (*Plojimai*), Politechnikos instituto Klaipėdos fakulteto katedros vedėjas, docentas, ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji konferencijos dalyviai, sutarkime, kad plosime tada, kai bus perskaitytas visas pristatymo tekstas, kitaip sunkiai tilpsime į laiką. (*Šurmuly salėje*)

NARCIZAS RASIMAVIČIUS. Jis už privatų ūkį, rinkos ekonomiką, už Klaipėdos universiteto įkūrimą. (*Plojimai*)

Eugenijus Gentvilas, 29 metų amžiaus, Naujakiemio rinkiminė apygarda Nr. 42, geografas, žaliųjų atstovas, nepartinis, gamtosaugininkas. (*Plojimai*) Rinkiminis šūkis: „Nepriklausomybė, švari gamta ir socialinis teisingumas.“ (*Plojimai*)

Petras Giniotas, 37 metų amžiaus, Žardininkų rinkiminė apygarda Nr. 43, nepartinis (*Plojimai*), Lietuvos darbininkų sąjungos Klaipėdos tarybos pirmininkas, ryškus darbininkų atstovas ir jų interesų gynėjas. (*Plojimai*)

Romualda Hofertienė, 48 metų amžiaus, Bandužių rinkiminė apygarda Nr. 44, nepartinė (*Plojimai*), Lietuvos moterų sąjungos centro valdybos narė, mokytoja. „Siek žmogaus ir kaip rūšies, ir kaip dvasinės vertybės išsaugojimo.“ (*Plojimai*)

Artašes Gazarian, 38 metų amžiaus, Pajūrio rinkiminė apygarda Nr. 45 (*Plojimai*), LKP CK narys, Sąjūdžio Klaipėdos tarybos narys, Sąjūdžio internacionalinės grupės steigėjas Klaipėdoje. (*Plojimai*) Jis teigia: „Lietuvos apsisprendimo įgyvendinimas – objektyvi būtinybė.“

Alfonsas Žalys, 59 metų amžiaus (*Plojimai*), Pajūrio rinkiminė apygarda Nr. 45, nepriklausomos LKP organizatorius ir narys, ekonomistas, Klaipėdos vykdomojo komiteto pirmininkas, drąsus ir ryžtingas Sąjūdžio rėmėjas. (*Plojimai*) Jis sako: „Klaipėdos uos-

tas – svarbi grandis Lietuvos ekonomikoje. Nepriklausomą Lietuvą kuria ir kitų tautybių žmonės.“ Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Kviečiame Žemaitijos atstovą Joną Šimėną. Jonas Šimėnas, Gargždų rinkiminės apygardos Nr. 64 kandidatas į deputatus, 36 metų geologas. Jo *credo*: „Ko žmogui reikia? Duonos, laisvės ir teisybės!“ Jis pasiryžęs kartu su trimis sūnumis tarnauti Lietuvai. (*Plojimai*)

JONAS ŠIMĖNAS. Tūkstantmetėje Lietuvos istorijoje Žemaitija visada buvo neišsemiamas aruodas ir neįveikiamas skydas. Vytauto pulkų žygiuose, Simono Daukanto raštuose, vyskupo Motiejaus Valančiaus dvasios stiprybėje, Dariaus ir Girėno skrydyje, Rainių miško kelio kančioje įkūnyta žemaičių krašto lietuviybė, pasiaukojimas ir ryžtas.

Visai Lietuvai pakilus į šventą žygį vardan nepriklausomybės, vardan savo vaikų ateities, žemaičiai nėra ir nebus paskutiniai. Šiandien vien iš balso visi pažįsta atkaklius Lietuvos Atgimimo darbininkus: Eduardą Vilką, Kazimierą Antanavičių ir kitus mūsų kraštiečius. Pristatau Sąjūdžio remiamus kandidatus į Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos deputatus nuo Žemaitijos rajonų. Neabejoju, kad jie niekam nepaliks ir neužleis tos darbų dalies, kuri teks žengiant kad ir klampiausiu smėlio keliu į nepriklausomą demokratinę Lietuvą.

Rimvydas Valatka (*Plojimai*), Palangos 63 rinkiminė apygarda. Nėra. Pristatau toliau. Jam 33 metai, LKP narys, žurnalistas, „Gimtojo krašto“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotojas. (*Plojimai*)

Vytautas Zabiela, Priekulės 65 rinkiminė apygarda. Jam 59 metai, teisininkas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys (*Plojimai*), Vilniaus 1-osios juridinės konsultacijos vedėjas, advokatas. Jo *credo*: „Nepriklausomybė, demokratija, socialinis teisingumas.“

Egidijus Bičkauskas (*Plojimai*), Šilutės rinkiminė apygarda Nr. 66. Jam 34 metai, teisininkas, LKP narys. *Credo*: „Kompetentingumas, konkretumas, savarankiškumas.“

Antanas Karoblis, Pagėgių 67 rinkiminė apygarda. Jam 49 metai, matematikas, Vytauto Didžiojo universiteto prorektorius. (*Plojimai*) Jis pasisako už visų Lietuvos gyventojų gerovę.

Vitalijus Šopis, Pagėgių rinkiminė apygarda Nr. 67. Jam 28 metai, lituanistas, Šilutės 1-osios vidurinės mokyklos mokytojas. Jo *credo*: „Laisvė, pareiga ir atsakomybė – tautos gyvybingumo ir valstybės tvirtumo pamatas.“ (*Plojimai*)

Albinas Januška, Tauragės 68 rinkiminė apygarda. Jam 30 metų, genetikas. Lietuvos socialdemokratų partijos vicepirmininkas. (*Plojimai*) Sąjūdžio Seimo narys. Jo *credo*: „Pažanga grindžiama socialinio teisingumo, laisvės ir solidarumo principais.“

Jonas Šeputis, Jovarų rinkiminė apygarda Nr. 69. Jam 42 metai, inžinierius statybininkas. Jis sako: „Tikėjimas, meilė, teisingumas ir gailestingumas telydi kelyje už laisvą Lietuvą.“ (*Plojimai*)

Kazys Juknius, Šilalės rinkiminė apygarda Nr. 70. Jam 49 metai, teisininkas, Sąjūdžio Seimo narys. Jis sako: „Nepriklausoma Lietuva su švaria gamta, su atgimusia Lietuvos kultūra ir su laisvu žmogumi.“ (*Plojimai*)

Balys Gajauskas, Plungės rinkiminė apygarda Nr. 71. (*Plojimai*) Jam 63 metai, Tremtinių sąjungos prezidentas. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Naujo parlamento nariai ir naujos Vyrriausybės ministrai turi būti kovotojai dėl Lietuvos nepriklausomybės ir jos gerbūvio.“

Mečys Laurinkus (*Plojimai*), Rietavo rinkiminė apygarda Nr. 72. Jam 38 metai, filologas, Sąjūdžio Seimo tarybos narys.

Jonas Gelažius (*Plojimai*), Kretingos 73 rinkiminė apygarda. Jam 42 metai, teisininkas, Socialdemokratų partijos narys. Jis sako... (*Balsai salėje*. Demokratų!) Atsiprašau. Demokratų partijos narys. Jis sako: „Nepriklausomos Lietuvos valstybė – savarankiška teisės sistema.“

Eimantas Grakauskas, Kretingos rinkiminė apygarda Nr. 74. Jam 42 metai, teisininkas, Vilniaus universiteto Teisės fakulteto docentas. *Credo*: „Nuosavybė ir teisingumas“. (*Plojimai*)

Vilius Baldišis, Skuodo rinkiminė apygarda Nr. 75. Jam 28 metai, ekonomistas. Jis sako: „Kurdami laisvą Lietuvą patys daromės laisvesni.“ (*Plojimai*)

Zenonas Juknevičius, Mažeikių rinkiminė apygarda Nr. 76. Jam 40 metų, teisininkas. *Credo*: „Valstybės institucijos turi tarnauti piliečiui, o ne atvirkščiai.“ (*Plojimai*)

Juozas Katkus, Naftininkų rinkiminė apygarda Nr. 77. Jam 47 metai, agronomas. Jis sako: „Iš esmės pakeisti nuosavybės santykius žemės ūkyje.“ (*Plojimai*)

Zigmas Vaišvila (*Plojimai*), Ventos rinkiminė apygarda Nr. 78. Jam 33 metai, fizikas, Žaliųjų partijos narys, Sąjūdžio Seimo tarybos narys. (*Plojimai*)

Leopoldas Rozga, Akmenės rinkiminė apygarda Nr. 79. Jam 44 metai, žurnalistas, LKP narys, vietos laikraščio redaktorius. *Credo*: „Laisvas žmogus teisingoje valstybėje.“ (*Plojimai*)

Juozas Butkevičius, Telšių rinkiminė apygarda Nr. 80. Jam 41 metai, inžinierius statybininkas, LKP narys, Sąjūdžio Telšių rajono tarybos narys.

Vytautas Puplauskas, Telšių rinkiminė apygarda Nr. 80. Jam 59 metai, inžinierius elektromechanikas, Krikščionių demokratų partijos narys. (*Plojimai*) Jis sako: „Pagarba Dievui, meilė Tėvynei, rūpinimasis visais žmonėmis, o ypač likimo nuskriaustaisiais, visų apleistais.“ (*Plojimai*)

Algirdas Tarvainis, Telšių kaimiškoji rinkiminė apygarda Nr. 81. Jam 44 metai, zootechnikas, LKP narys, Sąjūdžio Telšių tarybos narys, tremtinys. (*Plojimai*) Jis sako: „Be laisvo, klestinčio kaimo nebus nepriklausomos Lietuvos.“ (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Šiaulių kraštas. Pristato Virgilijus Kačinskas, Šiaulių miesto Aušros rinkiminė apygarda Nr. 48. 30 metų architektas. *Credo*: „Nieko nesukursi be doros, sąžinės ir pasiaukojimo.“ (*Plojimai*)

VIRGILIJUS KAČINSKAS. Nėra abejojančių, kad sąjūdiškos tradicijos Šiaulių krašte užgimė ne vėliau kaip 1236 metais, kai vyrai, palikę namus, vedini gimtinės meilės, Saulės mūšyje apgynė ją. Taip išsprendė svarbiausią lygtį savo tautai.

Žinoma, ne visada švęsdavome pergales, daugybė juodų dienų, tačiau ir pralaimėjimai buvo naujos kovos pradžia, kuri surado šioje žemėje ir mus. Ir mums likimas suteikė galimybę tarti žodį, sėti grūdą, auginti duoną, mūsų valstybės duoną, ir atsitiesus. Patirtis,

kurią sukaupė atlikę savo pareigą Tėvynei, neleidžia dvejoti pasirinktu keliu. Šiaulių krašto kandidatai į deputatus tai žino ir eina apsisprendę. Štai jie.

Kęstutis Lapinskas, Šiaulių miesto Gubernijos rinkiminė apygarda Nr. 46. 53 metų amžiaus teisininkas, Lietuvos komunistų partijos narys, aktyvus Sąjūdžio rėmėjas. Jo tezė: „Tiesa ir dora, įstatymo diktatūra, laisvė ir nepriklausomybė.“ (*Plojimai*)

Donatas Morkūnas, Šiaulių miesto Žemaitės rinkiminė apygarda Nr. 47. 33 metų amžiaus istorikas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos narys. „Laisvė – tai darbas, ryžtas ir atsakomybė.“ (*Plojimai*)

Romualdas Ozolas (*Plojimai*), Šiaulių miesto Rėkyvos rinkiminė apygarda Nr. 49. 50 metų filosofas, Lietuvos komunistų partijos, kurią ne myli, o remia, narys (*Plojimai*), Sąjūdžio Seimo tarybos narys. Jo tezė: „Nepriklausoma Lietuva – laisvų pasaulio tautų bendrijoje.“ (*Plojimai*)

Kazys Alminas, Šiaulių miesto Lieporių rinkiminė apygarda Nr. 50. 48 metų amžiaus muzikas, tifold pedagogas, nepartinis. Svarbiausios veiklos kryptys: estetinis auklėjimas, dorovinė kultūra, žmogaus teisių ir orumo gynimas. (*Plojimai*)

Algimantas Sėjūnas, Šiaulių miesto Dainų rinkiminė apygarda Nr. 51. 48 metų amžiaus fizikas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis teigia: „Laisva tauta, apginta gamta, sveikas žmogus.“ (*Plojimai*)

Antanas Račas, Kelmės rinkiminė apygarda Nr. 82. 50 metų amžiaus vokiečių kalbos ir literatūros specialistas, nepartinis. (*Plojimai*) Mus visus kviečia tyra širdimi į laisvės rytą. (*Plojimai*)

Česlovas Stonys, Užvenčio rinkiminė apygarda Nr. 83. (*Plojimai*) 49 metų amžiaus aktorius, nepartinis, kuriam šventi Vinco Kudirkos žodžiai: „Geriau su teisybe įsigyti priešą negu su melu draugą.“ (*Plojimai*)

Arvydas Kostas Leščinskis, Radviliškio rinkiminė apygarda Nr. 89. 43 metų amžiaus inžinierius, nepartinis. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Laisva iniciatyva – tautos gerovė.“ (*Plojimai*)

Edvardas Šiugžda, Šeduvos rinkiminė apygarda Nr. 90. 45 metų amžiaus inžinierius, Lietuvos krikščionių demokratų partijos narys. Teigia, kad be sunkumų nebus ir nepriklausomybės. (*Plojimai*)

Toje pačioje rinkiminėje apygardoje Antanas Stančikas, 35 metų amžiaus gydytojas, nepartinis. (*Plojimai*) Jo mintis: „Iš protėvių paveldėjome kovotojų dvasią – sunkumai mums nebaisūs.“

Kazimieras Vaišvilas, Lieporių rinkiminė apygarda Nr. 91. 60 metų amžiaus veterinarijos gydytojas, nepartinis. (*Plojimai*) Kandidatas mano, kad nepriklausomybės ir valstybingumo siekimas bus ir žemės ūkio pertvarkymas. (*Plojimai*)

Jonas Bezaras, Kuršėnų rinkiminė apygarda Nr. 92. 31 metų amžiaus mokytojas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Kuršėnų tarybos narys. (*Plojimai*) Jis siekia demokratiškos, teisinės, humanistinės visuomenės sukūrimo. (*Plojimai*)

Kęstutis Čilinskas, Joniškio rinkiminė apygarda Nr. 93. 43 metų amžiaus advokatas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio rėmėjas. „Gindami piliečio teises, atkuriamo Respubliką.“ (*Plojimai*)

Paskutinis iš šių vyrų mūsų krašte, toje pačioje rinkiminėje apygardoje – Gintaras Ramonas, 27 metų žemės ūkio ekonomikos ir organizavimo specialistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis pasisako už būtiną ryšį tarp naujos Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos ir naujos vietinės tarybos. (*Plojimai*)

Viskas. Šiaulių krašto vyrai – prieš jus. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Aukštaitija. Irena Andrukaitienė, Anykščių rajono rinkiminė apygarda Nr. 100, lietuvių kalbos ir literatūros mokytoja. Jos tezė: „Mūsų kelias aiškus: per darbą, mokslą, savęs auklėjimą – į kultūringą, gražią, laimingą Lietuvą.“ (*Plojimai*)

IRENA ANDRUKAITIENĖ. Aukštaitija – tai kraštas, kuriame kalnai ant kalnų ir ant tų kalnų – kalnai ir maži kalneliai. O ant vieno iš tų kalnų, atrodo, mūsų karaliaus Mindaugo pilis stūksojo, čia jo valstybės sostinė, sako, buvusi.

Šiandien tolina praeitis sugrįžta naujomis tautos savimonės formomis, žadina aukštaičio dvasią ir taria jam: pakilai ir eik Lietuvos keliu. Tuo nelengvu keliu ir pasiryžo eiti šie Sąjūdžio remiami Aukštaitijos kandidatai:

Julius Beinortas, Panevėžio miesto Žemaičių rinkiminė apygarda Nr. 52. 46 metų amžiaus inžinierius technologas, nepartinis. (*Plojimai*) Rinkiminis šūkis: „Lietuvai – ekologiškai švarią pramonę!“ (*Plojimai*)

Jonas Liaučius, Panevėžio miesto Pilėnų rinkiminė apygarda Nr. 53. 43 metų amžiaus teisininkas, nepartinis. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Teisė yra valstybės pagrindas.“ (*Plojimai*)

Vytautas Landsbergis (*Plojimai*), Panevėžio miesto Kniaudiškių rinkiminė apygarda Nr. 54. 57 metų amžiaus, muzikologas, profesorius, nepartinis. (*Plojimai*) „Gyva dar mūsų dvasia ir širdys tvirtos, ištverėm, esam, būsim,“ – teigia profesorius. (*Plojimai*)

Egidijus Jarašiūnas, Panevėžio miesto Respublikos rinkiminė apygarda Nr. 55. (*Plojimai*) 37 metų teisininkas, nepartinis. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Teisingi įstatymai, demokratiška visuomenė, nepriklausoma valstybė.“ (*Plojimai*)

Rimantas Astrauskas, Panevėžio miesto Smėlynės rinkiminė apygarda Nr. 56. 34 metų inžinierius, Žaliųjų partijos narys. (*Plojimai*) Jis įsitikinęs, kad tautos išlikimo sąlyga – ekologiškai švari Lietuva. (*Plojimai*)

Feliksas Klupšas, Pakruojo rinkiminė apygarda Nr. 94. 31 metų amžiaus, Lietuvos žemės ūkio akademijos dėstytojas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis teigia: „Atgimimą kaimui, pagarbą jo žmogui.“ (*Plojimai*)

Rasa Rastauskienė (*Plojimai*), Pasvalio rinkiminė apygarda Nr. 95. (*Plojimai*) Gydytoja, nepartinė. (*Plojimai*) Visas jėgas atiduos tam, kad gydytų, gaivintų ir išlaisvintų lietuviško kaimo dvasią. (*Plojimai*)

Mykolas Karčiauskas (*Plojimai*), Pabiržės rinkiminė apygarda Nr. 96. 50 metų rašytojas, Lietuvos komunistų partijos narys, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Vilniaus tarybos narys. (*Plojimai*) Kreipiasi į Lietuvą tokiais žodžiais: „Mielas žmogau, duona iš tavo rankų, žodis iš tavo lūpų – mūsų stiprybės pamatai.“ (*Plojimai*)

Birutė Valionytė, Biržų rinkiminė apygarda Nr. 97. (*Plojimai*) Miškininkė, Lietuvos komunistų partijos narė, žaliųjų atstovė. (*Plojimai*) Ji gins žmogaus prigimtinę teisę į sveiką genetinį fondą. (*Plojimai*)

Stasys Kropas, Panevėžio kaimiškoji rinkiminė apygarda Nr. 98. 36 metų ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis pasiryžęs apginti Lietuvos ir jos gyventojų ekonominius ir politinius interesus. (*Plojimai*)

Vidmantas Žiemelis (*Plojimai*), Vaduvos rinkiminė apygarda Nr. 99. 39 metų teisininkas, nepartinis. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Darbininkas, valstietis ir ministras – prieš įstatymą lygūs.“ (*Plojimai*)

Algimantas Nasvytis (*Plojimai*), Kupiškio rinkiminė apygarda Nr. 101. 61 metų amžiaus, architektas, dailininkas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis teigia, kad kūrė Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos rūmus tikėdamas, kad juose gims žmoniško nepriklausomo gyvenimo dvasia. (*Plojimai*)

Kazimieras Uoka (*Plojimai*), Rokiškio rinkiminė apygarda Nr. 102. 38 metų amžiaus, istorikas, sociologas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) Jis pasiryžęs įtvirtinti socialinio teisingumo principą visuose atsikuriančios valstybės įstatymuose. (*Plojimai*)

Egidijus Klumbys (*Plojimai*), Obelių rinkiminė apygarda Nr. 103. 37 metų gydytojas, Lietuvos krikščionių demokratų partijos narys. (*Plojimai*) Jis kviečia su krikščioniška dora ir morale eiti į nepriklausomą Lietuvą. (*Plojimai*)

Taigi Aukštaitija prieš jus. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Dainava. Vytautas Kolesnikovas, Alytaus Vidzgirio rinkiminė apygarda Nr. 61. 41 metų dailininkas. „Laisva asmenybė – laisva tauta.“ (*Plojimai*)

VYTAUTAS KOLESNIKOVAS. Dainava, garsėjusi kaip skambių dainų, grybų, uogų kraštas, virto šampano, medvilnės, nuniokotų miškų, ežerų kraštu. Nemune ne tik maudytis, bet ir rankas nusiplauti pavojinga. Dzūkas, ypač supramonėjusiame Alytuje, tampa beveik retenybė. Tokiom sąlygom jau sunku svajoti apie Dainavos krašto savitumą, kai apskritai jo likimas pavojuje. Suprantama, šiuo atveju skęstančių gelbėjimas – pačių skęstančiųjų reikalas. Vadovauti šiam sudėtingam gelbėjimo darbui privalome išrinkti protingus, drąsius Lietuvos vyrus ir moteris. Leiskite pristatyti jums Dainavos krašto remiamus kandidatus į Aukščiausiąją Tarybą.

Saulius Pečeliūnas (*Plojimai*), 34 metų, Alytaus 1-oji rinkiminė apygarda Nr. 59, inžinierius kelininkas, Lietuvos demokratų partijos narys. (*Plojimai*) Jo šūkis: „Demokratija ir nepriklausomybė“. (*Plojimai*)

Antanas Kudzys, 65 metų. (*Plojimai*) Alytaus miesto Putinų rinkiminė apygarda Nr. 60, inžinierius statybininkas, VISI katedros vedėjas, profesorius. (*Plojimai*) Lietuvos komunistų partijos narys. Jo *credo*: „Kategoriškai prieš bendrą Europos namą, kurį pirmieji statė Hitleris ir Stalinas. Už bendrą Europos gyvenvietę su nuosavais kotedžais.“

Albertas Šimėnas, 40 metų, Druskininkų miesto, Druskininkų rinkiminė apygarda Nr. 62, ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) Mokslų kandidatas, docentas. Jo *credo*: „Lietuvos žmonėms – žmoniškas gyvenimo sąlygas.“ (*Plojimai*)

Jonas Juravičius, 41 metų, Alytaus kaimiškoji rinkiminė apygarda Nr. 136, agronomas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Alytaus tarybos narys. Šiuo metu išvykęs į Indiją. Per Sąjūdžio pirmąjį suvažiavimą vertė priekabas. (*Plojimai*)

Juozas Dringelis, 54 metų, Varėnos rinkiminė apygarda Nr. 140, žurnalistas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Varėnos rajono tarybos narys. *Credo*: „Į Lietuvos nepriklausomybę privalome ateiti suvieniję teisingumo pamatą, išvadavę savo dvasią iš nedorybių nelaisvės. Tik tada sugebėsime pareikšti savo valią. Tai tebūnie Lietuvos žmonių valia.“ (*Plojimai*)

Rūta Gajauskaitė, 44 metų. (*Plojimai*) Lazdijų rinkiminė apygarda Nr. 141, Žaliųjų partijos narė. (*Plojimai*) Kriminologė, mokslų kandidatė. *Credo*: „Šiandien Lietuva sprendžia nepriklausomybės problemą, jei neišspręs – žus.“

Ačiū už dėmesį. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Sūduva. Artūras Simonavičius, Vilkaviškio rinkiminė apygarda Nr. 134. 28 metų mokytojas, laikraščio „Dobilas“ redaktorius. „Kiekvienas darbas, žmogus, siekis į žmogų, į Lietuvą. Tikslas – Lietuva.“

ARTŪRAS SIMONAVIČIUS. Žvilgterėję į Sūduvos kandidatų praeitį pastebime, kad beveik kiekvienas iš jų turi suvalkietiško kraujo, o ir neturi rinkiminės kampanijos metu džiugiai perima visiems žinomas, pačias svarbiausias suvalkiečių savybes. Todėl pasitarę nusprendėme, jog politika turi būti suvalkietiška ir racionali, ekonomika – suvalkietiška ir taupi, o visus kitus labai svarbius dalykus lems suvalkietiškas racionalumas ir taupumas. (*Plojimai*) Taigi pristatau Sūduvos krašto vyrus.

Vincas Peckus, balotiruojasi Marijampolės Šiaurinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 57. 50 metų, mokytojas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis teigia: „Per dvasinį atgimimą – į laisvę ir demokratiją.“ (*Plojimai*)

Virgilijus Juozas Čepaitis (*Plojimai*), balotiruojasi Marijampolės pietinėje rinkiminėje apygardoje Nr. 58. 42 metų amžiaus, rašytojas, vertėjas, nepartinis. (*Plojimai*) *Credo*: „Mūsų tikslas – laisvų žmonių visuomenė, demokratinė visuomenė, dvasinga visuomenė. Tiesa ir meilė nugalės.“

Eduardas Vilkas (*Plojimai*), balotiruojasi Panemunio rinkiminėje apygardoje Nr. 125. 54 metų amžiaus, ekonomistas, LPK narys, bet, kaip pats teigia, pabėgęs iš dar didesnio žvėries pilvo. (*Juokas, plojimai*) Jo *credo*: „Reikia ne tik sakyti tiesą, bet ir stengtis pačiam ją sužinoti.“ (*Plojimai*)

Kalbos filosofas, lingvistas Rolandas Pavilionis (kairėje) šalia būrio Sąjūdžio būstinės darbuotojų. Nuotraukos autorius nežinomas, LCVA.

Gintautas Iešmantas (*Plojimai*), balotiruojasi Kalvarijos rinkiminėje apygardoje Nr. 126. 60 metų amžiaus, žurnalistas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) Buvęs politinis kalinys. (*Plojimai*) Jis sako: „Laisvę, tiesą ir teisingumą – žmonėms, Lietuvai, pasauliui.“ (*Plojimai*)

Romas Gudaitis (*Plojimai*), balotiruojasi Kazlų Rūdos rinkiminėje apygardoje Nr. 127. 48 metų amžiaus, rašytojas, LKP narys, Sąjūdžio Seimo tarybos narys. Jis teigia: „Mūsų vienybė – Lietuvos nepriklausomybės pamatas.“ (*Plojimai*)

Algirdas Endriukaitis, balotiruojasi Šakių rinkiminėje apygardoje Nr. 128. 53 metų amžiaus, ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis sako: „Atriškime rankas labiausiai engiamam ir pažemintam Lietuvos gyventojų sluoksniui – valstietijai.“

Jonas Mačys (*Plojimai*), balotiruojasi Kybartų rinkiminėje apygardoje Nr. 135. 51 metų amžiaus, agronomas, ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jo *credo*: „Žemę – žmogui, žemei – žmogų.“

Taigi Sūduvos krašto vyrai lenkia galvas prieš Lietuvą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kauno kraštas. Audrius Butkevičius, Garliavos rinkiminė apygarda Nr. 129. (*Plojimai*) 30 metų gydytojas, Lietuvos tremtinių sąjungos tarybos pirmininkas. (*Plojimai*) „Tėvynės laisvė, valstybės gerovė – svarbiau už viską.“ (*Plojimai*)

AUDRIUS BUTKEVIČIUS. Šiandien Lietuvai sunku kaip niekada: grasina atėjūnai, drasko, dalinasi Tėvyne godūs jos vaikai. Ne asmeninės garbės ar naudos siekiame imdamiesi šio darbo, tik atliekame pareigą savo žemei ir savo tautai. Tęsiame savanorių pradėtą darbą, tegu mūsų širdys bus karštos, o galvos šaltos ir šviesios. Tegul atskirų žmonių ar partijų interesai neužgoš valstybės reikalų. Mes, Kauno krašto kandidatai, sakome: „Šiandieninė mūsų atsakomybė – tai mūsų laisvė. Mokykimės atsakomybės.“ (*Plojimai*)

Raseinių rinkiminė apygarda Nr. 84. Kazimieras Motieka (*Plojimai*), 60 metų amžiaus, teisininkas, nepartinis. (*Plojimai*) Štai ką jis sako Lietuvos žmonėms: „Linkiu rinkėjams išrinkti tokius Lietuvos deputatus, kurių veikla nulemtų, kad išrinktoji LTSR Aukščiausioji Taryba būtų paskutinė Lietuvos istorijoje.“ (*Plojimai*)

Ariogalos rinkiminė apygarda Nr. 85. Arūnas Degutis, ekonomistas, Lietuvos demokratų partijos narys, 32 metų amžiaus (*Plojimai*), Sąjūdžio Vilniaus miesto taryba. „Lietuviai, būkime savo žemės šeimininkais“, – sako jis rinkėjams. (*Plojimai*)

Kėdainių rinkiminė apygarda Nr. 86. Albertas Adašiūnas, 51 metų amžiaus, inžinierius technologas, nepartinis. (*Plojimai*) „Laisvai Lietuvai – žmonišką gyvenimą.“ (*Plojimai*)

Dotnuvos rinkiminė apygarda Nr. 87. Čia iškelta profesorius Vaidoto Antanaičio kandidatūra. (*Plojimai*) Šiandien profesorius dirba Lietuvos labui ir jo nėra tarp mūsų, bet mes jį gerai pažįstame. (*Plojimai*) „Už žalią ir laisvą Lietuvą.“

Šėtos rinkiminė apygarda Nr. 88. Povilas Aksomaitis (*Plojimai*), 52 metų amžiaus, žemės ūkio mokslų kandidatas, LKP narys, Lietuvos tremtinių sąjungos tarybos narys. (*Plojimai*) „Žemės ūkio klausimai, Lietuvos ateitis priklausys nuo to, koks bus jos kaimas“, – sako jis. (*Plojimai*)

Ukmergės rinkiminė apygarda Nr. 118. Kęstutis Grinius (*Plojimai*), 34 metų amžiaus, pedagogas, nepartinis. (*Plojimai*) Lietuvos parlamente jį domins švietimo, kultūros klausimai. „Turėsime tik tą, ką patys sukursime“, – sako jis. (*Plojimai*)

Rinkiminėje apygardoje Nr. 119 iškelta Kazimieras Saja. (*Plojimai*) Bernardas Brazdžionis telefonu iš Los Andželo jau pristatė šį kandidatą: „Aš laikausi tokio dėsno šių rinkimų eigoje – kandidato nėra geresnio kaip Kazimieras Saja.“ (*Plojimai*)

Rimkų rinkiminė apygarda Nr. 120. Gediminas Ilgūnas (*Plojimai*), 53 metų amžiaus, ekonomistas, žurnalistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jis sako: „Kiekvienam piliečiui – demokratiją ir pasiturintį gyvenimą.“ (*Plojimai*)

Neries rinkiminė apygarda Nr. 121. Edmundas Simanavičius (*Plojimai*), 61 metų amžiaus, inžinierius, nepartinis, sąjūdininkas. (*Plojimai*) Jis daug dirbs kultūros ir doros klausimais. „Laisvai Lietuvai – sveiką dorovę, kultūrą ir gerą ekonomiką.“ (*Plojimai*)

Utenos rinkiminė apygarda Nr. 122. Nikolajus Medvedevas. (*Plojimai*) Už daugybę draugų milžiniškoje tarybinėje imperijoje mes turime būti dėkingi kaip tiktai jam – Nikolajui. (*Plojimai*) Jo šūkis: „Pilietiškumas ir Lietuvos tautų santarvė.“ (*Plojimai*)

Jurbarko rinkiminėje apygardoje Nr. 124 kandidatuoja Laima Andrikienė, ekonomistė, ekonomikos mokslų kandidatė, nepartinė (*Plojimai*), iškelta Lietuvos tremtinių sąjungos. (*Plojimai*) Jos domėjimosi sfera – žemės ūkio ekonomikos reforma ir kooperacija. „Tikėjimas, atgimęs kaimas, Lietuva“ – štai jos *credo*. Ir dar: „Leiskite ekonomiką tvarkyti ekonomistams.“ (*Plojimai*)

Kačerginės rinkiminė apygarda Nr. 130. Vladas Vilimas, inžinierius, docentas. 62 metų amžiaus, nepartinis. (*Plojimai*) Sąjūdininkas, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Seimas. (Jis nebuvo LPS Seimo narys – A. R.) (*Plojimai*) „Laisvės ne prašom, o reikalaujam.“ (*Plojimai*)

Vilkijos rinkiminė apygarda Nr. 131. Leonas Milčius, Sąjūdžio Seimo deputatas, 48 metų amžiaus, inžinierius, žemės ūkio problemų specialistas, nepartinis. (*Plojimai*) „Laisvai Lietuvai – laisvą ir turtingą žemdirbį.“

Prienų rinkiminė apygarda Nr. 132. Jonas Prapiestis (*Plojimai*), teisininkas, LKP narys. (*Plojimai*) 38 metų amžiaus. Lietuvos teisinė reforma – štai jo domėjimosi sfera. „Laisvai Lietuvai – civilizuotų valstybių lygio įstatymus. Teisė turi tapti gėrio ir teisingumo menu.“ (*Plojimai*)

Birštono rinkiminė apygarda Nr. 133. Audrius Rudys (*Plojimai*), 38 metų amžiaus, ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) Jį domina valstybės biudžeto klausimai, mokesčių reforma. „Nebus rinkos, nebus ir duonos. Gėrybės – pagal pajamas, pajamos – pagal veiklos rezultatus.“ (*Plojimai*)

Ir pagaliau Kaišiadorių rinkiminė apygarda Nr. 123. Čia Sąjūdis remia tris kandidatus. Alfredas Smailys (*Plojimai*), gydytojas, profesorius, 61 metų amžiaus. (*Plojimai*) Jis sako Lietuvai: „Bažnyčios – tikintiesiems, žemė – valstiečiams, fabrikai – darbininkams, valdžia – Lietuvos parlamentui. (*Plojimai*) Tautos atgimimas – per dorovę.“

Mindaugas Šimkūnas, 34 metų amžiaus, inžinierius, nepartinis, Lietuvos ūkininkų sąjungos tarybos narys (*Plojimai*), Sąjūdžio Kaišiadorių rajono tarybos narys. Domina žemės ūkio ir ekonomikos klausimai. Jis sako: „Jokios partijos, judėjimų ar asmenybių interesai neturi būti aukščiau tautos interesų.“ (*Plojimai*)

Ir trečiasis – Antanas Bartusevičius (*Plojimai*), 40 metų amžiaus, teisininkas, teisės mokslų kandidatas. „Tauta be valstybės – ne!“ – sako Antanas Bartusevičius. (*Plojimai*)

Mes visi gerai suprantame, kokia didžiulė atsakomybė gula ant šių trijų stiprių vyrų pečių. Sąjūdžio Seimo taryba rekomenduoja profesorių Alfredą Smailį. (*Plojimai*) Ačiū.

ALOYZAS SAKALAS. Kauno miestas. Aleksandras Ambrazevičius, Taikos rinkiminė apygarda Nr. 25. 26 metų inžinierius, technikos mokslų kandidatas. Jį apibūdina du žodžiai: patikimumas ir kompetencija. (*Plojimai*) Mano, jog mūsų karta neprarasta, ji gyva ir dirbs, sieks, kovos amžinosios Lietuvos vardan. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS AMBRAZEVIČIUS. Sąjūdis Kaune – tai pareigos ir atsakomybės Lietuvai jausmas. Tai principingi, nuoseklūs žmonės, kuriems svetimas bet koks konformizmas. 16 tokių žmonių, iškeltų gyventojų susirinkimuose, pristatomi jums šiandien.

Aleksandras Abišalas (*Plojimai*), Vytauto rinkiminė apygarda Nr. 22. 34 metų amžiaus fizikas, fizikos ir matematikos mokslų kandidatas, nepartinis. (*Plojimai*) Griežtos logikos, konstruktyvaus mąstymo, energijos ir diplomatijos derinys šiame žmoguje yra būtent toks, kokio reikia Aukščiausiosios Tarybos deputatui. (*Plojimai*)

Birutė Nedzinskienė (*Plojimai*), Panerio rinkiminė apygarda Nr. 23. Gimusi 1955 m., Lietuvos tremtinių sąjungos Literatūrinio istorinio skyriaus vedėja, nepartinė. (*Plojimai*) „Tinkamiausia savo politinės veiklos kryptimi laikau moterų ir šeimos padėties taisymą, taip pat kultūros plėtojimą.“ (*Plojimai*)

Algirdas Patackas (*Plojimai*), Žaliakalnio rinkiminė apygarda Nr. 24. 46 metų amžiaus darbininkas, buvęs politinis kalinys, dabar plačiai žinomas kaip kultūrologas, nepartinis. (*Plojimai*) Visų pagarbą pelnęs lietuviškos dvasios ir doros gaivintojas. (*Plojimai*)

Vladimiras Jarmolenka (*Plojimai*), Dainavos rinkiminė apygarda Nr. 26. 41 metų amžiaus biofizikas, biologijos mokslų kandidatas, nepartinis. (*Plojimai*) Pasiryžęs dėti visas pastangas, kad ėjimas į Lietuvos nepriklausomybę būtų ir tautų santarvės siekimas. (*Plojimai*)

Valdas Kaktus (*Plojimai*), Saulėtekio rinkiminė apygarda Nr. 27. 32 metų amžiaus ekonomistas, pirmojo atgimstančioje Lietuvoje ekonominio laikraščio redaktorius, žmogus, kuris siekia įgyvendinti nuostatą „Ūkis tarnauja valstybei, valstybė tarnauja žmogui.“ (*Plojimai*)

Aurimas Taurantas, Kalniečių rinkiminė apygarda Nr. 28. 33 metų inžinierius programuotojas, Žaliųjų partijos narys. (*Plojimai*) Pasiryžęs dirbti taip, kad Lietuvos ėjimą į nepriklausomybę lydėtų ir ekologinės padėties gerėjimas. (*Plojimai*)

Česlovas Stankevičius (*Plojimai*), Muravos rinkiminė apygarda Nr. 29. 52 metų inžinierius, nepartinis. (*Plojimai*) Komisijos, ruošusios Sąjūdžio rinkiminę programą, pirmi-ninkas. Parengė ir daugelį kitų Seimo politinės komisijos dokumentų.

Vytautas Paliūnas (*Plojimai*), Panemunės rinkiminė apygarda Nr. 30. 59 metų amžiaus technikos mokslų daktaras, profesorius. Vytauto Paliūno devizas: „Nelaisvė sunaikina žmogaus kūną ir nužudo dvasią, todėl Lietuva turės ateitį tik būdama nepriklausoma, demokratine valstybe.“ (*Plojimai*)

Liudvikas Simutis (*Plojimai*), Šančių rinkiminė apygarda Nr. 31. 54 metų amžiaus darbininkas, buvęs Gulago politinis kalinys. (*Plojimai*) Nepartinis, veiklus katalikas, žmogus, kurio biografija jungia pokario metų rezistenciją ir dabartinį atgimimą. (*Plojimai*)

Gediminas Šerkšnys, Girstupio rinkiminė apygarda Nr. 32. 41 metų amžiaus biofizikas, nepartinis. (*Plojimai*) Mano, kad tik laisva demokratinė Lietuva tegali garantuoti lietuvių tautos išlikimą ir galimybę tapti pilnateise pasaulio šalių bendrijos nare.

Vidmantas Povilionis (*Plojimai*), Pramonės rinkiminė apygarda Nr. 33. 41 metų amžiaus inžinierius, buvęs politinis kalinys, nepartinis. (*Plojimai*) Mano, kad jokios partijos interesai negali būti keliami aukščiau už tautos ir valstybės reikalus. (*Plojimai*)

Rolandas Paulauskas (*Plojimai*), Šilainių rinkiminė apygarda Nr. 34. 35 metų amžiaus „Kauno aidą“ redaktorius, nepartinis. (*Plojimai*) Mano, kad Sąjūdis ir visa Lietuva stovi kryžkelėje ir privalo rinktis vieną iš dviejų kelių. Kito tokio momento gali nebūti. (*Plojimai*)

Algirdas Saudargas (*Plojimai*), Vilijampolės rinkiminė apygarda Nr. 35. 41 metų amžiaus biofizikas, Sąjūdžio Seimo politinės komisijos pirmininkas. Veiklus krikščionybės istorijos propaguotojas ir vienas iš pagrindinių Lietuvos krikščionių demokratų partijos ideologų, jos valdybos narys. (*Plojimai*)

Povilas Varanauskas (*Plojimai*), Nemuno rinkiminė apygarda Nr. 36. 49 metų amžiaus išradėjas, technikos mokslų kandidatas, nepartinis. Mano, kad taikus Lietuvos atkūrimo politinėmis priemonėmis darbas neturėtų užgožti vaikų džiaugsmo ir moterų šypsenų. (*Plojimai*)

Algimantas Norvilas, Aleksoto rinkiminė apygarda Nr. 37. 36 metų amžiaus režisierius, nepartinis. (*Plojimai*) Stengsis, kad mūsų laisvėjimas nebūtų valdžios dalybų ir partinių rietenų metas. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Juozas Janonis, [Lentvario] rinkiminė apygarda Nr. 137. 56 metų darbininkas, Darbininkų sąjungos narys. Jo tikslas – šeiminingo teisių atkūrimas, nuosavybės formų įvairovės įtvirtinimas. (*Plojimai*)

JUOZAS JANONIS. Dainomis apdainuoto, sakmėmis apipinto, liūdnomis ežerėlių akimis žvelgiančio Vilniaus krašto kandidatai į Lietuvos parlamentą nešasi ir didelį glėbį vien šiam kraštui būdingų problemų. Daugumai Vilnijos gyventojų istorija skyrė sunkią dalį. Jiems neteko pasisemti stiprybės per dvidešimt Lietuvos nepriklausomybės metų. Juos – tiek lietuvių, tiek kitataučių – dešimtmečiais plakė rusinimo botagas, palikęs negyjančias žaizdas. Smuko ekonominis ir kultūrinis gyvenimo lygis, tačiau žmonės nepalūžo. Lietuvių dvasia išliko tvirta. Dvasia, vienijusi įvairių tautybių Lietuvos gyventojus, vienija juos per amžius susiklostęs gyvenimo būdas, bendras darbas, papročiai, tikyba ir krikščioniški idealai, bendrai išgyventos nelaimės.

Šiandien Vilnijos kraštas reikalauja išskirtinio dėmesio savo problemoms spręsti, dėmesio lenkams, rusams, baltarusiams, totoriams, karaimams, žydams, jų savitos kultūros, papročių išsaugojimui ir ugdymui. Tai – kelias, kuriuo sutelktai eidamos visos Lietuvoje gyvenančios tautos ateis į nepriklausomą Lietuvą. Tam ir pasiryžę Vilnijos krašto kandidatai į deputatus. (*Plojimai*)

Saulius Šaltenis (*Plojimai*), Utenos rinkiminė apygarda Nr. 104. 45 metų amžiaus rašytojas, nepartinis. (*Plojimai*) „Nepriklausomybė ir demokratija – to paties paukščio, Lietuvos, sparnai!“

Donatas Čepukas, Aukštaitijos rinkiminė apygarda Nr. 105. 57 metų amžiaus žurnalistas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Utenos rajono tarybos pirmininkas. (*Plojimai*) „Žmogus, jo teisės ir socialinės garantijos!“ – tai jo šūkis.

Robertas Matulionis (*Plojimai*), Zarasų rinkiminė apygarda Nr. 106. 43 metų amžiaus pensininkas, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Seimo narys. Tikslas – „Lietuvos tikslai – zarasičių tikslai. Zarasų problemoms – Lietuvos dėmesį.“ (*Plojimai*)

Česlovas Kudaba (*Plojimai*), Ignalinos rinkiminė apygarda Nr. 107. 56 metų amžiaus Vilniaus universiteto profesorius, geografijos mokslų daktaras, Lietuvos komunistų partijos narys, Sąjūdžio Seimo tarybos narys. (*Plojimai*) „Sodžiuje – Lietuvos praeitis, be gyvybingo lietuviško sodžiaus – netikra tautos ateitis.“ (*Plojimai*)

Juozas Jakštas (*Plojimai*), Švenčionių rinkiminė apygarda Nr. 109. 50 metų amžiaus dailininkas apipavidalintojas, nepartinis. (*Plojimai*) „Tėvynė Lietuva – per amžių amžius tikrai kaimas. Tėvynė Lietuva – tai rūtų žemė, rūpintojėlio namas.“ (*Plojimai*)

Viktoras Onačko, Švenčionių rinkiminė apygarda Nr. 110. 35 metų amžiaus teisininkas, Lietuvos komunistų partijos narys, sąjūdininkas. Jo šiandien salėje nėra. (*Plojimai*)

Gintaras Songaila (*Plojimai*), Šalčininkų rinkiminė apygarda Nr. 111. 27 metų amžiaus, pats jauniausias kandidatas. (*Plojimai*) Gydytojas, nepartinis. „Vilniaus kraštas – tai istorinės Lietuvos ištakos. Gražinkime jam buvusią šlovę, o krašto žmonėms – laisvą ir pasiturintį gyvenimą.“ (*Plojimai*)

Izidorius Šimelionis, Jašiūnų rinkiminė apygarda Nr. 112. 71 metų amžiaus žurnalistas, nepartinis. Jo šiandien salėje nėra. (*Plojimai*)

Vytautas Pranas Mickus. (*Plojimai*) Maišiagalos rinkiminė apygarda Nr. 113. 52 metų amžiaus ekonomikos mokslų kandidatas, nepartinis. (*Plojimai*) „Gražinkime žmogui, ką atėmė tarybų valdžia. Socialistinį lenktyniavimą pakeiskime laisva konkurencija.“ (*Plojimai*)

Romualdas Ručinskas, Nemenčinės rinkiminė apygarda Nr. 114. 47 metų amžiaus architektas, nepartinis. (*Plojimai*) „Nepriklausoma Lietuva – visų joje gyvenančių tautų tėvynė.“

Juozapas Glinskis (*Plojimai*), Juodšilių rinkiminė apygarda Nr. 115. 57 metų amžiaus rašytojas, nepartinis. (*Plojimai*) „Už Lietuvos tautų santarvę ir asmenybės laisvę!“ (*Plojimai*)

Jurgis Jurgelis (*Plojimai*), Molėtų rinkiminė apygarda Nr. 116. 47 metų amžiaus teisininkas, nepartinis. (*Plojimai*) „Laimės teisingumas – laimės Lietuva!“ (*Plojimai*)

Antanas Urbonas, Širvintų rinkiminė apygarda Nr. 117. 39 metų amžiaus gydytojas, nepartinis. (*Plojimai*) „Senas šūkis „Visa valdžia – taryboms, žemė – valstiečiams“ šiandien partinio feodalizmo epochoje kaip niekada aktualus.“ (*Plojimai*)

Aleksandras Klumbys, Vievio rinkiminė apygarda Nr. 138. 36 metų inžinierius, sistemų technikas, technikos mokslų kandidatas, nepartinis. (*Plojimai*) „Į laisvą Lietuvą be melo, skurdo, neteisybės!“ (*Plojimai*)

Ir Rimvydas Raimondas Survila, Trakų rinkiminė apygarda Nr. 139. 51 metų zootechnikas, žemės ūkio mokslų kandidatas, nepartinis. (*Plojimai*) „Turtingas žemdirbys – tvirta Lietuva. Teisingumas ir meilė nugalės melą ir neapykantą.“ (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vytautas Gaidamavičius. Pavilnio rinkiminė apygarda Nr. 20. 58 metų pianistas, docentas. „Nėra idėjos, dėl kurios žmogus žmogų galėtų užmušti, engti, tautą tautą sunaikinti, pavergti.“ (*Plojimai*)

VYTAUTAS GAIDAMAVIČIUS. „Sostinė – valstybės širdis, gausi demografinių, socialinių problemų pynė. Sostinė – kelių tautų koegzistencijos formulė, politinių kovų arena. Vilnius, kaip ir visa Lietuva, buvo bepamirštąs laisvos politinės kovos skonį. Su Sąjūdžiu už Lietuvą, už jūsų ir mūsų laisvę!“ Šie žodžiai geriausiai atspinti Vilniaus Sąjūdžio remiamų kandidatų į deputatus rinkiminę platformą.

Žmonės, kuriuos jums pristatysiu, yra vieningų pažiūrų, nors priklauso įvairioms partijoms ir judėjimams, tačiau visus juos vienija bendras tikslas. Vilniaus kandidatai siekia vieno – sugrąžinti Gedimino miestui jo tikrąjį nepriklausomos Lietuvos valstybės sostinės vardą. (*Plojimai*)

Vladas Terleckas (*Plojimai*), Vilniaus miesto Pilies rinkiminė apygarda. (*Plojimai*) 51 metų ekonomistas, docentas, nepartinis. (*Plojimai*) „Per laisvės pamatų kūrimą – į kiekvieno laisvę!“ (*Plojimai*)

Aloyzas Sakalas (*Plojimai*), Antakalnio rinkiminė apygarda. 58 metų fizikas, profesorius, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) „Nepriklausomybė, demokratija, socialinis teisingumas, pagarba politiniams oponentams.“ (*Plojimai*)

Vladimiras Gražulis (*Plojimai*), Žirmūnų rinkiminė apygarda. 44 metų ekonomistas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) „Santarvė mažus dalykus ugdo, nesantarvė didžius žlugdo.“ (*Plojimai*)

Vytenis Andriukaitis (*Plojimai*), Žalgirio rinkiminė apygarda. 39 metų istorikas ir gydytojas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) „Tautos likimą lemia poli-

tikai, politikų galią – solidarūs tautos veiksmai. Tik taip apginsime laisvę ir teisingumą.“ (*Plojimai*)

Kazimira Danutė Prunskienė. (*Plojimai*) Gerbiamoji K. D. Prunskienė išvykusi toli. Verkių rinkiminė apygarda. Ekonomistė, profesorė, Lietuvos komunistų partijos narė. Ir čia palinkėjimas mūsų vyrų: „Tegul mūsų aruodai būna pilni, o tegul moterų valdžia padeda Ministrų Tarybos vyrams.“ (*Plojimai*)

Nijolė Oželytė-Vaitiekūnienė (*Plojimai*), Kalvarijų rinkiminė apygarda. Aktorė, Lietuvos komunistų partijos narė. „Mūsų mintys, žodžiai ir darbai...“ (*Juokas salėje*) Atsiprašau. Prašau.

NIJOLĖ OŽELYTĖ-VAITIEKŪNIENĖ. Mūsų mintys, žodžiai ir darbai – tai ir yra ta sėkla, kurią beriamė į visiems mums taip brangią dirvą – Lietuvą. Ką pasėsime, tą ir pjausim! (*Plojimai*)

VYTAUTAS GAIDAMAVIČIUS. Stasys Uosis (*Plojimai*), Žvėryno rinkiminė apygarda. 62 metų ekonomistas, profesorius, nepartinis. (*Plojimai*) „Rinkiminė programa turi būti moksliska, o ne pataikūniška. Už Lietuvą, už lietuvišką litą!“ (*Plojimai*)

Gediminas Vagnorius, Justiniškių rinkiminė apygarda. 33 metų ekonomistas, nepartinis. (*Plojimai*) „Socialinis teisingumas, natūrali, žmogaus poreikius tenkinanti rinka – atgimstančios Lietuvos pamatas.“ (*Plojimai*)

Bronius Juozas Kuzmickas (*Plojimai*), Pašilaičių rinkiminė apygarda. 55 metų filosofas, profesorius. „Jeigu moterys dirbs mažiau, vaikai ir vyrai bus laimingesni.“ (*Plojimai*)

Liudvikas Sabutis (*Plojimai*), Šeškinės rinkiminė apygarda. 51 metų teisininkas, Lietuvos komunistų partijos narys. „Teisingumas ir tiesa – aukščiausias mūsų gyvenimo, darbo ir demokratinės veiklos tikslas. Nuoširdumas – geriausias vaistas įveikiant visus ginčus.“ (*Plojimai*)

Petras Vaitiekūnas (*Plojimai*), Fabijoniškių rinkiminė apygarda. 37 metų amžiaus fizikas, nepartinis. (*Plojimai*) „Įstatymais įtvirtinkime nepriklausomos Lietuvos sieną.“ (*Plojimai*)

Eugenijus Petrovas (*Plojimai*), Tauro rinkiminė apygarda. 54 metų amžiaus fizikas, nepartinis. (*Plojimai*) „Mūsų nepriklausomybė prasideda ten, kur baigiasi vienų privilegija ir kitų skurdas.“ (*Plojimai*)

Kazimieras Antanavičius. (*Plojimai*)

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Labai atsiprašau, L. Brežnevo nebėra, būkime malonūs, nesistokite! Aš niekam nesistojau šiandien ne dėl to, kad negerbčiau, bet dėl to, kad neįpraskim. (*Juokas salėje, plojimai.*)

VYTAUTAS GAIDAMAVIČIUS. 53 metų amžiaus ekonomistas, profesorius, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) „Turime pagaliau atmesti feodalinį paklusnumą. Ekonominę laisvę ir socialinį pasirinkimą – visiems.“ (*Plojimai*)

Nijolė Ambrazaitytė (*Plojimai*), Panerių rinkiminė apygarda. Dainininkė, docentė, nepartinė. (*Plojimai*) „Už mūsų mirusių gyvenimo šešėlio auga didelė, laisva, nemirštanti tauta.“ (*Plojimai*)

Emanuelis Zingeris (*Plojimai*), Lazdijų rinkiminė apygarda. 33 metų filologas, Lietuvos socialdemokratų partijos narys. (*Plojimai*) „Tvirtai tikiu, kad tauta, vienasys išgyvenusi genocidą, pavojaus akimirką negali likti abejinga kaimynams, nors ir kitos tautos žmonės.“ (*Plojimai*)

Pranciškus Tupikas (*Plojimai*), Karoliniškių rinkiminė apygarda. 62 metų amžiaus mokytojas, nepartinis. (*Plojimai*) „Gražinkime vaikui mokyklą!“

Jonas Tamulis (*Plojimai*), Kosmonautų rinkiminė apygarda. 31 metų amžiaus fizikas, nepartinis. (*Plojimai*) „Ekonomistai galvoja apie jus, žalieji – apie jūsų vaikus.“

Ir Teresė Birutė Burauskaitė (*Plojimai*), Naujosios Vilnios rinkiminė apygarda. Inžinierė, nepartinė. (*Plojimai*) „Santarvę tarp tautų ir socialinį teisingumą įmanoma pasiekti tik demokratinėje nepriklausomoje valstybėje.“ (*Plojimai*) Ačiū.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vilniečius prašau pasilikti scenoje, o greta jų dar kartą pakilti visus Sąjūdžio remiamus kandidatus. (*Plojimai*)

(*Skamba Algirdo Kaušpėdo daina „Krantas“*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kviečiu į sceną kunigą Vaclovą Aliulį. (*Plojimai*)

VACLOVAS ALIULIS. Noriu kreiptis į šiuos gerbiamus kandidatus. Deja, stoviu nugara į juos. Ką daryti? (*Plojimai*)

Gerbiamieji mūsų Sąjūdžio kandidatai ir deputatus! Prieš dešimt mėnesių Lietuvoje įvyko pirmieji po daugelio metų rinkimai su pasirinkimu. Žmonės žinojo, už ką balsuoja, pasitikėjo Lietuvos atsinaujinimo Sąjūdžio remiamais kandidatais ir nenusivylė, nebent vienu kitu.

Dabar jums, gerbiamieji kandidatai, Lietuvos rinktiniai sūnūs ir dukterys, o mūsų bičiuliai, prieš akis svarbus uždavinys – įgyti piliečių pasitikėjimą ir jį išlaikyti. Kuo įgysite? Valstybės reikalų išmanymu ir dorumu, tuo, kad pirmiausia matysite ne kas naudinga jums ir net ne Sąjūdžiui, bet ko reikia Tėvynei ir jūsų rinkėjams, kurie ne kartą į jus kreipsis su savo vargais. Mums reikia ne formalios nepriklausomybės, o tikrai laisvos ir doros Lietuvos, kurioje jaukiai gyventų visų tautybių, tikybių, pasaulėžiūrų, visuomenės sluoksnių žmonės, demokratiškos ir stiprios savo vidiniu susiklausymu kaip Baltijos kelyje, Lietuvos, kurios moralinį vertingumą galėtų jausti ir vertinti pasaulis.

Kalbama, jog prasideda rinkiminė kova. Tegul tai bus garbinga kova, kuri nepažemintų nei jūsų, nei mūsų visų. Atsiminkime, jog kalbėdami apie kitus, labai daug pasakome ir apie save pačius, ir tikime, kad Lietuvos rinkėjai balsuos ne už tą, kuris garsiau šaukia ir kitą juodina, bet kas rodo pagrįstus kelius teisingai ateičiai pasiekti. Tegu žmonės, balsavę už Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio vietinių konferencijų pasiūlytus kandidatus, už jus, žinos, kad balsavo už laisvą, garbingą ir gražią Lietuvą.

Skamba daina „Pabudome ir kelkimės“

Skanduoju Lietuva! Lietuva! Lietuva!

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Iki pertraukos [liko] keletas darbų. Iki pertraukos mes turėtume priimti dvi paliktas suredaguoti rezoliucijas, kurias tuoj pat pristatys profesorius Zalatorius. Dar prieš tai vis dėlto [reikia] atlikti formalumą ir padaryti štai ką – priimti tokį tekstą: „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio konferencija „Lietuvos kelias“ skelbia Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio remiamų kandidatų į LTSR Aukščiausiąją Tarybą sąrašą.“ Toliau išvardijami visi kandidatai ir deputatus, kurie buvo pristatyti, ir pabaigoje padaroma pastaba: „Sąrašas gali būti pakeistas, jei taip nutars miesto ar rajono aukščiausiasis Sąjūdžio organas.“ Ar nėra prieštaravimų? Prašom pasiūlyti.

Gerbiamieji, prašau balsuoti iš esmės už tokį tekstą ir lituanistams leisti jį suredaguoti visiškai nekeičiant esmės. Kas už, prašau pakelti mandatus. Ačiū. Kas prieš? Vieną matau, bet nežinau, ar nespėjo nuleisti, ar iš tikrųjų balsuoja. Rodos, kad nespėjo. Bet kuriuo atveju nedaug. Kas susilaikė? Keletą balsų matau. Balsų dauguma toks tekstas yra priimamas.

Dabar prašau profesorių Zalatorių ir tribūną paskelbti rezoliucijų galutinius tekstus, tada padarysime pertrauką.

ALBERTAS ZALATORIUS. Jūsų dėmesiui siūloma tik viena rezoliucija, kurią buvo pavesta mums suredaguoti.

Kreipimasis į lietuvius, pasklidusius po Tarybų Sąjungą. „Laisvėjančiai Lietuvai rūpi susigrąžinti tautiečius, įvairiais keliais pasklidusius po Tarybų Sąjungą, iš-tremtus, išvykusius ieškoti pragyvenimo šaltinio, paskirtus dirbti pagal specialybę, nuklydusius dėl asmeninių motyvų. Tikimės, kad jūs visi girdite Tėvynės šauksmą ir pritariate Nepriklausomos Lietuvos idealui. Parvykite namo! Jūsų jėgos labai reikalingos čia. Tik susivieniję mes sukursime visuomenę, kuri užims deramą vietą Europos tautų šeimoje.

LPS konferencija kartu kreipiasi ir į Lietuvos TSR Aukščiausiąją Tarybą, reikalaudama priimti įstatyminius aktus, užtikrinančius lietuvių sugrįžimą ir gyvenimo sąlygas tėvynėje.“ (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Ar yra labai prieštaraujančių? Tada prašom balsuoti. Kas už tokį rezoliucijos tekstą? Ačiū. Kas prieš? Nematau. Kas susilaikė? Prieš yra. Vienas yra, du yra. Du prieš. Kas susilaikė? Tikrai nedaug. Tekstas priimtas. Ačiū.

ALBERTAS ZALATORIUS. Ačiū.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ir buvo pavesta sutvarkyti pavadinimą anos rezoliucijos, kur buvo kreipiamasi į Vakarų pasaulio lietuvius. Siūloma taip ir palikti: išbraukti „tūkstantį lietuvių Lietuvai“ ir palikti tik „kreipimasis į Vakarų pasaulio lietuvius“. Ar nėra prieštaraujančių?

Išeivijai taip pat... (*Balsai salėje*) Tuoju pasakysiu, kokios yra kontraversijos dėl išeivijos. Didelė dalis išeivijos taip pat yra tremtiniai, ne visi savo noru ten išvyko. Todėl geriau sakyti abstrakčiai – kreipimasis į Vakarų pasaulio lietuvius. Kas sutinka su tokiu pavadinimu, prašau pakelti mandatus. Ačiū. Kas prieš? Keletas yra, nedaug. Kas susilaiko? Taip pat nedaug. Ačiū.

Dabar padarysime pertrauką iki 20 val. 55 min. Tada svarstysime ir priimsime rinkiminę programą, taip pat bus diskusijos.

STASYS DAUGĖLA. Marijampoliečiai renkasi dešinėje pusėje po švieslente.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vilkaviškio delegacija kviečiama susirinkti prie scenos. Vilkaviškio delegacija!

ALOYZAS SAKALAS. Kviečiu atsisakyti šio laikraščio. Lietuva be Tomkaus „Respublikos“ gyveno ir gyvens, Tomkaus „Respublika“ be rėmėjų žlugs.

Gerbiamieji Sąjūdžio remiami kandidatai... Taip, kviečia. Šitą raštelį parašė konferencijos dalyvis kunigas Keina.

Pertrauka

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kviečiu tęsti darbą. Apie Sąjūdžio rinkiminės programos redakcinės komisijos darbą pasisako Algirdas Saudargas.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Gerbiamieji delegatai, redakcinė komisija man pavedė pristatyti politinės ir teisinės dalies pakeitimus, o tiksliau, apginti nepakeitimus, nes nesiūloma daryti pakeitimų. Tik peržvelgsiu pasiūlymus ir pateiksiu argumentus.

Pasiūlymai iš šitos dalies susigrupavo į keletą tokių temų. Pirmą temą galima susieti su gerbiamojo Algimanto Gurecko pasisakymu. Buvo keletas pasiūlymų įtraukti kai kurias mintis į Sąjūdžio rinkiminę programą. Tai būtent vietoj Laikinosios Konstitucijos parašyti, kad tai 1938 metų Konstitucija. Taip siūlė Grublys iš Klaipėdos. Taip pat su tuo siejasi pasiūlymai atitinkamoje vietoje įtraukti į Sąjūdžio rinkiminę programą – LTSR paskelbti Lietuvos Respublika. Čia siūlė gerbiamasis Daunys. Netgi šitokią formuluotę: atkuriamą nepriklausoma Lietuvos valstybė – Lietuvos Respublikos teisių perėmėja. Gerbiamasis Alfonsas Juška taip siūlė.

Aš norėčiau pasakyti štai ką. Pirmiausia dėl Laikinosios Konstitucijos. Norėčiau pabrėžti šitokį supratimą, kuris įkūnytas šioje programoje, – konstitucinio parlamentinio kelio, koks požiūris į Konstituciją. Tai esmė ta, kad paskelbus, kaip siūloma šioje programoje, anksčiau ar vėliau nepriklausomybės aktą, kaip čia kad rašoma, kad turi būti aktu paskelbta nepriklausomybė, iš karto kyla klausimas: o kokį pagrindinį įstatymą turi šita nepriklausoma valstybė? Tai iš šitos programos išplauktų, kaip čia siūloma, kad kadangi tuo metu dar valstybės situacija nebus pasikeitusi, santvarka, niekas, tai laikytis tos pačios Konstitucijos, kurią turime, tik padarius jos atitinkamus pakeitimus, kad kai paskelbiam nepriklausomybės aktą, ji nebūtų susieta su TSRS Konstitucija. Štai šitokia mintis čia yra įgyvendinta.

Po to, be abejo, kai bus jau skelbiama Laikinoji Konstitucija, tai jau turi būti skelbiama po tam tikrų derybų. Tos derybos, jeigu tos derybos būtų sėkmingos su Maskva, kadangi situacija paskelbus nepriklausomybės aktą yra neapibrėžta dėl neaiškaus kariuomenės statuso, kol jisai nebus derybų keliu įvardytas, išsiaiškintas, išspręsti tokie pagrindiniai klausimai Lietuvos ir Tarybų Sąjungos santykiuose, tik tai tada galima jau kalbėti apie Laikinąją Konstituciją. Ar ta Laikinoji Konstitucija galėtų būti ta pati 1938 m. Konstitucija, čia visiškai nėra įvardyta. Tai jau šiek tiek ir tolesnės ateities dalykas. Ne tokios labai jau tolimos, bet tokio politinio proceso prasme gana tolimos ateities dalykas – po visų sėkmingų derybų ta Laikinoji Konstitucija skelbiama.

Tai, be abejo, tada galima priimti dėmesin, kad galėtų būti 1938 m., o po to apsispręst dėl santvarkos ir, būtent, kada jau bus tauta apsisprendusi, kokioj santvarkoj gyvens, po ilgo kruopštaus darbo jau rašyti nuolatinę Konstituciją. Taip manom, kad taip turėtų būti. Todėl dabar nerekomenduojame būtinai susisaistyt, kad štai šitą idėją priimam. Ją reikia priimti dėmesin, o [jeigu] įtrauktume į programą, tai mes jau susisaistytume, kad būtent 1938 metų Konstitucijos valstybė turėtų elgtis būtinai šitaip. Tai yra vienas iš Laikinosios Konstitucijos variantų, galbūt priimtinas ir svarstytinas.

Lygiai taip pat ir LTSR paskelbti Lietuvos Respublika – tai yra būtent mūsų skirtumas. Mes žinom, kad Rytų Europoj procesas taip vyksta, iš tiesų skelbiamos, iškart naikinamos tos raidės – ir Vengrijos Respublika pasidarė, ir Lenkijos Respublika, ir panašiai. Bet Lietuvos situacija šiek tiek kitokia. Čia jau mūsų siūlomos komisijos, kuri dirbo prie šito projekto, suvokime, kad dar [reikia] pasilikti prie šitos, dirbti su šita Konstitucija, kurią turim, tik tai ją pataisyti. Tai tebūnie kol kas Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika, kol mes neapsisprendę dėl santvarkos. Reikia išspręsti pagrindinius politinius klausimus. Todėl ir nesiūlome įtraukti paskelbimo būtinai Lietuvos Respublika ir tokių panašių dalykų. Siūlome nekonkretizuoti.

Noriu pasakyti, kad formuluočios yra šiek tiek nelabai apibrėžtos, bet tikslios. Štai pažiūrėkit: paskelbti Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos teisių perėmėjos – atkūrimo aktą. Tai čia yra svarbu esmė, kad Lietuvos valstybė paskelbiama aktu, šitai tvirtinama. Taip pat galima priimti tą idėją, kaip gerbiamojo Algimanto Gurecko buvo išsakyta, kad tas aktas galėtų būti tas pats Vasario 16-osios aktas, tik tai [skelbiamas] iš naujo. Tai visiškai nenusako, koks tas aktas turėtų būti, bet pagrindinė idėja čia yra, kad turi būti paskelbta aktu, tai vienas dalykas, ir kad neįkuriama kokia nauja valstybė, kaip kai kurie oponentai tvirtina, bet kad [yra] Lietuvos Respublikos teisių perėmėja. Pagrindinės idėjos, programinės nuostatos yra įtvirtintos. Tai šitiek.

Antra tematika – pasiūlymai dėl neutraliteto. Daug kam kliūva neutralitetas, būkštaujama, kad jeigu mes laikysimės neutraliteto politikos, tai, kaip tiesiai ir rašoma, štai mus užpuls, atims Vilnių, dar ką nors, Klaipėdą ir visa kita. Žodžiu, jeigu mūsų politika bus neutraliteto politika, tai mes tarytum tampame kokie nors beginkliai ar panašiai. Tai norisi pasakyti, kad pirmiausia neutralitetas taip pat nereikia, kad nereikalaujama neturėti armijos, nereikia visiškos demilitarizacijos. Neutralitetas yra tik nepriklausomų blokų politika. O šitas principas ir įtvirtintas – jeigu Sąjūdžio kandidatai, eidami su tokia programa, o rinkėjai, analizuodami šitą programą, parems tuos kandidatus, tai tarytum jau pritariama šitai neutraliteto politikai, ir [ja] galima pasiremti Aukščiausiosios Tarybos sprendimuose ir galbūt būsimosiose derybose, kad Lietuvai nebūtų primesti kariniai blokai ateityje. Būtų galima sakyti, kad tai vienas iš tokių nedidelių argumentų būsimoje derybose: štai mūsų rinkėjai – Aukščiausiosios Tarybos daugumos, jeigu Sąjūdis, pavyzdžiui, laimėtų rinkimus į Aukščiausiąją Tarybą, – reikalavo neutraliteto, tai mes negalime pasirašyti, tarkim, jeigu būtume priversti, Lietuva būtų priversta pasirašyti sutartį, kad dar įeis į Varšuvos pakto sudėtį. Tai tik terminuota, nes mūsų tikslas yra neutralitetas. Dešimčiai, penkeriems me-

tams – prašau, o amžinai [kad] nebūtume verčiami būti priimti į kokius nors blokus. Bet, be abejo, konferencija gali tą nuostatą svarstyti.

Todėl aš noriu pasakyti, kad su kariuomenės atkūrimu tai nesusietas klausimas, kaip siūlo štai čia 164 grupė bei Urbanavičius, šauliai, Kavaliauskas [iš] 528 grupės, iš Kauno, kad užuot neutralitetą, įdėti kariuomenės atkūrimą. Kariuomenės atkūrimas čia yra. Yra, jeigu pažiūrėsit vidaus politikoje – tai yra B punktas, – yra vienas punktas: sukurti krašto apsaugos sistemą. Ten yra toks sakiny: sukurti krašto apsaugos sistemą, plačiau neaptariant, kaip tas turėtų būti [daroma]. Turėkime galvoje ir tokį dalyką: šitie klausimai Sąjūdyje nebuvo plačiai diskutuojami, nei Sąjūdis, nei Sąjūdžio Seimas neturi nuostatos, kad tokią ar kitokią kariuomenę reikėtų turėti. Tai mes ir neturėtume turbūt apsibrėžt tuo klausimu konkrečiai. Krašto apsaugos sistemą atkurti būtina, ir tiek turbūt užtektų.

Prie to dar norėčiau pridurti, kad būgštavimų buvo, ir gerbiamoji Pavilionienė iš Kauno [siūlė], kad reikia sugrąžinti kareivius iki nepriklausomybės dar pasiremiant tarptautinėmis organizacijomis. Tai čia yra visa esmė – spręsti kareivių klausimą, apginti pirmiausia juos teisiškai, panaikinant Konstitucijos 61 straipsnį ir tam tikrus Baudžiamojo kodekso straipsnius. O štai šitų kareivių, kurie jau tarnauja, saugus grįžimas į Lietuvą, tai, be abejo, bus sunki problema. Bet ją tiesiog praktiškai reikės spręsti priklausomai nuo to, kokia bus konkreti situacija. Todėl čia konkrečią, ypatingą nuostatą, ar tos tarptautinės organizacijos... Aišku, stengsimės, kiek kas galėsime. Be abejo, matyt, ateityje jomis naudosis, bet ką nors dabar čia numatyti vargu ar įmanoma.

Dar būta keletas bendrų pasiūlymų. Pavyzdžiui, Liepus iš Panevėžio siūlo dar parengti trumpesnę Sąjūdžio programą, visai konspektyvią, kaip ir tokius šūkius. Man atrodo, kad turint šią programą, čia jau gali kiekvienas kandidatas į deputatus iš jos išsirinkti esmę atitinkančius šūkius ar lozungus ir juos vartoti pats savarankiškai. Kažin ar verta konferencijoj ką nors panašaus ruošti.

Be to, dar pora pastabų, kai daugelis čia... Daug būta pasiūlymų, kurie lietė (aš apie juos nekalbu), kurie lietė ne paskutinę versiją, ne paskutinę Sąjūdžio programos redakciją. Kai kurie lietė kitą programą, kuri buvo išspausdinta anksčiau „Atgimimo“ laikraštyje. Tai tos kitos programos idėjos paskutinėje redakcijoje jau yra panaudotos.

Ir dar pora redakcinių pataisų. Jos, be abejo, turi prasmės, bet keletą tokių tik teisinėje srityje. Vadinas, antrosios dalies penktame skyriuje „Valstybė ir teisė“, kur yra... čia buvo įvertinti gerbiamojo Bičkausko pasiūlymai. Teisinėje srityje mes siūlome padaryti tiesiog redakcinio pobūdžio pataisas, nors ir turinčias prasmės, kur struktūros pertvarka: penkto skyriaus „Valstybė ir teisė“ antrame poskyryje „Struktūros pertvarka“ yra sakiny, kad miliciją reikia pertvarkyti į valstybinę ir municipalinę (didžiuosiuose miestuose) policiją. Buvo pasiūlyta municipalinę (didžiuosiuose miestuose) pakeisti į savivaldybinę policiją, kad apimtų platesnę prasmę. Ir poskyryje „Teisėsaugos stiprinimas“, sakinyje „Reikėtų sugriežtinti bausmes už ypač sunkius smurtinius nusikaltimus, sulyginti atsakomybę už valstybinę ir privataus turto vagystę bei grobimą“, sakinio pabaigą patikslinti taip: „nusikaltimus valstybei, kolektyvinei ir privatei nuosavybei.“ Čia tiesiog teisininkai sugriežtino formuluotes ir terminus. Be šitų redakcinių pasiūlymų, kitų pakeitimų programoje siūloma nedaryti. Šitaip siūlo redakcinę komisija. Tiek.

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Audrius Butkevičius.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Klausimų? Gal klausimų yra? Ar po to?

ALOYZAS SAKALAS. Klausimų, gerbiamieji konferencijos dalyviai, prašyčiau neuždavinėti, nes mes ištėsime baisiausias diskusijas. Jeigu dar matote, kad kas nors negerai, atsiųskite raštelį arba kalbėkite per diskusijas.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Tai prašom kreiptis. Jeigu kieno pasiūlymas nebuvo tinkamai įvertintas, kreipkitės, dar bus svarstoma.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis Kazimieras Antanavičius nori pasakyti pastabą. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*)

Gerbiamieji, pasiūlymas man asmeniškai būtų priimtinas. Tačiau diskusijoms... minutę, minutę... dėl programos, būtent dėl programos, yra užsirašę. Aš po to, kai pakalbės redakcinės komisijos atstovai, perskaitysiu jų pavardes. Yra užsirašę penki šeši žmonės, kiek aš žinau, galbūt išklauskime komisijos darbo ataskaitos, o po to spręsimė, ką daryti toliau, gerai?

ALOYZAS SAKALAS. Galime tik paprašyti, kad redakcinės komisijos atstovai kalbėtų trumpiau.

AUDRIUS BUTKEVIČIUS. Gerbiamieji konferencijos dalyviai, man pavesta pateikti redakcinės komisijos pastabas, susijusias su ekonomikos ir sveikatos apsaugos, socialinės rūpybos bei gamtos apsaugos skyriais. Gavome labai nedaug pasiūlymų, dažniausiai tai yra redakcinio pobūdžio pasiūlymai. Taigi pabandysiu pateikti jums redakcinės komisijos išvadas.

Pirmosios dalies „Svarbiausi uždaviniai“, antrasis skyrius „Ekonomika.“ Išbraukiame pirmas dvi pastraipas – pirmąją pastraipą ir ketvirtąją pastraipą, kurios skambėjo taip: „Sukurti naują racionalią ūkininkavimo sistemą“ ir ketvirtoji: „Ryžtingai formuoti rinkos santykiais pagrįstą ekonomiką“. Vietoje jų įrašome: „Atkurti rinkos santykiais pagrįstą ūkininkavimo sistemą“. Manome, kad trumpiau ir išsakyta visa esmė. Trečiojoje pastraipoje išbraukiame žodžius „sparčiai vykdyti“ ir dabar ši pastraipa skamba: „Denacionalizuoti ir reprivatizuoti ekonomiką pirmiausia žemės ūkyje, aptarnavimo sferoje, prekyboje, vietinėje maisto ir lengvojoje pramonėje.“ Aštuntoji pastraipa. Vietoj žodžio „stabilizuoti“ Lietuvos nacionalinę valiutą įrašome žodį „atkurti“ Lietuvos nacionalinę valiutą. Manau, kad suprantama, jog negalima stabilizuoti to, ko dar neturime.

Ketvirtojo skyriaus „Socialinė rūpyba“, pirmoji pastraipa. Atsiprašau, antroji pastraipa. Dabar ji skamba taip: „Pirmiausia remti daugiavaikės šeimos ir motinas, auginančias vaikus namie“, įrašoma „bei šeimas, netekusias maitintojo“.

Antroji programos dalis – „Veiklos planas“. Ekonomika. Žiūrime penktą pastraipą. Čia yra sakiny: „Sprendimas dėl valstybinės pramonės įmonės ar organizacijos denacionalizavimo turi būti patvirtintas darbuotojų balsavimu“. Tikslinama, kad tai yra pramonės įmonė, valstybinė pramonės įmonė.

Toliau poskyris, pavadintas „Nuosavybės santykių reforma“. Čia yra išbraukiami du pirmieji žodžiai „žemės ūkyje“. Ir dabar pirmasis sakiny skamba taip: „Pramonėje ir aptarnavimo veikloje“, toliau kaip tekste, ir ši pirmoji pastraipa baigiasi tokiu sakiniu: „Žemės ūkyje suteikti teisę į žmonių turto dalį ir disponavimo juo galimybes asmenims, prisidėjusiems darbu ir lėšomis prie šio turto kūrimo“. Antrojoje pastraipoje, kuri baigiasi žodžiu „reformuoti“, manome, kad reikia išplėsti šią reformos sąvoką, ir įrašyti: „decentralizuoti, o jų valdymą demokratizuoti“. Poskyris, kuris vadinasi „Laisvoji rinka ir finansai“. Pirmasis sakiny skamba taip: „Reikia formuoti žemės, gamybos priemonių, darbo jėgos...“ Žodį „žemės“ išbraukiame ir šią pastraipą papildome tokiu tekstu: „Žemę skirti tik ūkininkams, žemės rinką ir kompensacijų už ją buvusiems savininkams klausimus spręsti tik įsigaliojus Pilietybės įstatymui ir įgyvendinus savų pinigų emisiją.“ Mes priėmėme Lietuvos ūkininkų sąjungos nuostatą šiuo klausimu. Manome, kad ji yra teisingiausia.

Toliau. Antrosios programos dalies ketvirtasis skyrius „Socialinė rūpyba“. Skaitome priešpaskutinę pastraipą. Sakiny skambėjo taip: „Turi būti parengtas Lietuvos darbo saugos įstatymas, nustatantis nekenksmingų žmogui oro ir kitokius...“ Taigi paliekama tik pirmoji sakinio dalis ir sakiny dabar skamba štai kaip: „Turi būti parengtas Lietuvos darbo saugos įstatymas, reglamentuojantis sveikų ir saugų darbo sąlygų sudarymą.“ Manome, kad tai yra platesnė sąvoka, jinau apima kur kas daugiau, negu buvo įrašyta. Ir

„Gamtosaugos“ skyriuje, manome, reikia pakeisti tikrai antrosios... trečiosios pastraipos dalį. Sakinys skambėjo: „Būtina tolydžio mažinti gigantiškų gamyklų pajėgumus, keisti jų gamybos profilį ir technologijas“. Paliekame pirmą sakinio dalį ir dabar jis skamba: „Būtina tolydžio mažinti gigantiškų gamyklų kenksmingą poveikį gamtai.“ Manome, kad nereikia pernelyg daug įsipareigoti. Tiek. Laukiu klausimų.

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Bronius Kuzmickas. Prašom.

BRONISLOVAS KUZMICKAS. Gerbiamieji, aš čia referuosiu tą programos dalį, kurioje kalbama apie kultūrą.

Pirmoji dalis „Svarbiausieji uždaviniai“. Yra siūloma papildyti vienu teiginiu, skambančiu taip: „Pasiekti, kad liaudies švietimui būtų skiriama ne mažiau 10–12 proc. biudžetinių lėšų.“ Tai būtų gerai, be abejonės, kad tiek būtų skiriama švietimui, bet ar tai yra padaroma? Aš tai abejočiau. Gal vis dėlto mes neturėtume taip labai tiksliai pasakyti. Jeigu būtų galima, kad „liaudies švietimui būtų skiriama gal apie 10 proc.“. Tai tokia yra nuomonė.

Dabar dar norima papildyti, tiksliau, patikslinti vieną teiginį. Jeigu mes žiūrėsime į antrąją Kultūros skyriaus pastraipą, prasidedančią taip: „Remti visuomenės, jos organizacijų ir Bažnyčios pastangas“ ir t. t., po žodžio „Bažnyčios“ siūloma įterpti „ir kitų konfesinių bendruomenių“. Toliau skambėtų: „pastangas ugdyti dorovę, blaivybę ir pilietinę atsakomybę“. Kodėl pageidaujama šitaip papildyti? Todėl, kad esama ir tokių konfesinių bendruomenių, kurios nėra pavaldžios jokiai Bažnyčiai, bet vis dėlto tai yra organizuotos religinės bendruomenės, turi įtakos žmonėms. Sakysime, tos bendruomenės, kurios yra vadinamos sektomis, sakysime, baptistų. Jeigu mes čia priimame šioje vietoje tą papildymą, tai jį reikėtų toliau įrašyti ir dar keliose kitose vietose, kur taip pat yra kalbama apie Bažnyčios pastangas arba pareigas ir t. t.

Pereisime prie antrosios dalies, t. y. prie „Veiklos plano“. Vėlgi vieną teiginį siūloma įterpti, jis skamba taip: „Peratestuoti švietimo skyrių vedėjus, visų mokyklų direktorius, po to ir mokytojus.“ Tai gal kokių būtų nuomonių dėl šito? Čia, komisijos supratimu, tokį papildymą vertėtų daryti, bet toliau jau neaptariama, kokie reikalavimai, kokie kriterijai.

Dar vienas smulkesnis papildymas. Skyriaus „Kultūra“ poskyrio „Švietimas ir mokslas“ (tai čia yra puslapio apačioje) pirmąjį sakinį „valstybė turi garantuoti tėvų teisę auklėti vaikus pagal savo įsitikinimus ir kartu rūpintis, kad vaikų auklėjimas atitiktų visuomenės pripažintas dorovės normas“ siūloma papildyti dar tokiu teiginiu: „bei sudaryti ekonomines prielaidas naudotis šiuolaikinėmis auklėjimo žiniomis“. Nuo kažkokio laipsnio, matyt, valstybė galėtų šeimai tokias sąlygas sudaryti, ne pilnutinai, bet vis dėlto kažkiek tą akcentuoti reikėtų. Tai yra visi papildymai ir pastabos, kurie buvo gauti. Ar būtų kokių pastabų, pasiūlymų ar klausimų?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Galbūt, gerbiamieji, baikime pristatymą, o pastabas ir pasiūlymus duokime bendra tvarka. Ačiū. Prašom.

ALOYZAS SAKALAS. Gavome net keturis raštelius, kurių turinys maždaug toks, kad prašo kritikuoti, pabarti „Respubliką“, bet nestumti jos į priešų stovyklą. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Žodžiu, yra ir labai aštriai kritikuojančių „Respublikos“ laikraštį, ir ją ginančių. Manau, kad pusiausvyra yra išlaikyta.

Gerbiamieji konferencijos delegatai. Pasisakyti Rinkiminės programos klausimu yra užsirašę Arūnas Degutis, Algirdas Abromaitis, Stasys Uosis, Edmundas Simanavičius, Vytautas Jakavičius, gerbiamasis Rasimavičius ir taip pat Algimantas Gureckas. Tai iš viso būtų septyni žmonės. Jeigu mes jiems leistume pasisakyti, tarkime, po tris minutes... Arūnas Degutis atsisako kalbėti? Taip. Tai dar mažiau lieka. Galbūt išklauskime pasisakymus ir tada galėtume balsuoti. Galbūt bus labai svarbu... Gal iš tikrųjų visi atsisako, ar dar yra būtinai norinčių kalbėti šiais klausimais? Arūnas Degutis sakė atsisakė. Algirdas Abromaitis? Stasys Uosis? Edmundas Simanavičius? Tai jūs norite kalbėti, taip? Prašom,

gerbiamasis Uosi, prašom. Edmundas Simanavičius kalbės? Ar yra Edmundas Simanavičius? Jūs kalbėsite? Ar galite, ar būtinai reikia? Būtinai reikia. Tai prašom pasiruošti. Vytautas Jakavičius? Būtinai kalbėsite? Taip. Gerbiamasis Rasimavičius? Atsisako. Prašom. Ir lieka Algimantas Gureckas. Ar gerbiamajam Uosiui užteks trijų minučių?

ALOYZAS SAKALAS. Gerbiamasis Uosi, trijų minučių užteks? Gerai.

STASYS UOSIS. Aš buvau pateikęs pasiūlymus dėl ekonomikos, dėl Socialinės rūpybos skyriaus. Ten yra užrašyta „Teikti lengvatų pensininkams, studentams ir dirbančioms motinoms“. Man regis, kad šitas įrašas labai kvepia esama padėtimi. Kodėl tos paramos, pašalpos yra reikalingos? Todėl, kad pensijos yra ubagiškos, kad stipendijos yra ubagiškos, kad yra darbo prievolė, todėl moterys turi gauti lengvatas nuo tos prievolės. Man atrodo, kad jeigu mes einame į rinkos ekonomiką, į vertės dėsnio atstatymą, tai mes turime persiorientuoti ir galvoti, kad šitokios situacijos negali išlikti, turės būti visai kitos mokslo ir gyvenimo sąlygos. Todėl aš ir siūliau, kad šitą redakciją reikia pakeisti kita, bet redakcinė komisija, nežinau, ar nesuprato, ar nenori suprasti, ar nori taikstyti su esama dabartine sistema. O kodėl nepriėmė šito pasiūlymo, tai galėtų redakcinė komisija pati atsakyti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis profesoriau, prašom perskaityti esamą variantą, pateikti savo variantą ir balsuosime.

STASYS UOSIS. Buvo pateiktas, komisija turi ir nereikia man čia skaityti. Bet aš esu labai susirūpinęs ir norėčiau pakalbėti dar ir apie tokį dalyką.

Šiandien mes svarstėme Lietuvos kelią. Mano supratimu, kad tas Lietuvos kelias yra ir turi būti nušviestas mūsų rinkiminėje programoje. Nepaisant to, mes išklausėme atskirais klausimais daugybę pranešimų, ir kai kurie pranešimai netgi buvo skaitomi kita kryptimi, negu kad yra užrašyta programoje. Kai kurie dalykai, kai kurių čia kalbėjusių žmonių pasisakymai, man atrodo, yra, ir ne tik man atrodo, – yra labai asmeninio pobūdžio ir, reiškia, tarp žmonių kelia didelę paniką. Aš turiu galvoje profesoriaus Antanavičiaus seną idėją dėl to, kad įvedant litus reikia daryti pinigų reformą. (*Balsai salėje*) Antanavičius apie tai kalbėjo. Reikalas štai koks. Ką mes turime praktikoje? Žmonės panikuoja, pasiima indėlius, perveda į kitas respublikas. Reikia baigti tokias kalbas ir jų nekalbėti. Be to, buvo sudaryta Ministrų Tarybos ekspertų komisija, šitą ginčą sprendė ir priėjo nuomonės, kad tokios reformos, tai yra santaupų konfiskavimo, nedaryti. Kadangi tai buvo transliuota visai Lietuvai, tai, man atrodo, kad tai yra labai negeras dalykas. (*Balsai salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis, yra reglamentas, ir jūs labai užtempėte laiką, labai.

STASYS UOSIS. Aš noriu pasakyti ir dėl gerbiamosios Prunskienės perskaityto pranešimo, kuriame nuskambėjo mintis, kad lapkričio 27 d. priimtas savarankiškumo įstatymas yra labai geras, tik tai Maskva savivaliauja ir jo nevykdo. Nieko panašaus. Įsigilinus į šito įstatymo tekstą, tai būtent Maskva laikosi šito teksto, o mūsų žmonės galvoja, nori priimti norimą už tikrovę. Mano pasiūlymas, ir ne tik mano, bet ir Vilniaus universiteto ekonomistų, buvo, kad šiam įstatymui nereikia leisti Lietuvoje veikti, jo neužregistruoti. Prezidiumas užregistravo. Prasidėsiančioje Aukščiausiosios Tarybos sesijoje, manyčiau, kad apie tai reikėtų pakalbėti, ir tie deputatai, kurie čia yra, manyčiau, turėtų ten apie tai kalbą užvesti.

Ir paskutinis dalykas. Čia buvo kalbėta apie bedarbius. Gerbiamieji, jeigu nežinome padėties, tai geriau nekalbėkime ir nekelkime panikos, tai yra labai jautrus dalykas. Kas yra bedarbis? Bedarbis yra tas, kuris neturi darbo. Kokiu būdu jis neturi darbo? Dabar Tarybų Sąjungoje yra tiek bedarbių, kad mažiau yra...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis profesoriau, jūs jau kalbate septynias minutes vietoj jums duotų trijų.

STASYS UOSIS. Gerai, baigiu. Europos ekonominės bendrijos šalyse yra mažiau bedarbių negu Tarybų Sąjungoje. Koks mūsų darbo našumas, kiek mes sugadiname pagamintos

produkcijos, tai yra tuščiai panaudojame darbą? Vadinasi, jeigu atsiras bedarbių, atsiras tikrai jų išlaikymo kita tvarka.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Profesorius Antanavičius – 20 sekundžių replikai.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Aš privalau atsakyti, nes manau, kad sąjūdiečiai neturėtų būti tokie, kaip profesorius Uosis, nes jis nesąžiningai pasakė, kad buvo nuspręsti tie klausimai. Tie klausimai buvo diskutuoti du kartus, po to Ministrų Taryba svarstė, aš sužinojau būdamas tos Ministrų Tarybos komisijos pirmininko pavaduotoju trečią dieną, ir niekas kol kas nenuspręsta. Yra nuspręsta profesoriaus Uosio mintyse ar galvoje. Čia yra visiškai skirtingi dalykai ir, sakyčiau, kad čia... (*Plojimai*)

Antras dalykas. Man rodos, kad visa salė yra liudininkai, kad Antanavičius šiandien apie pinigus nė pusės žodžio nepasakė, o profesorius Uosis turi kažką savo mintyse ir, sakyčiau...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Miela girdėti dviejų rimtų ekonomistų ginčą. Ačiū, gerbiamasis profesoriau, ačiū. (*Balsai salėje*)

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Aš noriu pasakyti. Čia panašu į šmeižtą vis dėlto.

ALOYZAS SAKALAS. Du ekonomistai – trys partijos. Kalba Edmundas Simanavičius. Prašom. Kviečiamas Edmundas Simanavičius. Ruošiasi Vytautas Jakavičius.

EDMUNDAS SIMANAVIČIUS. Gerbiamieji...

ALOYZAS SAKALAS. Trys minutės jums taip pat.

EDMUNDAS SIMANAVIČIUS. Taip, aš sugebėsiu. Vidaus politikoje yra toks punktas – išaiškinti ir patraukti atsakomybėn stalininio genocido ir nusikaltimų prieš Lietuvos liaudį vykdytojus. Jo komentarai daliai visuomenės sukelia neramumo ir netikrumo jausmus. Mano akimis žiūrint, atstačius teisingumą ir pagal vieną įstatymą atsakius visiems genocido vykdytojams, nesvarbu, kokios spalvos jie būtų, tikslinga būtų mums, vadovaujantis aukštesnės moralės principais, pagarsinti įrašant punktą, jog skelbiama santarvė, tai yra pamirštame arba mažų mažiausiai neaitriname atgijusių žaizdų. Man atrodo, tai turėtų tenkinti mūsų visuomenės visus sluoksnius, visas paliestas tremties žaizdas, galų gale visų žuvusiųjų, nesvarbu, kam ir kada jie priklausė. Tai įrodytų mūsų moralės aukštesnį lygį, galų gale tai būtų ir socialiniu požiūriu teisinga. Todėl siūlau reabilituoti įstatymu visų formų rezistenciją ir kovą už vadinamąją tarybų valdžią (ar kitaip čia suformuluoti), siekiant tautinės santarvės mūsų valstybėje, bet tik po to, kada bus atstatytas teisingumas, dabar tai būtų neįmanoma. Mano nuomone, toks punktas nuramintų visuomenę ir nuramintų netikrumą. Mes laimėtume. Ačiū.

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Kalba Algimantas Gureckas. Atsiprašau, Vytautas Jakavičius. Ruošiasi Algimantas Gureckas.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Gerbiamosios ir gerbiamieji! Du siūlymai į rinkiminę programą, mūsų nuomone, turintys principinę svarbą. Programos trečiojo skyriaus „Kultūra“ pirmajame poskyryje siūlytume išbraukti ten esantį sakinį apie kultūrinę autonomiją etninėms bendruomenėms. Šitokia formuluotė labai neapibrėžta ir sudaro galimybę labai įvairioms interpretacijoms. Vietoje to siūlytume programoje įrašyti naują skyrelį pavadinant jį, pavyzdžiui, „Lietuvių tauta ir lietuvių tautybės“. Čia pastaboje reikėtų pridurti, kad šiems klausimams Sąjūdis, deja, skiria nepakankamai dėmesio. Ir šitą skyrelį reikia pagrįsti tokiais principais. Pirmas, lietuvių tauta gerbia Lietuvos tautybes ir siekia sudaryti sąlygas jų tautinei saviraiškai, kultūros ir švietimo plėtotei, užtikrinant bendrojo vidurinio mokslo galimybę gimtąja kalba su privalomu valstybinės lietuvių kalbos mokymu ir išmokymo patikrinimo egzaminu. (*Plojimai*)

Šitokia formuluotė neleis švietimo interpretuoti savaip, įskaitant ir specialųjį aukštąjį bei aukštąjį mokslą rusų, lenkų ar dar kuriomis nors kalbomis. Apie tai jau buvo šnekama iš šios garbingos tribūnos.

Antras principas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Atsiprašau. Noriu paklausti. Ar jūs pateikėte savo pasiūlymą? VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Taip. Mano pasiūlymai buvo pateikti. Ir labai apmaudu, kad jie nebuvo paskelbti ir į juos neatsižvelgta bent jau svarstant.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Antras principas. Sieksime, kad lietuvių tautybės gerbtų lietuvių tautą, saugotų nedalomos Lietuvos valstybės suverenitetą. (*Plojimai*) Štai tokie pasiūlymai.

Noriu dar vieną klausimą iškelti jūsų dėmesiui ir svarstymui. Sąjūdžio rinkiminė programa aiški savo tikslu ir veiklos planu. Tuo tarpu partijos LKP programa, manytume, visiškas antipodas. Leiskite pacituoti vieną sakinį: „Laisva teisinė, humanistinio socializmo valstybė, besiremianti tautinėmis vertybėmis – toks daugumos Lietuvos žmonių idealas ir LKP veiklos svarbiausias tikslas.“

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jūsų laikas!

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Aš prašyčiau dar vieną minutę.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš nežinau, ar konferencija sutiktų. (*Balsai salėje*) Konferencija nesutinka, deja. Sutinka? Prašom... Labai prašau...

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Ačiū. Vadinasi, Sąjūdžio remiami kandidatai turi aiškiai pareikšti savo poziciją, kokia programa jie vadovausis, Sąjūdžio ar LKP programa. (*Plojimai*) Aš noriu nuvainikuoti asmenybių mitą, balsuokime už asmenybes. Asmenybės visada išreiškia atitinkamas politinės jėgos idėjas, kurioms jie priklauso. Štai kodėl, man atrodo, rinkėjai turėtų klausti, kokią programą jie remia, kuo vadovausis, o Sąjūdis turėtų atlikti tam tikrą darbą, aiškinant šitą reikalo svarbą. Ačiū. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau nenuieiti nuo scenos. Prašau nenuieiti! Gerbiamasis pranešėjau, prašau pasilikti. Gerbiamasis Gražulis jums replikuos, o po to mes turėsime balsuoti dėl jūsų pasiūlymo.

VLADIMIRAS GRAŽULIS. Jūs čia kalbėjote dėl tautinės politikos, tai aš siūlau mūsų tiems kandidatams, kurie dabar balotiruoja, tautiniais klausimais vadovautis paskutinėje sesijoje patvirtinta tautinių santykių, tautinės politikos Lietuvoje pagrindinėmis nuostatomis. Be abejo, kai kuriose apygardose tautinis klausimas yra svarbus, ir čia prie mūsų rinkiminės platformos viskas yra išdėstyta toje mūsų pagrindinėje programoje. Čia labai sudėtingai nereikia daryti, reikalauti papildomai, dar ko nors, ten viskas yra išdėstyta. Ačiū.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Vis dėlto, mano nuomone, rinkiminėje programoje toks skyrelis turėtų būti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, keliu balsavimui gerbiamojo Jakavičiaus pataisą. Gerbiamasis pranešėjau, prašau dar pabūti prie mikrofono. Jus sunkiai sekėsi sustabdyti, bet dabar jūs stengiatės pabėgti nepadaręs savo darbo. Prašau perskaityti tą vietą, kurią jūs siūlote keisti, ir pasiūlyti savo variantą dar kartą.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Mano pasiūlymas yra įteiktas sekretariatui ir turbūt yra redakcinėje komisijoje. Aš galiu jį perskaityti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar jūs atsisakote nuo balsavimo?

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Ar man perskaityti dar?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš jūsų klausiu, ar jūs reikalaujate kelti balsavimui?

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Taip, aš norėčiau prašyti, kad būtų balsuojama.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jeigu jūs reikalaujate kelti balsavimui, tada prašom padaryti tą, ką aš prašiau.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Perskaityti?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Taip.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. „Lietuvių tauta gerbia Lietuvos tautybes ir siekia sudaryti sąlygas jų tautinei saviraiškai, kultūros ir švietimo plėtočiai, užtikrinant galimybę mokytis

gimtąja kalba bendrojo vidurinio mokslo įstaigose su privalomu valstybinės lietuvių kalbos mokymu ir išmokymo patikrinimo egzaminu.“ Ir toliau. „Sieksime, kad Lietuvos tautybės gerbtų lietuvių tautą, saugotų nedalomos Lietuvos suverenitetą.“

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vietoj ko?

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Vietoj sakinio, esančio trečiojo skyriaus „Kultūra“ pirmame poskyryje, apie tautinę autonomiją, apie kultūrinę autonomiją etninėms bendrijoms.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Žodžiu, siūloma vietoj bendresnio pobūdžio posakio, kuris galėtų būti priimtinesnis įvairioms pusėms, nusistatyti labai griežtą veiksmų programą.

Gerbiamas Kuzmickas nori padaryti repliką? Ar ne? Ačiū. Tada prašau balsuoti. Kas už... (*Balsai salėje*)

Balsas salėje. Gerbiamasis prelegente, kokiais būdais jūs sieksite, kad mus gerbtų, policinėmis priemonėmis ar kokiomis kitomis?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Manau, klausimas retorinis. Atsiprašau, prašau dar nuleisti rankas. Girdžiu nepatenkintų balsų, nesuprantu, dėl ko. Paašškinti aiškiau. Kas už tai, kad paliktume tą variantą, kuris yra pateiktas redakcinės komisijos? Antras balsavimas – kas už tai, kad pakeistume tą vietą prelegento siūlomu variantu? Aišku? Aišku. Kas už tai, kad paliktume redakcinės komisijos siūlomą variantą? Ačiū. Kas už tai, kad vietoj to varianto įrašytume prelegento pasiūlytą? Oho! Teks skaičiuoti, gerbiamieji. Teks skaičiuoti. Aš matau labai vienodas galimybes. Prašau nuleisti.

Prašau išeiti balsų skaičiavimo komisiją: Ivanauskas – Klaipėdos rajonas, Žilys – Druskininkai, Augustinas Šakinis – Kauno rajonas, Lukošaitytė – Zarasai, Jonušas – Nida, Čepulis – Švenčionys, Daujotis – Šilutė, Rastauskis – Pasvalys, Pekarskas – Birštonas, Albrechtas – Šakiai, Daraška – Tauragė, Venckus – Šalčininkai, Laivys – Molėtai, Grucė – Panevėžio rajonas, Plytnikas – Panevėžys, Erbreideris – Rokiškis, Banzaitis – Marijampolė, Galiauskas – Utena, Sidaravičius – Vilkaviškis, Kasiulevičius – Ukmergė, Bernadišius – Kelmė, Gobys – Širvintos, Brazas, Ringelė, Petrikas, Vyšniauskas, Adomaitis – Vilnius, Jakinevičius – Kretinga, Baniulis – Kupiškis, Vineckis – Mažeikiai, Latvis – Prienų rajonas, Mažvyta – Ignalina, Gembeckas – Kauno rajonas, Mištautas – Kėdainiai, Stonkus – Plungė, Petronis – Palanga, Kasparavičius – Skuodas, Velba – Klaipėda, Kriščiūnas, Rapševičius, Kudrevičius – Šiaulių rajonas, Ragdžius, Kriūgla, Kasparas, Jackus, Mališauskas, Giedraitienė, Rambynas, Jakimčius, Vesnickas, Linkus, Laiconas, Aglinskienė, Ramanauskas, Paukštys, Saliackas, Paliūnas, Baranauskas, Radvilavičius, Matulaitis, Širvinskaitė – Kaunas.

ALOYZAS SAKALAS. Urniežius – Vilnius.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom atsistoti prie savo delegacijų, pasidalinti... Atsiprašau. Prašau konferenciją patvirtinti perskaitytas asmenų pavardes, t. y. patvirtinti balsų skaičiavimo komisiją ir išrinkti (minutėlę!) balsų skaičiavimo komisijos pirmininku gerbiamą Seimo narį Gediminą Ilgūną, kad jam suneštų balsų skaičiavimo rezultatus. Kas už tai, prašau pakelti mandatus. Ačiū.

Prašau pasiruošti balsų skaičiavimui. Ačiū. Vienas prieš, bet labai nedaug. Ačiū.

EUGENIJUS GENTVILAS. Trumpą repliką ar galima?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

EUGENIJUS GENTVILAS. Aš manyčiau, kad antras profesorius Jakavičiaus pasiūlytas variantas netinkamas ta prasme, kad ten reikalaujama vykdyti lietuvių kalbos valstybine kalba paskelbimo įstatymą. Ar tikslinga tai?

Antras dalykas. Reikalaujama, kad gerbtų mus, visiškai neparodant, už ką mus reiktų gerbti, nenurodant jokių veiksmų, kuriuos mes turėtume daryti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. (*Plojimai*) Gerbiamasis Kuzmickas. Prašom. Prašau.

BRONISLOVAS KUZMICKAS. Ar verta dabar balsuoti? Esant tokiam pasiūlymui, gal tegul komisija vėl susirenka, peržiūri ir po to pasiūlo. Gal galėtų atsiimti gerbiamasis autorius tas pastabas, tą siūlymą?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Prašom.

JONAS VERSECKAS. Gerbiamasis pirmininke, aš turiu pasiūlymą. Ten neįtrauktas Lazdijų rajono atstovas. Zavacką siūlau į skaičiavimo komisiją.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, ar niekas neprieštarauja, jeigu gerbiamąjį... prašom pavarde...

JONAS VERSECKAS. Zavackas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. ...Zavacką papildomai įtrauktume į balsų skaičiavimo komisiją?

JONAS VERSECKAS. Antru atveju tikriausiai reikėtų patikrinti kvorumą, ar turėsime.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū.

VYTAUTAS JAKAVIČIUS. Aš lieku prie savo nuomonės, bet paklusių konferencijos delegatų sprendimui. Kaip jie nuspręs, taip ir bus.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Turbūt galima baigti replikas. Prašom paskutinę. Aš matau dar didžiulę eilę. Ką darysim? Gal vis dėlto balsuokime? Yra dvi nuomonės, pakankamai aiškios. Prašau.

Balsas salėje. Norėčiau pasakyti, kad šitas iškeltas pasiūlymas turi būti perduotas redakcinei komisijai. Į ją dar turi būti pakviesti žmonės, kurie bus Vilnijos ir autonominių rajonų deputatai. Reikia būtinai juos įtraukti į šito pasiūlymo svarstymą, nes jiems reiks ir rinkiminėje kampanijoje dalyvauti. Jeigu jie pateks į parlamentą, paskui šita programa vadovausis ir dirbs.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Man atrodo, kad pasiūlymas yra labai logiškas ir prie jo reikėtų kaip ir apsisoti. (*Plojimai*) Gerbiamieji, kas už tai, kad labai trumpai susirinktų 27 kambaryje tie žmonės, kurie suinteresuoti, ypač šituo punktu – pasiūlymo autorius ir keletas atstovų iš redakcinės komisijos ir po kurio laiko pateiktų savo pasiūlymą? Kas už, prašau balsuoti. Ačiū. Matau, kad dauguma. Sprendimas atidedamas kiek vėlesniam laikui.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Ar galima vieną pasiūlymą pateikti?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Man atrodo, kad šitas pakeitimas yra mažų mažiausiai komplikluotas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis profesoriau, jau balsavome.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Ne. Aš noriu pasiūlyti, kad tą pakeitimą pasiūlęs gerbiamasis Jakavičius atsiimtų savo pasiūlymą.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Jau buvo toks pasiūlymas. Vis dėlto konferencija nubalsavo. Prašom dabar penkioms minutėms susirinkti suinteresuotus asmenis 27 kambaryje.

EUGENIJUS LAURINAITIS. Gerbiamasis Abišala, labai atsiprašau. Kaip mūsų Sąjūdžio įstatai skelbia, ar yra konferencija kaip Sąjūdžio organas, galintis pakeisti Seimo nutarimus?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Seimas...

EUGENIJUS LAURINAITIS. Aš klausiu, ar yra konferencija kaip toks organas?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Aš jums aiškinu, kad Seimas nepriėmė galutinio varianto, o konferencija tam ir sušaukta, kad patvirtintų Sąjūdžio rinkiminę programą. Ačiū. Nutraukiu...

EUGENIJUS LAURINAITIS. Atleiskit. Aš turėjau omeny ne Sąjūdžio rinkimų...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Nutraukiu visas diskusijas. Prašau stovinčius prie mikrofonų sėstis. Konferencija balsavo. Suinteresuotus asmenis prašau eiti į 27 kambarį ir pasirodyti čia ne vėliau kaip po 10 minučių.

Balsas salėje. Gerbiamasis pirmininkaujanti!

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Ačiū, gerbiamieji. Toliau kalbam pagal... Yra kitų klausimų. Yra užsirašiusių kalbėti pagal programą. Prašom sėsti. Nepriimu jokių prašymų, kol nebaigs kalbėti užsirašę.

ALOYZAS SAKALAS. Kviečiamas Algimantas Gureckas.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau rimties.

ALGIMANTAS GURECKAS. Bijau jums įkyrėti, nes noriu vėl paliesti tą pačią temą, kuria kalbėjau jau iš ryto. Tai dėl Lietuvos valstybės Konstitucijos. Sąjūdžio programos projekte pasakyta: „Paskelbti Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos teisių perėmėjos – atkūrimo aktą.“ Puikus pasakymas, tačiau pasakymo neužtenka. Iš to reikia daryti nuoseklias konsekvencijas išvadas. Kada komisijos pranešėjas paaiškino, tai tos išvados visiškai prieštarauja šitam tvirtinimui. Jeigu paliekame veikiančią brežnevinę Konstituciją, kad ir su pakeitimais, tai reiškia, kad nėra atkuriamas buvusi senoji valstybė. Tai reiškia, kad sovietinė respublika, kurios Konstitucija veikia, atsiskiria nuo Sovietų Sąjungos. Reiškia, mes prieštaraujame tam, ką pasakėme pradžioje. Jeigu Lietuvos valstybė yra tęsinys buvusios Lietuvos Respublikos, tai automatiškai, paskelbus jos atsiskyrimą, veikia paskutinioji Lietuvos valstybės Konstitucija – 1938 metų Konstitucija. Ar ji geresnė, ar blogesnė, ar visai netikusi, bet ji veikia. (*Plojimai*) Ją galima pakeisti, tuoj pat galima pakeisti. Kitą dieną galima pakeisti. Nėra jokių kliūčių. Tas pats organas gali pateikti, bet negalima palikti senąją tarybinę Konstituciją ir sakyti, kad tai atkurta senoji valstybė. Šitie dalykai iškils. Iškils tarptautine plotme dėl pripažinimo, iškils dėl Lietuvos sudarytų sutarčių veikimo klausimo, Lietuvos turto, esančio užsienyje, aukso klausimo. Šitie dalykai bus ginčijami tarptautine plotme. Dalykai turėtų būti konsekventiški. Aš esu svečias, nesu Sąjūdžio delegatas, todėl negaliu pasiūlyti, aš tik galiu sugestijuoti tokį penktojo skyriaus pateikimą, jeigu kas nors iš Sąjūdžio delegatų pasiūlytų jį kaip savą. Aš siūlyčiau papildyti penktojo skyriaus „Valstybė ir teisė“ poskyrio „Demokratinė santvarka“ pirmąjį sakinį taip: „Paskelbus valstybės atkūrimą, vėl veikia 1938 m. Lietuvos valstybės Konstitucija, tačiau ją netrukus reikėtų pakeisti priimant naująją Laikinąją Konstituciją.“ (*Plojimai*) Jeigu kas nors tai pasiūlytų, aš manau, daug tikslingiau ir konsekventiškiau šis valstybės atstatymo principas būtų įgyvendintas, nebūtų konflikto tarp pirmojo deklaratyvaus pareiškimo ir vėlesniojo programos skyriaus dėl valstybės ir teisės. Ačiū už dėmesį.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Algirdas Saudargas.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Pirmiausia sutinku su gerbiamojo Gurecko pastaba, nes noriu pasakyti, kad aš pats prisiimu kaltę, nes ne visai tiksliai interpretavau tai, kas yra programoje. Vadinasi, tikrai aš šiek tiek kvestionavau, kad gali būti, veikti toliau ta Lietuvos Konstitucija po akto. Šito programoje nėra. Iš programos tas būtinai neišplaukia, nes pradžioje yra pasakyta: „Paskelbti Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos teisių perėmėjos – atkūrimo aktą“, o dabartiniai Konstitucijos pakeitimai eina prieš tai, ir tik po to, jau po akto paskelbimo, yra pasakyta: „Priimti Lietuvos valstybės Laikinąją Konstituciją.“ Ta seka yra tokia pati. Dabar mes turėtume tikrai svarstyti, ar į tą tarpą mes priimame pasiūlymą, kaip reikėtų tada suformuluoti, kuriam delegatui pasiūlymą, kaip sakyta, kad veikia 1938 m. Konstitucija tarp akto paskelbimo ir naujos Laikiniosios Konstitucijos paskelbimo. Štai šitokios svarstybos.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, ar...

ALGIRDAS SAUDARGAS. Aš savo interpretacijos klaidingumą pripažįstu.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamausias Saudargai, ar jūs, pasikonsultavęs su ponu Gurecku, sutinkate pasiūlyti savo bendrą galutinį variantą? Sutinkate?

ALGIRDAS SAUDARGAS. Taip.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Sutinkate. Labai ačiū.

ALOYZAS SAKALAS. Kunigas Aliulis.

VACLOVAS ALIULIS. Aš nematau jokio gerbiamojo Gurecko pasiūlymo nuoseklumo. Teisių paveldėjimas nereiškia tos pačios valstybės administracinės santvarkos atkūrimo.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašome ir jus prisijungti, gerbiamasis kunige. (*Šurmuly salėje*)

Ačiū. Gerbiamieji, po to, kai buvo paskelbtas sąrašas norinčiųjų kalbėti programos klausimais, sekretoriatas mums atnešė dar vieną raštelį su dviejų norinčių kalbėti pavardėmis, tai yra Važgauskas ir Kavaliūnas. Daugiau tokių raštelių... O, dar ateina! Dar Pauliukas iš Kauno ir Balsevičius iš Šilutės. Vis dėlto dabar jau norėčiau atsiklausti konferencijos dalyvių. Ar tęsiame diskusijas, ar baigiame? (*Šurmuly salėje*) Kas už tai, kad tęstume diskusijas? Kas už tai, kad diskusijos būtų baigtos? Ačiū.

Gerbiamieji konferencijos delegatai, jeigu aš teisingai supratau, o jeigu ne taip, prašau mane pataisyti, kad programoje liko du keblūs klausimai: vienas iš esmės liečia kultūrinę autonomiją ir antras – Lietuvos valstybės 1938 m. Konstitucijos veikimą, dėl kurių dabar yra diskutuojama. Ar nebūtų prieštaravimų, jeigu aš pasiūlyčiau balsuoti už visą programą, išskyrus šias dvi vietas? Paskui, kai jos jau bus aptartos ir pasiūlyti galutiniai variantai, jas priimtume ir laikytume, kad visa programa būtų priimta. Ar nėra prieštaravimų? (*Šurmuly salėje*) Kas už tai, kad Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio rinkiminė konferencija „Lietuvos kelias“ patvirtintų Sąjūdžio rinkiminę programą, išskyrus tas dvi dar neišspręstas vietas? Kas už? Ačiū. Kas prieš? (*Balsai salėje*) Vieną matau, du matau, tris, keturis, penkis. Viršuje neįžiūriu, nes tamsoka. Šešis tikrai. Na, sakykim, kad vis tiek ne daugiau kaip dešimt. Kas susilaiko? Susilaikiusių yra, bet taip pat nedaug, gal koks 15. Taigi rinkiminė programa patvirtinta, išskyrus du neišspręstus klausimus. (*Balsai salėje*)

Prašom, gerbiamasis profesoriau.

ALOYZAS SAKALAS. Dvidešimt du Pasvalio rajono delegacijos nariai remia savo deputatą gerbiamąjį Vitą Tomkų ir jo redaguojamą „Respublikos“ laikraštį. Prašė paskelbti. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. O dabar aš prašau konferencijai pasakyti sveikinimo žodį Rusijos Liaudies Fronto vardu Valerijų Ivanovičių Skurlatovą. Gerbiamasis Valerijau Ivanovičiaus, prašau jus į sceną. (*Audringi plojimai*)

VALERIJUS SKURLATOVAS. Ačiū. Labas. (*Toliau pateikiamas vertimas iš rusų kalbos*) Sveiki, brangieji Lietuvos kolegos! Rusijos demokratinis judėjimas sveikina Lietuvos demokratinį judėjimą – Sąjūdį. (*Plojimai*) Rusijos Liaudies Frontas, kuriam aš atstovauju, visiškai palaiko Sąjūdžio uždavinius ir tikslus (*Plojimai*) Mes Rusijoje taip pat manome, kad imperijai turi ateiti galas. (*Audringi plojimai*) Kolūkis – prievarta kolektyvizuotų respublikų kolūkis – turi būti panaikintas! Lai kiekviena respublika užsiima individualia žemės ūkio veikla. Jeigu nepriklausomos, suverenios respublikos, tarp jų ir Lietuva, manys, kad jai naudinga naudoti vienokį ar kitokį kooperacijos būdą, tai mes, aišku, tai sveikinsime. (*Plojimai*) Rusijos demokratai mano, kad jeigu Rusija bus laisva ir klestinti, tai, aišku, tarp mūsų su Lietuva gali susiklostyti abipusiai naudingi santykiai. (*Plojimai*) Mes Rusijoje einame jūsų pėdomis, nes masiškai imamasi veiksmų prieš komunistinį totalitarizmą. (*Plojimai*) Rusijos Liaudies Frontui – jūsų Sąjūdžio pavyzdys. (*Plojimai*) Mes sveikiname Lietuvos nacionalinę išsivadavimo revoliuciją. (*Plojimai*) Mes imamės jūsų kovos būdų, tokių kaip Baltijos kelias. Baltijos kelio pavyzdžiu spalio septintą dieną surengėme gyvąją grandinę Zelenogradas–Kremlius. Pirmąkart prie Kremliaus sienų susirinko dešimtys tūkstančių Rusijos demokratų, kad galėtų pareikšti savo teises į žmogiškąjį orumą. Paskelbė štai šito totalitarinio komunistinio jungo nusimetimo pradžią. (*Plojimai*) Rytoj Rusijos demokratai tikisi į Maskvos Maniežo aikštę, prie Kremliaus sienų, sukviesti beveik pusę milijono Maskvos gyventojų. (*Plojimai*) Prie pačios totalitarizmo citadelės mes tikimės supurtyti jo sienas. Tai bus mūsų masinė akcija partijos CK plenumo išvakarėse.

(*Plojimai*) Ir dabar mūsų akyse griūva šis siaubingas monstras, komunistinio totalitarizmo monstras. Nuo Elbės iki...

Balsas iš salės. Vopros možno... (Galima paklausti... - vert.) (Kalba ne į mikrofoną, negirdėti)

VALERIJUS SKURLATOVAS. ...Nuo Lietuvos iki Maskvos. Ir mes sveikiname netgi tokį faktą, kaip Lietuvos komunistų partijos atsiskyrimą nuo TSKP, nes tai smūgis centralizmui, smūgis totalitariniam centro viešpatavimui. Beje, šis Lietuvos komunistų žingsnis įkvėpė rusų komunistus: vyko plenumai ir Tiumenėje, ir Volgograde, ir masės nuvertė vietinių nomenklatūrininkų, vietinių neofeodalų viešpatavimą. Ir štai dabar sukurta TSKP demokratinė platforma, kuri, tarp kitko, bus alternatyva demokratų partijai. Jeigu totalitarizmo jėgos išsaugos totalitarizmo viešpatavimą, ši demokratinė platforma surengs alternatyvinį dvidešimt aštuntąjį suvažiavimą, kad demokratinė partijos dalis atsiribotų nuo totalitaristų. (*Plojimai*)

Balsas iš salės. Možno vopros... (Kalba ne į mikrofoną, negirdėti)

VALERIJUS SKURLATOVAS. Tačiau šis režimas suteptas krauju, daugybės milijonų pražudytų gyvenimų, ir kad būtų galima nusiplauti šitą kraują, yra vienintelis moralus žingsnis – tai su ta situacija susijęs pralaimėjimas, kurį mes dabar stebime. Mes siūlome, kad visi partijos komitetai – nuo CK iki žemutinių komitetų – laisvanoriškai kolektyviškai atsistatydintų. (*Plojimai*)

Balsas iš salės. Vopros možno... (Kalba ne į mikrofoną, negirdėti)

VALERIJUS SKURLATOVAS. Mes protestuojame, kad buvo užgniaužta liaudies revoliucija Azerbaidžane. Manome, kad tai dar vienas esminis argumentas mūsų vadovams laisvanoriškai atsistatydinti, kad būtų sukurtos kokios nors laikinos ypatingosios šalies valdymo komisijos ir akivaizdžiai įvyktų šalies demokratizacijos procesas, kaip tai stebime Rytų Europos šalyse. Kad tos provokacijos nepasikartotų, kad valdantieji neofeodalai turėtų mažiau galimybių susidoroti su demokratiniais judėjimais tiek Lietuvoje, tiek ir Rusijoje, mes kviečiame sveiko proto jėgas, taip pat ir Lietuvoje gyvenančius rusus petys petin su Sąjūdžio sveikai mąstančiomis jėgomis kovoti dėl suverenumo, dėl Lietuvos nepriklausomos valstybės. Demokratija – geriausias vaistas nuo tautų vergovės! (*Plojimai*) Tegyvuoja laisva nepriklausoma Lietuva! Tegyvuoja laisva nepriklausoma Rusija! Drauge mes laimėsime! Ačiū. (*Audringi plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Spasibo, Valerij Ivanovič. Ačiū. Viena komisija jau baigė darbą, kita komisija dar dirba. Kviečiame pirmosios komisijos atstovą Bronių Kuzmicką. (*Triukšmas salėje*)

A.LEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau rimties!

BRONISLOVAS KUZMICKAS. Gerbiamieji, komisija, pasitarusi, apsvarsčiusi buvusį variantą ir siūlytą variantą, taip pat dar pasitarusi kitais su švietimo reikalais susijusiais klausimais, siūlo tokią formuluotę, dėl to čia sukėlusią diskusiją. Prieita prie bendros nuomonės buvusį programoje sakinį „Visoms Lietuvoje gyvenančioms etninėms bendruomenėms turi būti suteikta kultūrinė autonomija“ keisti tokiu sakiniu: „Visoms tautinėms bendruomenėms Lietuvoje užtikrinti teisę į kultūrinės veiklos savarankiškumą.“ Toliau kaip tekste: „Jų kultūrinė raiška remtina kaip Lietuvos kultūros turtas, jos sudėtinė dalis.“ (*Plojimai*)

Dabar pasitarus kitais klausimais vėlgi buvo prieita nuomonės, jog atsisakyti siūlymo peratestuoti švietimo skyrių vedėjus, visų mokyklų direktorius, po to mokytojus. Patikslinti siūlymą dėl švietimo sistemos finansavimo. Palikti, kaip buvo siūloma, tai yra pasiekti, kad liaudies švietimui būtų skiriama ne mažiau kaip 10–12 proc. biudžetinių lėšų. Ačiū.

ALOYZAS SAKALAS. Siūlyčiau balsuoti už komisijos pasiūlytas pataisas. Kas už šitą pasiūlytą pataisų variantą, prašome pakelti mandatus. Ačiū. Prašome kitą. Kas prieš šitą? Keli. Kas susilaikė? Prašome. Apie aštuoni–dešimt.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Daugiau, daugiau – apie 25.

ALOYZAS SAKALAS. Apie 25. Pataisa priimta.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Gerbiamieji, yra bent keletas telegramų, taip pat raštelių iš salės. Ir jų turinys maždaug toks: siūlo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdį nuo šios konferencijos vadinti Lietuvos Nepriklausomybės Sąjūdžiu. (*Plojimai*) Šios telegramos autorius konkrečiai yra Česlovas Mazuras iš Vilniaus. Noriu paaiškinti, kad judėjimo organizacijos... (*Triukšmas salėje*) Gerbiamieji komisijos nariai, galbūt jūs išeitumėte už scenos, nes iš jūsų pusės sklinda didžiausias triukšmas!

Noriu priminti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įstatus. Organizacijos pavadinimas yra viena iš svarbiausių įstatų dalių. Taigi pagal įstatus juos (tuos įstatus) gali keisti Sąjūdžio suvažiavimas arba (tarp jų) Sąjūdžio Seimas. Nemanau, kad būtų naudinga mūsų kandidatams staiga pakeisti organizaciją. Pirmiausia, visai įmanoma, kad tada gali kilti abejonių Respublikinei rinkiminei komisijai, ypač ten, kur iškėlė Sąjūdis, na, ir daugelis kitų dalykų. Aš siūlyčiau šito klausimo nesvarstyti, dvasia mes visi nepriklausomybės sąjūdininkai, tai yra be jokios abejonės, tačiau dar pakentėkime iki suvažiavimo su tuo pavadinimu, kokį turime. Kitos išeities, deja, nėra. (*Plojimai*)

Toliau, yra bent keletas raštelių, kuriuose siūloma, kad konferencija priimtų nutarimą dėl Lietuvos valstybės herbo, dėl Vyties ženklo. Turint galvoje tai, kad Aukščiausiojoje Taryboje, berods, bus svarstoma, galbūt Prezidiumo nariai patikslins, kad herbo klausimas gali būti svarstomas ir galbūt jis gali būti priimtas. Ar yra čia Romualdas Ozolas arba gerbiamasis Motieka? K. Motieka dirba.

ALOYZAS SAKALAS. Landsbergis yra, gali tuo klausimu.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Nematau dabar, kad kas nors galėtų pasakyti. Gerbiamasis Sabutis, jeigu dar nepavargo ir neišėjo. Ar yra čia dar gerbiamasis Sabutis? Prašom pasakyti informaciją šiuo klausimu, galbūt iš tikrųjų mes būsime priversti ką nors svarstyti. Ar ateina gerbiamasis Sabutis? Išklausysime. (*Balsai salėje*)

LIUDVIKAS SABUTIS. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kitaip sakant, gerbiamasis Sabuti, ar gali būti toks atvejis, kad Aukščiausioji Taryba priimtų Vytį kaip Lietuvos herbą ir dar pakeistą, o ne tą tikrąjį iš anų laikų?

LIUDVIKAS SABUTIS. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*)

(*Balsai salėje*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašau tylos!

LIUDVIKAS SABUTIS. (*Kalba ne į mikrofoną, negirdėti*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Galbūt tada galėtume suformuluoti maždaug taip, kad konferencija pasisako už tai, kad įprastas Vyties herbas nebūtų keičiamas. Maždaug taip. (*Plojimai*)

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Ar galima?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašom.

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Gerbiamasis pirmininke, aš manau, kad reikėtų pasakyti, kad konferencija pasisako už tai, kad Vyties klausimas nebūtų svarstomas šio šaukimo Aukščiausiojoje Taryboje.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Dar geresnis pasiūlymas. Aš atsiimu savo pasiūlymą gerbiamojo Antanavičiaus naudai. Ar būtų dar kitokių pasiūlymų? (*Balsai salėje*) Aš atsiimu savo pasiūlymą ir jo nebėra. Jeigu kas nors nori, prašome jį iškelti. Prašom, gerbiamasis Oksas. Ačiū. Kuris variantas keičiamas? Jūs kaip istorikas gal galėtumėte konkrečiau suformuluoti? Prašom prie mikrofono, gerbiamasis Oksai.

JURGIS OKSAS. Aš norėčiau, kad Vyties herbas būtų tas, kuris buvo nepriklausomybės metais. Jeigu mes atkuriame...

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Kuris variantas, gerbiamasis?

JURGIS OKSAS. Jeigu mes atkuriame Lietuvos nepriklausomą valstybę 1938 m. Konstitucijos pagrindu, mes neturime jokios teisės keisti herbo. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Redakcinė komisija dar dirbs 10 minučių.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vieną minutę prašo Algirdas Kaušpėdas.

ALGIRDAS KAUSPĖDAS. Reikalas nėra toks paprastas, nes nebuvo patvirtinto herbo etalono. Dėlto neskubėkime taip neįsigilinę į šį klausimą priimti apibrėžto sprendimą. Todėl aš remiu pasiūlymą, kad šioje sesijoje nebūtų svarstoma. Palaukime ir išsiaiškinkime.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis Vidmantas Valiušaitis trim žodžiais nori pasakyti savo poziciją. Prašom.

VIDMANTAS VALIUŠAITIS. Tas klausimas buvo iškilęs Kauno taryboje ir buvo manyta, kad šitą Vyties klausimą būtų tikslinga iškelti konferencijoje. Bet kai kurie Heraldikos komisijos nariai kreipėsi, gerbiamasis Algimantas Nasvytis kreipėsi, kad jis nebūtų pateiktas šioje Aukščiausiosios Tarybos sesijoje. Tačiau dėl viso pikto buvo parengtas toks rezoliucijos projektas, kurį aš galiu perskaityti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Galbūt vis dėlto negaiškime laiko. Jeigu mes nuspręsimė priimti labai trumpą rezoliuciją, kad nebūtų svarstoma, tai to ir užteks. Gerbiamieji, buvo pasakyta...

VIDMANTAS VALIUŠAITIS. Čia tas ir yra pasakyta, bet yra iškelta porą motyvų, ji neilga, pusės puslapio.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Palaukite. Gerbiamasis Vidmantai, mes pirma susitarkime, ką daryti. Jeigu nutarsime priimti tokio turinio rezoliuciją, kad nebūtų svarstoma, tada pasižiūrėsime. Susės keli žmonės, pasižiūrės jūsų variantą ir pateiksime. Dabar nenoriu siūlyti gerbiamesiems konferencijos delegatams konkretaus teksto, tik pačią esmę. O iš esmės buvo iškelti du pasiūlymai: gerbiamojo Okso (aš savo atsiėmiau) dėl to, kad herbas nebūtų keičiamas, ir antras variantas – gerbiamojo Antanavičiaus, kad jis iš viso nebūtų svarstomas šioje Aukščiausiojoje Taryboje. Teisingai, jūs teisus, Antanavičiaus pasiūlymas pasidarė pirmas. Kas už pirmąjį gerbiamojo Kazimiero Antanavičiaus pasiūlymą, kad būtų rekomenduota nesvarstyti šioje Aukščiausiojoje Taryboje? Ačiū. Manau, kad dauguma. Kas už antrąjį variantą, kad nebūtų keičiamas?

KAZIMIERAS ANTANAVIČIUS. Atsiprašu, šitas variantas nėra alternatyvus. Nusprendėme, kad nesvarstomas, tada jūs traukiate į darbotvarkę svarstyti ar nesvarstyti herbo projektą. Herbo projektą ne konferencija kompetentinga svarstyti, o įvairios komisijos, o po to tik gali svarstyti. Todėl, kaip sakė Kaušpėdas, nėra žinoma, koks tas herbas, nes įvairiais laikais buvo įvairus. Todėl manau, dėl to klausimo neturi būti balsuojama.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Visai teisingai, bet kadangi buvo iškelta ir buvo balsuojama, aš vis dėlto prašau pakelti mandatus. Aišku, mažuma yra tų, kurie balsuoja už gerbiamojo Okso pasiūlymą. Prašom. Ne, ne vienas, tikrai yra kokie dešimt. Kas susilaikė? Susilaikiusių taip pat nedaug. Ačiū. Šis klausimas išspręstas.

Prašom Vidmantą Valiušaitį pasitelkti keletą sau reikalingų žmonių ir paruošti tekstą, bet, jeigu galima, trumpesnį, tada mums bus trumpiau priimti. Ačiū. Nutarta rekomenduoti nesvarstyti herbo klausimo. Ačiū. *(Balsai salėje)*

Gerbiamieji konferencijos delegatai, mums liko ne tiek daug dirbti, aš matau, kad su Konstitucija komisija bent kiek įstrigo, tenka jų palaukti, tačiau labai prašo dviem minutėms žodžio Oleg Aleksejevič Andrejev iš Murmansko klubo „Graždanskaja iniciatyva“. Paprašykime jį į sceną. *(Plojimai)* Požalusta, Oleg Aleksejevič.

OLEGAS ANDREJEVAS. *(Toliau pateikiamas vertimas iš rusų kalbos)* Gerbiamieji draugai! Sveikinu jūsų susirinkimą, linkiu jums, Lietuvai sėkmės, klestėjimo, laisvės. *(Plojimai)* Dėkoju jūsų gerbiamojo susirinkimo vedėjams, kad suteikė man žodį. Prieš mane ką tik kalbėjo demokratas, kaip ir aš, Rusijos demokratas. Jis kalbėjo, labai ugingai kalbėjo. Su daugeliu dalykų aš visiškai sutinku. Sutinku, kad mes kartu turime įveikti totalitarizmą, turime kovoti su blogai suprantamu ir baisiu komunizmu ir visais kitais dalykais. Tačiau aš,

draugai, norėčiau jums išreikšti savo asmeninį ir daugelio Rusijos žmonių susirūpinimą. Jį galima būtų apibūdinti maždaug taip: kodėl jūs mus paliekate? Kodėl jūs mus paliekate? Ir tuo susirūpinę labai daug eilinių Rusijos ir apskritai tarybinių žmonių. Petras Pirmasis iškirto langą į Europą. Asmeniškai man Lietuva, Estija, kitos respublikos buvo savotiškas tiltas į Europą, aukštesnę civilizaciją, ir dabar mes /.../. Dėkoju už suteiktą galimybę, dėkoju Sąjūdžiui už tai, kad dabar čia vyksta demokratinių organizacijų tarpregioninės asociacijos konferencija, būtent kad man suteiktė šią galimybę. Dėkui, linkiu jums kles-tėjimo. (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Pratęsdamas demokratinių jėgų forumo temą, noriu paskelbti jums bent dalį programos. Rytoj 10.00 val. Vidaus reikalų ministerijos salėje darbą pradeda Rytų Europos forumas. Darbotvarkėje tokie pranešimai. Ne Vidaus reikalų ministerijos rūsiuose, o salėje. (*Šurmuly salėje*) Atsiprašau? Vidaus reikalų ministerijos kultūros rūmuose. Taigi bus tokie pranešimai: „Nepriklausomų informacijos agentūrų kūrimų patyrimas“, „Nepriklausomos darbininkų profsąjungos“, „LKP patyrimas TSRS respublikoms“, „Jaunimas ir tarybinė armija“, „Rytų Europos šalių situacijos“. Manau, kad daugeliui sąjūdininkų būtų vertinga ten dalyvauti. Registracija nuo 8.00 val. Specialių, atskirų kvietimų nereikia. Prašome, kas dar turės sveikatos po šios dienos darbo, prašome dalyvauti Rytų Europos forume.

Gerbiame, diskusijoms įvairiomis temomis yra užsirašę – dabar bijau skaičiuoti, nes kai kas jau kalbėjo, – maždaug 25 žmonės. (*Šurmuly salėje*) Manau, kad ir dar užsirašys. Žinau, kad daugelis žmonių atvažiavę iš toli ir, matyt, norėtų šį vakarą grįžti namo. Bet kuriuo atveju mums reikia sulaukti komisijos sprendimo, tos paskutinės vietos mūsų programoje, tai čia yra būtina. O toliau... Vis dėlto žmonės nori kalbėti. Todėl siūlau jums balsavimui, tikiuosi, kad dar bus pasisakyta šiuo klausimu, du sprendimo variantus. Pirmas – tęsti konferenciją tol, kol bus norinčių pasisakyti. Antras variantas – baigus priiminti programą, baigti konferencijos oficialiąją dalį, o visiems tiems, kurie turi sveikatos ir noro, pranešimų, aš manau, būtų visai įdomių, aš nejuokauju, kurie gali pasilikti, kurie šį vakarą nevažiuoja iš Vilniaus arba nebijo vėlai namo parvažiuoti, pasilikti ir dalyvauti diskusijose, iš esmės tokiam pat *hyde* parke, jeigu kas prisimena, koks buvo per Sąjūdžio steigiamąjį suvažiavimą. Taigi du sprendimo variantai. Prašau pasisakyti, galbūt kas nors turės trečią ar kokią kitą. Tol, kol negrįš komisija, diskusijos privalomos. O dėl tų dviejų variantų, ar bus pasisakančių, ar galima kelti balsuoti? Prašom. Prašom prisistatyti.

VYAUTAS LEDAS. Ledas, Alytus. Būtų labai malonu išgirsti iš Latvijos kokių nors žinių, gal galėtų gerbiame Mečys Laurinkus ką nors daugiau pasakoti apie Latvijos... (*Plojimai*)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Vis dėlto čia pasiūlymas jau kita tema, aš prašyčiau šiomis dviem. O jeigu nėra, tai įvertinant gerbiamojo Ledo prašymą išgirsti informacijos iš Latvijos, aš nežinau... Gerbiame Laurinkau, ar jūs pateiktumėte tokią informaciją? Jis iš karto eina prie mikrofono. (*Plojimai*) Labai gerai. Tada, matyt, pagerbiant pranešėją, aš turėsiu balsavimą nukelti vėlesniam laikui. Išklausysime. Manau, kad informacija turėtų būti įdomi. Prašom.

MEČYS LAURINKUS. Šiek tiek jau buvau užsiminęs apie susitikimą, ir ta pačia tema mes kalbėjome preskonferencijoje. Susitikimas buvo surengtas Baltijos tarybos iniciatyva. Kaip žinote, į Baltijos tarybą įeina iš Liaudies frontų ir iš Sąjūdžio. Ir mes rengėme, bent tikėjomės, pradėti minimalius tokius susitikimus, tikėdamiesi minimalaus rezultato, bent jau pradėti pokalbį. Bet įvykęs susitikimas pranoko mūsų lūkesčius, ir tų lūkesčių rezultatas buvo būtent pasirašytas bendras komunikatas, dėl kurio mes labai ilgai ginčijomės, ginčijomės dėl kiekvienos frazės. Aš iš pradžių jį jums perskaitysiu, o paskui galbūt kai kurias detales dar jums pakomentuosiu ir dar kai ką papildomai pasakysiu. Perskaitysiu jį rusiškai, kaip jis buvo rašytas, yra ir lietuviškas vertimas, jis bus paskelbtas spaudoje.

Rusiškai jis skamba taip. (*Toliau pateikiamas vertimas iš rusų kalbos*)

Bendras komunikatas. Vasario pirmą–trečią dienomis Rygoje vyko eilinis Baltijos tarybos, kurią sudaro Latvijos, Estijos liaudies frontai ir Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, posėdis, dalyvaujant įgaliotiesiems Azerbaidžano Liaudies Fronto ir Armėnijos Nacionalinio Judėjimo atstovams. Posėdyje nuo Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio dalyvavo Vytautas Landsbergis, Bronius Kuzmickas, Mečys Laurinkus, Alvydas Medalinskas, nuo Latvijos Liaudies Fronto – Dainis Ivans, In Upmacis, Romualdas Ražukas, Edgars Melticis, nuo Estijos Liaudies Fronto – Edgar Savisar, Rein Vedeman, Arvo Junkie, nuo Azerbaidžano Liaudies Fronto – Tikviet Chadžie, Safit Bakirov, nuo Armėnijos nacionalinio judėjimo – Ašot Mačaturijan, David Vartanjan, Ašot Blijan. Susitikimo metu vyko konsultacijos dėl įtampos Užkaukazėje politinio sureguliuojimo paieškų. Azerbaidžano liaudies fronto ir Armėnijos nacionalinio judėjimo atstovai sutiko, kad konflikto eskalavimas prieštarauja šiame regione gyvenančių tautų interesams. Pabrėžta, kad būtina sutelkti visas jėgas konfliktui sureguliuoti taikiu būdu. Abi susitariančiosios šalys pareiškė pasiryžimą dalyvauti dvišalėse ir daugiašalėse konsultacijose. Armėnijos pusė pateikė pasiūlymą, kad ateityje į politines konsultacijas būtina įtraukti tiek Armėnijos, tiek Azerbaidžano Karabacho bendruomenių atstovus. Visi masinės prievartos regione atvejai turi būti kruopščiai ištirti ir griežtai pasmerkti. Šalys mano, kad šiam tikslui tikslinga sudaryti bendrą komisiją, dalyvaujant Baltijos tarybai ir autoritetinėms tarptautinėms organizacijoms.

Susitikimo dalyviai vieningai pasmerkė įkaitų grobimo praktiką, susitarė nutraukti smurtinius veiksmus ir ne vėliau kaip iki vasario penkioliktos dienos pasidalyti išsamia informacija apie visus taikių gyventojų grobimo atvejus. Abi šalys taip pat susitarė, kad jos pasitelks savo autoritetą ir įtaką, kad iki kovo pirmos dienos būtų išlaisvinti visi įkaltai.

Susitikimo dalyviai sukritikavo oficialiųjų sluoksnių informacinę politiką, kuria siekiama didinti įtampą regione, kurstyti aistras tarp tautų. Pasiūlyta nedelsiant pradėti formuoti patikimos subalansuotos informacijos apie įvykius abiejose respublikose [teikimo] struktūras. Taip pat buvo kalbama apie būtinybę ne vėliau kaip iki vasario dešimtos dienos nustatyti patikimus nuolatinis ryšius su ANJ [Armėnijos nacionalinis judėjimas] ir ALF [Azerbaidžano liaudies frontas] vadovybe. Azerbaidžano pusės pasiūlymu Baltijos taryba įsipareigojo organizuoti tarptautinį seminarą, skirtą tautų apsisprendimo teisei ir nacionalinių respublikų suvereniteto klausimams aptarti. ALF ir ANJ atstovai sutarė vasario trečią dieną Rygoje aptarti dvišalių politinių konsultacijų terminus ir turinį, taip pat jų delegacijų sudėtį. Šalys konstatavo, kad savo praktinėje veikloje jos vadovaujasi pagrindiniais tarptautinės teisės principais. Armėnijos pusės manymu, būtina pabrėžti, kad svarbiausias padėties regione faktorius yra visuotinis Arcacho, Karabacho gyventojų apsisprendimo pripažinimo faktas. Azerbaidžano pusė konstatuoja, kad svarbiausias padėties regione stabilizavimo faktorius yra tas, kad Armėnijos oficialūs sluoksniai ir visuomenė atsisakytų teritorinių pretenzijų į Azerbaidžano TSR ir pripažintų tarp abiejų respublikų esančias sienas.

Komunikatą turi apsvarstyti ALF ir ANJ vadovybė ir tik po patvirtinimo įsigalioja abipusiai tekste nurodyti įsipareigojimai.

Toks buvo pasirašytas bendras komunikatas, dėl kurio, kaip aš jau minėjau, buvo daug ginčų. Pradinio projekto turinys buvo kitoks – labiau išplėstas ir apimantis daugiau klausimų. Bet vis dėlto iš pradžių armėnų delegacijos nuostata buvo iš viso nepasirašyti tokio komunikato. O paskui, užsispyrusio pirmininko, pirmininkaujančio dėka, faktiškai buvo prieita prie bendros išvados, kad bent jau bendromis formuluotėmis suformuluotą komunikatą galima ir reikia būtinai pasirašyti. Šiandien taip pat tebesitęsia konsultacijos, šiandien susitiko abiejų frontų atstovai ar – kaip juos pavadinti – įgaliotiniai aptarti ir nustatyti tam tikrus faktus.

Kaip aš jau minėjau, iš tikrųjų tai yra problema, kadangi informacija teka į vieną ir į kitą Respubliką iš abiejų pusių srautais. Iš esmės tai yra dezinformacija. Kaip minėjau, daugelis – ir viena, ir kita pusė – buvo nustebusi dėl daugybės faktų. Dabar jie, grįžę į Azerbaidžaną, į Armėniją, susitars dėl tolesnių konsultacijų.

Aš tik turiu priminti, kad buvo primygtinai reikalaujama šitą susitikimą vadinti konsultacijomis – ne derybomis, o konsultacijomis, ir toliau taip vadinti. Šitų konsultacijų metu aptariamas įtraukiamų problemų ratas, ir galbūt toliau bus galima ką nors kalbėti apie tolesnes derybas. Bet kol kas tai yra konsultacijos.

Baltijos taryba čia užėmė tarpininko poziciją, būtent ne dalyvio, bet tarpininko. Todėl mums, kaip tarpininkams, šiuo metu nederėtų vertinti įvykių nei Armėnijoje, nei Azerbaidžane. Nors kai kuriuos dalykus, manyčiau, reikėtų paminėti.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis pranešėjas, jau atėjo susitarę komisijos nariai. Aš žinau, kad jūs galite ir mėgstate kalbėti daug ir įdomiai, tačiau prašyčiau įvertinti šitą faktą.

MEČYS LAURINKUS. Vieną dalyką vis dėlto norėčiau paminėti. Bent jau Azerbaidžano atstovų nuomone, viskas buvo parengta norint sužlugdyti rinkimus. Jie pateikė savo versiją, apie ją būtų galima ir plačiau pakalbėti. /.../ nustatyti tikslią rinkimų datą, atsakymo nebuvo ir tada prasidėjo konfliktas su valdžia ir tolesni įvykiai. Tai viena iš tokių versijų. Aš manyčiau, čia mes galime įvairiai spėlioti, bet viena tokia versija yra.

Armėnų versija yra truputį kitokia, bet dėl trečiosios jėgos įsikišimo ir dėl tam tikrų sumanymų, kur ir jie patys, ir kai kurie dalykai yra kaip įrankiai, taip pat ir armėnų pusė su tuo sutiko. Tai gal aš apsiribosiu būtent šia informacija. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Ačiū. Pranešimas. Prie Valstybės saugumo komiteto tebevyksta piketas. Visus dar pajėgiančius kviečiu kartu pamąstyti prie Valstybės saugumo komiteto vartų tuojau po konferencijos. Pasirašė konferencijos dalyvė Gradkauskaitė.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji, norėčiau jums pranešti tik keletą sociologinės apklausos rezultatų. Pirmas klausimas: pastaruoju metu formuojasi dvi skirtingos nuomonės apie tai, kaip siekti Lietuvos nepriklausomybės. Kuriai nuomonei jūs pritartumėte?

Pirma, artimiausiu metu reikia paskelbti Lietuvos nepriklausomybę ir po to ją ryžtingai įgyvendinti visose srityse. Atsakiusiųjų – 83 proc. (*Plojimai*) 8 proc. siūlo neskubėti, 9 proc. turi kitą nuomonę.

Ar jūs būsite kandidatų rinkimuose į Aukščiausiąją Tarybą, ar į vietinę tarybą? 20 proc. – taip, 6 proc. kol kas abejoja, 74 proc. – ne.

Kokios pagalbos iš Seimo tarybos reikėtų kandidatams į deputatus? Daugiausia pasisakė už tai, kad reikia gyvo žodžio į rinkėjus – 43 proc.

Kaip turėtų dirbti naujai išrinktoji Aukščiausioji Taryba? Pirma, nuolat ir visi deputatai – 37 proc., antra, nuolat, dalis deputatų – 31 proc., trečia, darbas turėtų vykti iš esmės komisijose, sprendimus priimant Aukščiausiosios Tarybos sesijoje – 30 proc. Šiek tiek keistas rezultatas, turint galvoje mūsų balsavimo rezultatus.

Jūsų nuomone, koks procentas rinkėjų balsuos už Sąjūdžio remiamus kandidatus į Lietuvos Aukščiausiąją Tarybą? Iki 90 proc. – 3, apie 80 proc. – 23, apie 70 proc. – 44, ir paskui jau mažesnis balsų skaičius. Reiškia, maždaug... ne maždaug, o tiksliai, 92 proc., kad už Sąjūdžio kandidatus balsuos 60 proc. ir daugiau rinkėjų.

Koks procentas rinkėjų balsuos už Sąjūdžio remiamus kandidatus į vietines tarybas? 60 proc. ir daugiau duoda 88 proc. apklaustųjų.

Kaip jūs manote, ar išrinkti į SSRS Aukščiausiąją Tarybą Lietuvos Aukščiausiosios Tarybos, Seimo tarybos ir Seimo nariai turėtų išeiti iš Sąjūdžio renkamų organų? Ar turėtų išeiti? Atsako taip – 22 proc., abejoja – 21 proc., 54 proc. sako, kad neturi išeiti. Vadinas, nuomonės pasiskirstė maždaug lygiai.

Jei daugelis Sąjūdžio remiamų kandidatų bus išrinkti į Aukščiausiąją Tarybą ir vietines tarybas, kaip jūs manote, ar Sąjūdis turėtų išlikti? 84 proc. sako, jog būtinai reikia, kad Sąjūdis išliktų.

Jei Sąjūdis pralaimėtų ir pirmuosius, ir antruosius rinkimus, kuo jis tada turėtų tapti? Daugiausia pasisako už tai, kad Sąjūdis išliktų visos Lietuvos judėjimu – 65 proc., na, ir antras, 13 proc. – įvairių partijų koalicija prieš LKP.

Prašome įvertinti LPS Seimo tarybos veiklą balais. 5 – 12 proc., 4 – 68 proc.

Taip pat parašome įvertinti miesto ir rajono tarybos veiklą. 5 – 5 proc., 4 – 37 proc., 3 – 47 proc.

Kaip reaguoja jūsų darbovietės vadovybė į tai, kad jūs daug energijos ir laiką atiduodate Sąjūdžiui? 65 proc. – remia arba toleruoja, likusieji – nepatenkinta arba visiškai nepatenkinta.

Kas šiandieniniame jūsų gyvenime svarbiausia? 31 proc. – šeima, 26 proc. – darbas, 38 proc. – Sąjūdis. Laisvalaikiui lieka 1proc.

Ar jūsų šeimos nariai taip pat yra aktyvūs sąjūdininkai? 28 proc. – taip, 57 proc. – nėra aktyvūs, bet ir abejingi. Žinoma, keli aktyvūs sąjūdininkai vienoje šeimoje – tai jau yra nelaimė.

Ar būna atvejų, kai jūs pajuntate nuoskaudą dėl to, jog stovintys ant aukštesnio laiptelio Sąjūdžio žmonės tinkamai neįvertina jūsų pastangų? 4 proc. – tai būna dažnai, 8 proc. – tai būna retai, 51 proc. – nuoskaudų neįjaučiu, 36 proc. – dirbant Sąjūdyje nuoskaudų negali būti.

Dabar pasiskirstymas pagal padėtį Sąjūdyje. 1 proc. – Seimo tarybos narys, 4 proc. – Seimo narys, 25 proc. – miesto, rajono tarybos narys, 60 proc. – Sąjūdžio grupės narys, 9 proc. – Sąjūdžio rėmėjas.

Ir pagal partijas: LKP narių – 16 proc., kitų partijų narių – 5 proc., TSKP narių šiandien nėra, nepartiniai – 78 proc. ir 1 proc. – komjaunuolių.

O dabar kviečiame Algirdą Saudargą paskelbti, ką jie visgi nutarė.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Tai tokia improvizuota komisija, dalyvaujant ponui Gureckui. Yra pasiūlyta dėl išvados tik tokia pataisa: pridėti žodį – nedelsiant priimti Lietuvos valstybės Laikinąją Konstituciją.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Prašome nurodyti vietą.

ALGIRDAS SAUDARGAS. Pirmosios dalies pirmojo skyriaus „Politika“ B dalies paskutinis sakiny: „Nedelsiant priimti Lietuvos valstybės Laikinąją Konstituciją.“ Visą šį sakinį siūloma atkelti į A dalį tuoj po [sakinio] „paskelbti Lietuvos valstybės – Lietuvos Respublikos teisių perėmėjos – atkūrimo aktą.“ Po šio sakinio būtų sakiny: „Nedelsiant priimti Lietuvos valstybės Laikinąją Konstituciją.“ Ir tą patį žodį „nedelsiant“ pridurti prie antrosios dalies penktojo skyriaus „Valstybė ir teisė“, pačioje pradžioje, pirmajame sakinyje: „Paskelbus valstybės atkūrimą, reikia nedelsiant priimti Lietuvos Respublikos Laikinąją Konstituciją.“ Tik tokia siūloma pataisa.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū gerbiamajam Saudargui. Ar konferencijai būtų priimtina būtent tokia pataisa? Kas už, prašau balsuoti. Ačiū. Matau, kad bus dauguma. Kas prieš? Prieštaraujančių, rodos, nematau... Yra, yra, keletas yra. Ačiū. Kas susilaikė? Susilaikiusių yra, bet taip pat nedaug. Ačiū.

Taigi paskutinė kebli vieta išspręsta. Sveikinu konferenciją priėmus Sąjūdžio rinkiminę programą. (*Plojimai*)

Gerbiamieji konferencijos dalyviai, dabar jau mes turime spręsti tuos mano iškeltus pasiūlymus. Pirmas pasiūlymas buvo baigti oficialią konferencijos dalį. Antras pasiūlymas buvo tęsti konferenciją tol, kol bus norinčių dalyvauti diskusijoje. Prašau balsuoti. Prie Saugumo komiteto – čia jau individualiai.

Gerbiamieji, kas už tai, kad nebetęstume oficialios konferencijos dalies, kad ją baigtume nedelsdami? Ačiū. Dauguma. Kas už tai, kad tęstume konferenciją klausydami diskusijų? Mažuma. Tikrai mažuma. Kas susilaikė? Susilaikiusių dar mažesnė mažuma.

Prašau dar pasilikti savo vietose, aš dar nepaskelbiau, kad konferencija baigta. Labai prašau dar truputį pasilikti.

Prašau Seimo tarybos pirmininką gerbiamąjį Landsbergį pasakyti baigiamąjį žodį. Prašau.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. (*Plojimai*) Mano baigiamasis žodis bus trumpas. Tikiuosi, kad pirmininkaujančiam nereikės perspėti.

Buvo darbinga diena. Man regis... nors aš šią naktį, galima sakyti, nemiegojęs. Maniau, kad užmigsiu, neištversiu. Nebuvo jokios problemos. Man rodos, visi jaučiame, kad gerai padirbėjome, naudingai padirbėjome ir išsiskirsim su gera nuotaika, su viltimi ir ateinančių artėjančių rinkimų atžvilgiu, ir ypatingai Lietuvos ateities atžvilgiu. Vieną mažą laiškėlį, kurį ką tik gavau, norėčiau perskaityti. Yra tokie žodžiai: „Labai dėkingi šios konferencijos pirmininkams. Sužavėti dalykiškumu, o ypač humoru. Ačiū. Delegatai.“ (*Plojimai*)

Aš nuo savęs norėčiau pasakyti ačiū mūsų mielam svečiui ponui Algimantui Gureckui, kurio dalyvavimas, pastabos, konstruktyvios pastabos tikrai padėjo mums ir parodė, koks būtų naudingas tų tūkstančio arba šiek tiek mažiau Vakarų išeivių dalyvavimas mūsų gyvenime, apie kurį mes čia šiandien svajojome, taip pat kartu nepamiršdami kviesti ir visus lietuvius, išklydusius iš Lietuvos, grįžti čia. (*Plojimai*)

Ir paskutinis žodis, kurį aš norėčiau pasakyti, tai padėkos žodis pagrindiniam šios konferencijos organizatoriui, mielam mūsų bičiuliui Algirdui Kaušpėdai. (*Plojimai*)

O dabar nežinau, kieno pareiga yra pasakyti, kad konferencija baigta. Turbūt pirminkui.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamasis pirmininke, prašau sugiedoti Tautišką giesmę.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Aš tą įsivaizduoju, ar prieš tai reikia pasakyti, kad konferencija baigta?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Po to.

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Jūs atleiskite, aš iš pradžių tik toną paduosiu.

Giedama Tautiška giesmė

VYTAUTAS LANDSBERGIS. Ačiū. (*Plojimai*)

ALOYZAS SAKALAS. Trumpas skelbimas. Prašome Telšių sąjūdžio vadovus likti prie scenos trumpam susitikimui su Kazimieru Motieka.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji konferencijos delegatai, dėkoju jums už ištvermę, dėkoju už gerus žodžius. Pirmininkaujančių vardu atsiprašome tų, kurie liko nepatenkinti mūsų darbu. Ką darysi! Pagal mano laikrodį dabar 23 val. 00 min. Skelbiu Sąjūdžio rinkiminę konferenciją „Lietuvos kelias“ baigtą. (*Plojimai*)

Ir ar verta mums tęsti darbą?

STASYS DAUGĖLA. Gerbiamasis Urbonavičiaus, kuris norite vyksti su marijampoliečiais, prašom prieiti prie sekretoriato, ten mes ateisime susitikti.

ALOYZAS SAKALAS. Kas turite problemų su nakvyne, dar yra aštuonios vietos, prašome prieiti prie štai šito mikrofono. Jūsų laukia kolega, maloniai jus apnakvydins.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Gerbiamieji diskusijos dalyviai! Tęsiame naktinę diskusiją, tik aš turiu susirasti užsirašiusių sąrašą.

ALOYZAS SAKALAS. Iš eilės. Pirmas kalbėti užsirašė Liudas Truska.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar yra Liudas Truska?

ALOYZAS SAKALAS. Nėra.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ar yra kas nors iš užsirašiusių kalbėti? (*Triukšmas salėje*) Gerbiamasis Urba, galiu atsakyti garsiai per mikrofoną. Visi, kurie buvo užsirašę diskusijoms dėl dokumentų, kalbėjo. Tokia maža detalė.

Jaunieji konferencijos rengėjų pagalbininkai.

KĘSTUTIS URBA. Dėl programos.

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ir dėl programos taip pat kalbėjo.

KĘSTUTIS URBA. Kodėl nebuvo patvirtinta konferencijos?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. O šitą aš jums pasakysiu atskirai.

KĘSTUTIS URBA. Kodėl nebuvo patvirtinti konferencijos pirmininkai?

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ir šitą taip pat pasakysiu atskirai.

(Kalba ne į mikrofoną, negirdėti)

ALEKSANDRAS ABIŠALA. Ačiū. Prašom.

Balsas salėje. Žiūrėkit, jeigu kas sugalvos, jeigu apsigalvos, yra dar du kambariai.

ALOYZAS SAKALAS. Palaukit. *(Balsai salėje)* Tada baigiam. Diskutuojančių, norinčių kalbėti nėra. Taigi neoficialią dalį, matyt, teks baigti.

MĄSTYMAI

MARIUS PARČIAUSKAS

KAIP IŠ MACEINOS
PAGAMINTI
MARKSISTĄ

Antanas Maceina – vienas kontraversiškesniausiai ir įvairiausiai vertinamų Lietuvos mąstytojų. Pavyzdžiui, Vytautas Radžvilas jį laiko „vienu iš lietuvių profesionalios filosofijos pradininkų ir kūrėjų“¹, o jo darbus „tikrai ne mėgėjiškais ar provincialiais savo tematika bei turiniu“ ir ypač aktualiais šiomis dienomis.² Tačiau Lietuvai atgavus Nepriklausomybę pasirodė ne vienas tekstas, kurio paskirtis buvo „nuvainikuoti“ A. Maceinos filosofiją, užgniaužti lėtai atgimstančią jo idėjų analizę ir atimti teisę okupacijos nukankintai tautai susigrąžinti nacionalinį orumą, savigarbą.

Vienas iškalingiausių tokio teksto pavyzdžių yra filosofo Leonido Donskio 1997 m. parašyta studija „Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje“³. Studijoje Maceina kritikuojamas įvairiais aspektais, pradedant tautos bei valstybės samprata, baigiant požiūriu į socializmą ir kapitalizmą. Joje Donskis Maceiną vadina „doktrininio intelektualu“, „kanonizuotu filosofu“, „neopagoniu mąstytoju“, teigia, jog Maceinos socialinė filosofija „tiesia atvirą kelią į rasizmą, rasistinį antisemitizmą /.../ ir nacionalsocializmą“ bei „atveria bolševikinės ir nacistinės sąmonės, t. y. totalitarinės, fašizoidinės sąmonės *par excellence*, genezę bei jos intelektualinio žemėlapio kontūrus“⁴. Donskio kritikai antrina ir ne vienas kitas autorius, pavyzdžiui, Liūtas Mockūnas, Maceiną vadindamas „lietuviškuoju fašistu“⁵.

Šia trumpa analize siekiama paneigti tokią sovietinę retoriką prieš tikinčiuosius primenančią kritiką ir apginti vieno iškiliausių Lietuvos mąstytojų idėjas. Kartu ši analizė padės suprasti, kaip tęsiant sovietinę tradiciją⁶ ir toliau menkinama bet kokia tautinės sąmonės apraiška, o asmenys, tarpukariu aktyviai prisidėję prie Lietuvos kūrimo, lengva ranka prilyginami pasaulį sukrėtusių didžiųjų totalitarinių ideologijų kūrėjams. Platesnės ir gilesnės tokio tipo analizės padėtų giliau pažinti Maceinos teiginių esmę ir be paskubomis prikljuotų etikečių svarstyti juos viešojoje erdvėje, nes jų problematika nėra praradusi aktualumo ir mūsų dienomis.

Polemikos su Donskiu atspirties taškas bus teiginys, kad jo Maceinos tekstų interpretacija yra netiksli ir net kupina faktinių klaidų. Pavyzdžiui, studijoje teigiama, jog Maceina tautą ir valstybę traktuoja kaip „savitikslius dalykus“⁷, tačiau tauta yra besivystantis ir išsivystęs prigimtinis dalykas, ne instrumentinis, todėl apskritai negali būti priskiriamas tikslo kategorijoms (tautos sąvoka čia nereiškia sutartinės bendruomenės, tad jos negalima suprasti instrumentiškai ir reikia priimti kaip objektyvią asmeniškai nuo mūsų

¹ Radžvilas V. A. Maceinos kūrybos vertinimo klausimu: kada grius tylos siena? [http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-08-01-vytautas-radzvilas-a-maceinos-kurybos-vertinimo-klausimu-kada-grius-tylos-siena/3686, žiūrėta 2014 12 05].

² Ten pat.

³ Donskis L., Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje // Akiračiai, 1997, Nr. 2 (286), Nr. 3 (287), Nr. 4 (288).

⁴ Ten pat, Nr. 4, p. 6.

⁵ Mockūnas L. Pavargęs herojus: Jonas Deksnys trijų žvalgybų tarnyboje. Vilnius, Baltos lankos, 1997, p. 56.

⁶ Norint palyginti L. Donskio ir sovietmečio Maceinos kritikų tekstus, vertėtų paskaityti B. Deksnio „Lietuvių buržuazinės emigracijos teocentrinio humanizmo koncepcijos socialinis turinys“ ir A. Balsio „Kaip susidarė nacionalizmo ir klierikalizmo sąjunga“. Palyginus sovietmečiu ir jau atgavus Nepriklausomybę rašytas Maceinos filosofijos kritikas, stulbina jų panašumas.

⁷ Donskis L., Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje // Akiračiai, Nr. 4, p. 6.

Antanas Maceina ir Julius Butėnas. V. Maželio nuotrauka. Litanistikos tyrimo ir studijų centras. Čikaga.

¹ Žr. Maceina A. *Į organiškios valstybės kūrybą* // *Naujoji Romuva*, 1936, Nr. 8 arba Maceina A. *Tauta ir valstybė* // *Lietuvos politinės minties antologija. I tomas. Lietuvos politinė mintis 1918–1940*. Vilnius, Vilniaus universiteto leidykla, 2012, p. 151–157.

² Donskis L., *Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje* // *Akiračiai*, Nr. 4, p. 5.

³ Maceina A. *Pilnutinės demokratijos pagrindai, (rankraštis; ruošiamas leidybai)*, p. 56.

⁴ Donskis L., *Antanas Maceina: doktrininis intelektualas XX amžiaus lietuvių kultūroje* // *Akiračiai*, Nr. 3, p. 5.

⁵ Ten pat, p. 5.

nepriklausančią esamybę), o valstybė yra tautos reiškimosi lytis ir savirealizacija, tačiau ji palenкта žmogaus asmeniui ir tauta jos formą gali peržengti (kadangi tai yra sutartinis ir instrumentiškas dalykas)¹. Studijoje taip pat teigiama, kad dėl anglų kalbos nemokėjimo Maceina nėra studijavęs ir skaitęs Džono Loko (John Locke) ir net apskritai anglosaksiškojo liberalizmo argumentų². Tai taip pat netiesa. Maceinos rankraštyje „Pilnutinės demokratijos pagrindai“ galima rasti ištisą lapą, kurį mąstytojas paskiria Dž. Loko anglosaksiškojo liberalizmo aprašymui³.

Nors Donskio studija gali būti kritikuojama įvairiais aspektais, šios analizės apimtis verčia apsisotiti tik ties vienu – studijoje tvirtintu teoriniu Antano Maceinos ir Karlo Markso buržuazijos kritikos panašumu ir tariamu Maceinos bolševizmo šlovinimu. Nors Donskis Maceiną apibūdina kaip prijaunantį fašizmui mąstytoją, tuo pačiu metu negaili kritikos ir mąstytojo kapitalizmo bei bolševizmo analizėms. Anot Donskio, „Maceinos veikalo tonas /.../ vietomis pranoksta Komunistų partijos manifestą, Gotos programos kritiką, Vokiečių ideologiją ir kitus marksizmo klasikų šedevrus. /.../ Jis perima ir vartoja marksizmo teorinę ir ideologinę idiomatiką.“⁴

Antanas Maceina – apnuogintas marksistas?

Savo kritiką Maceinos tarpukariu rašytai socialinei filosofijai Donskis pradeda nuo teiginio, kad Maceina savo socialinėje filosofijoje esą vartoja grynai marksistinę idiomatiką, o „jei nežinotume, kad prieš mus garsiausiojo Lietuvos katalikiško filosofo tekstas, būtų tikrai nesunku jį supainioti su pasažu iš Marxo „Ekonominių ir filosofinių rankraščių“⁵.

Esą Maceinos „nuasmeninto ir susvetimėjusio darbo idioma, darbo ir kapitalo priešprieša, moderniojo darbo pasidalijimo kritika, technologinio determinizmo elementai“¹ yra tiesiogiai perimti iš K. Markso, pastarojo net necituojant.

Į Donskio kritikos lauką neišvengiamai patenka ir nuosavybės naudojimo suvisuomeninimo principas, Maceinos išsakytas tokiais žodžiais: „Visuomeninis nuosavybės naudojimo pobūdis reikalauja, kad šitas naudojimas vienokiu ar kitokiu būdu būtų socialintas, nes kitaip jis liks tik teoretinis dalykas. /.../ Todėl naujoji socialinė santvarka turi privatinės nuosavybės naudojimą taip sutvarkyti, kad jis pasidarytų ne tik asmeninė, bet ir visuomeninė funkcija, kad ja lengvai galėtų pasinaudoti ne tik josios savininkas, bet ir kiti visuomenės nariai. Privatinė nuosavybė turi būti suvisuomeninta josios nepanaukinant. /.../ Todėl net ir reikalingos gėrybės, bet kurios nėra čia pat naudojamos, turi būti sujungtos su visuomeniniais reikalais.“² Tokias mintis Donskis vadina socialine poezija, skirta pažadinti darbininkiją, o tai, žinoma, taip pat aiški aliuzija į marksizmą. Atrodo, lyg suprasdamas, kad sunku taip tiesiogiai sieti Markso ir Maceinos idėjas, Donskis prideda lyg ir šį jo pasirinktą sugretinimą turinčią „išteisinti“ išvadą, jog Maceina siekė surasti „kovingą, radikalų ir „patobulintą“ marksizmo variantą bei praktinį jo įkūnijimą, apvalytą nuo jam nepriimtinos ekonominės ir sociologinės minties apnašų.“³ Taigi lyg tarp kitko pasakoma, kad nors esama daug panašumų, Maceina vis dėlto remiasi ne „grynomis“, o „patobulintomis“ Markso mintimis.

Galiausiai savo kritiką Donskis baigia tuo, ką vadina „kraštutiniu Maceinos minties retrogradiškumu ir reakcingumu“ – tariama Maceinos meile bolševizmui ir neapykanta kapitalizmui. Besąlygiška simpatija bolševizmui esą pasireiškia šia citata: „Pasaulio istorijos vyksme bolševizmas yra žymiai reikšmingesnis ir vertingesnis reiškinys negu buržuazija. Būdamas savo esmėje idealistinio ir net mistinio pobūdžio, jis pasidarė moderniaame gyvenime nepaprastas fenomenas, kurio galią patirs tikrai tolimos kartos. Bet jau ir šiandien galima pastebėti, kad bolševizme atgema žmogaus dvasios herojiškumas, kad ekonominiai reikalai užleidžia vietą idėjiniais reikalams. Iš miesčioniško buržuazinio nusiteikimo žmogus žengia prie kultūrinės dramos pajautimo. Bolševistiniame pasaulyje auga naujas kultūros ir žmogaus tipas, kuris yra visiškai kitoks negu buržuazinis. (...) Idealizmas ir kūrybiškumas jį skiria nuo pirklių ir bankininkų tipo. Marksizme žmogus buvo *homo faber*. Bolševizme jis vėl pasidaro *homo creator*. Tuo bolševizmas prisišlieja arčiau krikščioniškosios antropologijos negu marksizmas, nes žmogus kūrėjas yra pagrindinė krikščioniškosios antropologijos tezė. Be abejo, bolševizmas yra tragiškas pats savyje. Bet jo tragika yra kitokia negu buržuazijos.“⁴ Taigi sudaromas Maceinos kaip bolševizmo šlovintojo įvaizdis, o studijai artėjant į pabaigą, autorius visiškai atvirai stebisi, kaip toks intelektualas galėjo šlovinti vieną iš pačių kruviniausių režimų per visą žmonijos istoriją⁵.

Buržuaziškojo ir prometėjiškojo žmogaus pradų kova XX amžiuje

Kad būtų galima atremti Donskio kritiką, būtina susipažinti su gelmine Maceinos socialinės filosofijos mąstymo struktūra. Šios filosofijos pagrindas yra žmogaus dvasinių pradų skirstymas į buržuaziškąjį, prometėjiškąjį ir krikščioniškąjį pradus. Šiuos pradus atitinkamai lemia kiekviename žmoguje esančios žemės, žmogaus ir Dievo dvasios. Tarp šių dvasių vyksta nuolatinė kova, kol galiausiai įsigali kažkuri viena. „Kiekvienam žmogui ateina laikas, kada jis turi paregėti vienos arba kitos struktūros pergalę. Ateina laikas, kada žmogus savo viduje turi tapti arba buržuumi, arba prometėju, arba krikščioniu. /.../ Žmogus turi apsispręsti, kas jame viešpataus: žemės dvasia, žmogaus dvasia ar Dievo dvasia.“⁶

Pagrindinė buržuazinės dvasios ypatybė, kaip galima matyti ir iš jos sugretinimo su žemės dvasia, yra jos kryptis žemyn. „Buržuazinė dvasia krypta į žemę, į šitą apčiuopiamą ir regimą tikrovę. Ji nesistengia paregėti tos aukštesnės realybės, kurios ilgisi prometėjiško

¹ Ten pat, p. 5–6.

² Ten pat, p. 6.

³ Ten pat.

⁴ Ten pat, p. 6–7.

⁵ Ten pat, Nr. 4, p. 6.

⁶ Maceina A. Buržuazijos žlugimas // Raštai. II tomas. Vilnius, Mintis, 1992, p. 275.

ar krikščioniško nusistatymo žmonės. Ji gyvena tuo, kas *yra*, o ne tuo, kas *turi* būti.¹ Kitaip tariant, buržujus nesugeba mąstyti jokių aukštesnių principų ir idėjų, nors jų egzistavimo ir neneigia. Jis ne tik nesugeba pažinti aukštų, bet ir žemų, puolusių idėjų, t. y. jam svetima ir nežabota demoniška aistra. Buržujus gyvena ramų žemišką gyvenimą ir nesikankina dėl antgamtinių dalykų, todėl pasilieka „būties paviršiuje“². Egzistuoja du buržujų tipai: hedonistinis ir utilitarinis. Pirmasis tipas siekia malonumo, o antrasis – naudos. Vienas iš šių siekių yra nuolatinis buržujaus visko vertinimo matas, todėl buržujai yra prisirišę prie kūno ir materialinių dalykų, o tiksliau – prie jų teikiamo malonumo ir naudos³. Šiais matais buržujai vertina net meną, religiją ir mokslą. Hedonistinis buržujus, anot Maceinos, yra „nevertingiausia žmogiškojo gyvenimo apraiška“⁴, esanti arčiausiai gyvuliškumo. Utilitaristu hedonistas tampa tada, kai praregi, t. y. kai į savo reikalus įtraukia protą ir pradeda mąstyti naudos kategorijomis⁵.

Buržujaus nusiteikimas yra „amžinas žmogaus menkystės liudytojas“⁶. Nors buržujus gali būti ir dažnai yra iš pirmo žvilgsnio doras pilietis, jo dorybės yra tik išviršinės. Jis gali būti taupus, kuklus, mandagus ir net gyventi asketiškai, bet „visa yra ne tam, kad šitomis priemonėmis jis ugdytų moralinį savo vidaus vertingumą, bet tam, kad turėtų didesnio pelno ir didesnio pasisekimo bei didesnės jėgos“⁷. Todėl buržujui svetima ir artimo meilės idėja, nes jis yra socialus ir su visuomene santykiauja tik todėl, kad jam tai naudinga. Žmones jis laiko ekonominių gėrybių naudotojais, gamintojais bei tarpininkais tarp vieno ir kitų⁸. Būtent dėl šios priežasties „jis paskui misionierius siunčia degtinę kaip Meksikoje, strichnina užnuodytą avieną kaip Ugnies Žemėje, vergų pirklius kaip Afrikoje“⁹.

Paskutinis neatsiejamas buržujiškos dvasios bruožas ir didžiausia tragedija yra jos nekūrybiškumas. Buržujus tiki nuolatine ir ramia kultūros pažanga, idealų realizavimu šioje tikrovėje, savotišku ateities rojumi žemėje. Tačiau būtent čia, anot Maceinos, ir slypi didžiausia buržuazinių istorijos periodų krizė, nes buržujus mano, kad pažangos variklis yra pusiausvyra, o iš tikrųjų jos variklis yra nuolatinė įtampa ir kova. „Priešgynybių išlyginimas yra ne gyvenimo, bet mirties dėsni.“¹⁰ Tad tikėdama kultūros pažanga, buržuazija tuo pačiu metu panaikina gyvenimo prieštaravimus, taip paradoksaliai užkirsdama kelią į trokštamą pažangą. „Nesidomėdamas daiktų esme, išnaikindamas gyvenimo priešgynybes, buržujus pasiekia ramybės, bet tuo pačiu jis paslenka į gyvenimo mirties šešėlį.“¹¹ Taigi buržuazinė dvasia geba gerai pasinaudoti tik tuo, kas jau laimėta, tačiau pati negali sukurti nieko originalaus. Kūrybai reikalingi saitai su giliausiomis būties paslaptimis, o buržuazija gyvena „būties periferijoje“¹².

Tuo tarpu prometėjiškoji dvasia yra visiškai kitokia. Prometėjizmo pagrindas yra žmogaus dieviškumo teigimas, tačiau jis reiškiasi ne žmogaus dieviškosios vertės pripažinimu, bet maištu prieš patį Dievą. Todėl prometėjizmas ir yra žmogaus dvasia, nes remiasi žmogaus vertės iškėlimu ir jo pastatymu į Dievo vietą. Jo tikslas yra žmogaus tapimas dievu¹³. Jis tiesiog sąmoningai vengia tų žemiškų dalykų, su kuriais susisaistęs buržujus, – kasdienio gėrio (šeimos, vaikų, tarnybos ir pan.). Prometėjizmas savyje įkūnija išlaisvintą žmogiškąją kūrybos potencialą ir genijų, nes, kaip jau minėta anksčiau, kūryba reiškiasi įtampų metu, o prometėjizmas ir yra paremtas įtampomis. „Prometėjizmas gerai žino, kad kūrybos kelias šioje tikrovėje yra labai skaudus, kad iškeltą padangę viršūnę reikia siekti net krauju prakaituojant. Bet kūrybos jis niekad neišsižadėjo, kaip buržuazija, ir savo kūrybinės didybės jis niekad neiškeičia į miesčioniškus malonumus.“¹⁴ Šio kūrybiškumo motyvas yra idėja. Prometėjas, skirtingai nei buržujus, veikia ne dėl naudos ar malonumo, bet dėl idėjos¹⁵.

Taigi prometėjizmas yra idealizmas, dvasios reikalavimai čia atlieka svarbiausią vaidmenį. Kita vertus, šis idealizmas nereikia moralumo, nes jis gali būti ir visiškai demoniškas. Prometėjizmo esmė ir tragedija slypi blogio daryme dėl blogio. Prometėjas nedaro nuodėmių siekdamas naudos ar malonumo, jis visada daro jas sąmoningai ir kaip tikslą

¹ Ten pat, p. 295.

² Ten pat, p. 295.

³ Ten pat, p. 310.

⁴ Ten pat, p. 319.

⁵ Ten pat, p. 320–321.

⁶ Ten pat, p. 309.

⁷ Ten pat, p. 322.

⁸ Ten pat, p. 328.

⁹ Ten pat, p. 330.

¹⁰ Ten pat, p. 299.

¹¹ Ten pat, p. 300.

¹² Ten pat, p. 305.

¹³ Maceina A. Prometėjizmo problema // Raštai. II tomas. Vilnius, Mintis, 1992, p. 402.

¹⁴ Ten pat, p. 420.

¹⁵ Ten pat, p. 421.

savaime, tarsi keršydamas Dievui¹. „Žmogaus dvasia yra didelė kūrybinė jėga. Bet taip pat ji turi ir didelės ardomosios galios. Kai šitoji ardomoji galia esti atpalaiduojama, žmogus tampa tuomet panašus jau ne į Dievą, bet į velnią, kurio visas veikimas kaip tik yra ardyamas. Prometėjas tuomet ardo visa, kas jam pastoja kelią, ardo tik tam, kad ardytų, nieko vietoje sunaikintų kūrinį nestatydamas.“²

Kaip buržuazija, teigdama kultūros pažangą, iš tikrųjų ją sunaikina, taip prometėjai, teigdami žmogaus dieviškumą, sunaikina žmoniškumą, t. y. patys save. „Prometėjizmas teigia žmogaus dieviškumą ir jo siekia. Tai yra aukščiausia vertybė ir pats pagrindinis žmogaus paskyrimas. Bet įjėjęs į klaidingą šito teigimo kelią ir jį realizuodamas tik savo jėgomis ir savo valia, prometėjizmas, dieviškumą teigdamas, paneigia žmoniškumą, jį sunaikina ir atsiduria, kaip matėme, demoniškume.“³ Paneigęs žmoniškumą, nors to ir nenorėdamas, jis žmogų suinstrumentina, padaro įrankiu. Kadangi prometėjizmui kultūra yra tikslas savaime, lieka neatsakyta į klausimą, kur šiame tikslas yra žmogaus vieta. Žmogus, buvęs gyvenimo tikslu, čia tampa tik priemone kultūrai kurti. Taip atsisakoma žmogiškosios vertės ir žmogus tampa paprastu idealui tarnaujančiu įrankiu⁴.

Anot Maceinos, išorinis žmogaus gyvenimas yra tik vidinio jo nusiteikimo apraiška, o tai reiškia, kad ir visa žmogaus istorija yra vidinės jo istorijos projekcija⁵. Iš to natūraliai daroma išvada, kad „Europos kultūroje galima išlukštenti tris idėjas, aplinkui kurias telkiasi mūsų dienų gyvenimas ir kurios lėmė visą Europos išsivystymą: *buržuaziškąją*, *prometėjiškąją* ir *krikščioniškąją*. Šitos idėjos skaldo dabartinį amžių ir dabartinį žmogų. Jos įspaudžia savo žymių visiems mūsų laiko žygiams. Aplinkui jas sukasi visos kovos su pergalėmis ir pralaimėjimais. /.../ Šitų frontų grumtynėse kaip tik ir glūdi dabarties paslaptis.“⁶ Konkrečiais istoriniais laikotarpiais dominavo ir konkreti dvasia, nors visiškai vienos dvasios valdymas neįmanomas, nes jų kova vyksta nuolatos. Prometėjizmas, pasak Maceinos, visa savo galybe pasireiškė Renesanse, o dabar (turimas omenyje tarpukaris) reiškiasi bolševizmo ir fašizmo pavidalais. Būtent todėl mums buvo taip svarbu suvokti Maceinos trijų pradų teoriją – tai raktas į jo bolševizmo vertinimą. Krikščioniškasis pradai, nors ir yra didingiausias bei svarbiausias, analizuojamam klausimui reikšmės neturi, tad jį šios analizės autorius sąmoningai nutyli.

„Vis dėlto beveik visi sutinka, kad mes gyvename savotišką chaosą, kuriame skilimas, irimas ir kova rungtis su vienybe, kūryba ir rimtimi. Išcentrinės ir įcentrinės jėgos yra praradusios pusiausvyrą, ir bet koks dabartinio žmogaus veikimas yra pažymėtas dažnai net tragiškais priešgynybėmis. Visuotinė šių dienų krizė, daug galingesnė, negu raštuose vaizduojama, kaip tik ir yra šitų išcentrinių ir įcentrinių jėgų kova.“⁷ Šios kovos atsiradimą ir priešistorę mąstytojas aiškina taip. Paskutiniu metu Europos periodu svarbiausi buvo du dalykai – technikos laimėjimai ir socialinės problemos atsiradimas. Technikos laimėjimai iš karto pasuko utilitariniu keliu ir užuot ketinę užvaldyti pasaulį, jie siekė elementarios naudos ir pelno. Toks technikos traktavimas iškėlė ir socialinę problemą – ne visi galėjo įsigyti mašinas, todėl neišgalintys buvo savotiškai pavergti išgalinčiųjų. Taip ne idėja, o turtas ėmė valdyti pasaulį. Toks valdymas buvo visiškai Renesanso priešingybė, kuris idėją buvo iškėlęs į pirmą vietą. Šioje „kovos už duoną“ terpėje radosi ir marksizmas, kuris savo esme taip pat buvo buržuazinis, nes neturėjo jokio idealizmo: „/.../ jeigu visas gyvenimas yra apsprendžiamas ekonomikos, jeigu klasių kova yra ne tik žmonių, bet ir kosminio išsivystymo principas, aišku, čia negali būti jokio optimizmo ir jokio idealizmo. Kultūrinis pesimizmas ir špengleriškas fatalizmas teorijoje, sensualinis hedonizmas ir šykštus utilitarizmas praktikoje yra neišvengiami marksistinės kultūros palydovai. Žemės dvasia ir žemės balsas kalba iš visos marksistinės pasaulėžiūros taip lygiai, kaip ir iš viso paskutinių dviejų šimtmečių gyvenimo.“⁸ Tačiau šis buržuazinis laikotarpis, anot Maceinos, baigėsi Pirmuoju pasauliniu karu.

¹ Ten pat, p. 433.

² Ten pat, p. 433–434.

³ Ten pat, p. 437.

⁴ Ten pat, p. 439.

⁵ Maceina A. *Buržuazijos žlugimas*, p. 276.

⁶ Ten pat, p. 273–274.

⁷ Ten pat, p. 270.

⁸ Ten pat, p. 280–281.

Antanas Maceina.

Tad Maceina konstatavo buržuazinio laikotarpio pabaigą ir paskelbė, kad ateitis neišvengiamai – vykstanti žutbūtinė trijų pradų kova. „Dabar yra sprendžiamas klausimas, ne tik kokia dvasia tvarkys objektyvinio gyvenimo sritis, bet ir kokia dvasia įsigalės žmogaus viduje. Jeigu išvidinis žmogaus nusiteikimas turi didelės apsprendžiamosios įtakos istoriniams pavidalams, tai taip lygiai istoriniai pavidalai turi įtakos ir išvidiniam žmogaus nusistatymui.“¹ Šioje kovoje labai svarbus yra bolševizmas, geriausiai įkūnijantis atgimusį prometėjizmą. Suprantama, bolševizmas kilo iš marksizmo, bet tai jau nėra marksizmas. Bolševizme įsigalėjo idealistinis pobūdis, jis pažadino sovietų jaunimo pasiaukojimo energiją. Tad bolševizmas yra pagrindinis buržuazijos priešas ir jos priešingybė, tačiau tai nereiškia, kad bolševizmą turėtume vertinti gerai. Maceina teigia visiškai priešingai: „Šiuo atžvilgiu Europos gyvenimas stovi prieš labai didelį pavojų. Prometėjiški sąjūdžiai, kaip jie reiškiasi šiuo metu nacionalizmo ir komunizmo pavidalais, eina kovos su Dievu linkme. Šitoje kovoje demoniško išsiveržimas beveik yra būtinas. Todėl galima laukti, kad Europos kultūrai gali ateiti didelio naikinimo laikas, tuo labiau kad visa Europos kultūra yra religinių pagrindų. Todėl ardymas paliestų ne vieną kurią kultūros sritį, bet visą josios plotą ligi gelmių.“²

Tad nors bolševizmas „mūsų amžiuje yra herojiško gyvenimo būdo atsigavimas“³ ir išlaisvinta žmonijos kūryba, akivaizdu, jog tai veda į demoniškumą ir naikinimą dėl prometėjizmo viduje slypinčios tragedijos, kuria jis paneigia žmoniškumą. Būdamas praktiškai ekonomine religija, bolševizmas neišvengiamai siekia sunaikinti krikščioniškąją religiją, dorą, sąžinę ir laisvę. Neįmanoma nepripažinti, kad tai yra nuostabiai išlaisvinta žmonijos kūryba, kaip rašo Maceina. Juk buržuazinė dvasia nebuvo krikščionybės ir kultūros priešingybė, ji paprasčiausiai net nedalyvavo šios plotmės diskusijoje. Ji negali pakelti akių nuo žemės, todėl negali ir sukurti nieko originalaus. Bolševizmui rankas kūrybai būtent ir atriša maištas prieš krikščionybę, idealų vardan aukojami žemiškieji dalykai. Tačiau, deja, tai atriša rankas ir naikinimui, nes kartu su žemiškaisiais dalykais kaip buržuazijos reliktas paaukojama ir, pavyzdžiui, šeima, kurią buržuazija nužemina (nes nesugeba matyti jos prasmės idėjų lygmenyje), o krikščionybė padaro sakralia.

¹ *Ten pat*, p. 282.

² Maceina A. *Prometėjizmo problema*, p. 434.

³ Maceina A. *Buržuazijos žlugimas*, p. 335.

Tai ar tikrai apnuogintas marksistas?

Dabar galima matyti, kad tai, ką Donskis vadina reakcingumu ir bolševizmo šlovinimu, tėra kitoks žvilgsnis į bolševizmą, tačiau visai ne jo palaikymas. Maceina bolševizmą vertina atsiribodamas, tarsi iš šalies. Būtent todėl jis vienoje vietoje aprašo bolševizmo kūrybinius laimėjimus, o kitoje vietoje jau perspėja apie Europos kultūrai bolševizmo keliamą pavojų. Be to, Donskio aptariamuose kūriniuose Maceina kalba apie buržuaziją ne kaip klasę, o kaip tam tikrą pradžią, kuri turi kiekvienas žmogus. Kiekviename žmoguje vyksta kova, o istoriniai laikotarpiai yra tuo metu daugumoje žmonių vyraujančio laimėjusio prado atspindžiai. Panašu, kad būtent į tai Donskis neišsigilino ir iš to gimė jo manymas, kad Maceina proletariato diktatūrą (arba proletariatą kaip klasę) laiko išlaisvintu žmogaus kūrybiškumu, šį kūrybiškumą siedamas su gėriu. Betgi kūrybiškumas *maceiniškąja* prasme yra ne dorovinė kategorija, o iš šalies stebimas dėl įtampų egzistavimo kylantis savęs teigimas, kuris gali būti ir demoniškas.

Donskis taip pat teigia, esą Maceina vartoja apnuogintą marksizmo idiomatiką. Tai stebina, nes Marksas įvedė daug naujų terminų, kuriuos po to vartojo įvairūs filosofai, tačiau tai nereiškia, kad jie būtų pritarę marksizmo prigimčiai. Šio darbo autorius pateikė ne vieną citatą, kurioje Maceina atvirai kritikuoja ne tik marksizmo priemones, bet ir jo buržuazinę prigimtį, taip bolševizmą atskirdamas kaip visiškai kitonišką reiškinį. Čia tampa nesvarbu, ar pritarti bolševizmo skelbtoms idėjoms (Maceina akivaizdžiai nepritarė), bet tik tai, kad bolševizme apskritai galimas idėjų egzistavimas, o tik prisilietus prie idėjų įmanoma kūryba dėl kūrybos (bei jos naikinimas dėl naikinimo). Kadangi buržujus net nesistengia mąstyti apie idėjas, tai jis gali kažką daryti tik vedamas malonumo ar naudos siekio, bet ne idėjos. Įvertinant tai, kad kūryba *maceiniškuoju* apibrėžimu yra tik tada, kai kuriama dėl kūrybos (pati kūryba yra asmens raiška, o ne tai, kokią naudą ji atneša), tampa visiškai aišku, kodėl nepritariant ir net niekinant bolševizmą, vis dėlto galima tuo pačiu metu jį laikyti žmogaus kūrybos (net demoniškos) išlaisvinimu ir istoriniu požiūriu vertingesniu dalyku nei buržuazinė dvasia. *Maceiniškoji* istorija vystosi tik per šią kūrybą (šis vystymasis gali būti ir atbulinis, kai reiškiasi naikinimas), todėl buržuazinė dvasia sustabdo bet kokią kūrybos ir istorijos raidą, daro gyvenimą pastovų ir ramų, o tai, pasak Maceinos, yra net pavojingiau nei bolševizmo siautėjimas.

„Prometėjizmas kovoja atvirai su Krikščionybe. /.../ Buržuazija su Krikščionybe atvirai nekovoja: ji ją tik ignoruoja savo viduje. Ignorancija, nesidomėjimas, nesirūpinimas yra tokie ginklai, kurie Krikščionybės nugalėti negali, bet kurie kiekvieną žmogų nuo Krikščionybės beveik negrįžtamai atitolina. Todėl objektyviai prometėjizmas reiškiasi kaip Krikščionybės priešas: jis persekioja Bažnyčią /.../. Bet subjektyviai prometėjiško nusiteikimo žmogus visados ilgisi aukštesnės tikrovės, ir kai jo paties sukurta realybė jo nepatenkina, jis dažnai grįžta prie paniekinto ir palikto Dievo. Tuo tarpu buržuazija objektyviai dažnai net yra Krikščionybės užtarėja: ji stato bažnyčias, bet tam, kad jose žiovautų ir svajotų; ji aukoja misijoms, kad pasipelnytų iš klusniais padarytų vietinių gyventojų; ji sudaro konkordatus, kad įstatymo forma pridengtų savo nesidomėjimą jokiais idėjomis; ji sėdi prie vieno stalo su Krikščionybės atstovais, kad mandagiomis frazėmis parodytų „savo prisirišimą ir sūnišką atsidavimą“. /.../ Buržuazija ta pačia ranka pasirašo pasiaukojimo aktą Šv. Širdžiai ir ta pačia ranka deda parašą po įstatymu, kuris iš gyvenimo pašalina religiją.“¹

Autorius: politologas, sambūrio „Pro Patria“ valdybos narys. Akademiniai interesai – katalikiškoji politinė mintis ir Bažnyčios istorija.

¹ Ten pat, p. 341.

PAMINĖJIMAI

KODĖL VILNIAUS KRAŠTĄ LENKAI LAIKO SAVU?

Lapkričio 11 dieną paminėta Lenkijos nepriklausomybės diena. Prie Pilsudskio širdies kapo Vilniuje dalyvaujant Lenkijos ambasadoriui, uniformuotiems lenkų kariškiams, Lietuvos lenkų rinkimų akcijos įtakoje esantiems Lietuvos rajonų vadovams bei lenkiškų mokyklų direktoriams ir mokytojams, kurių suvežti moksleiviai sudarė daugumą minėtojų, buvo dedamos gėlės, sakomos kalbos. Prolenkiškame portale l24.lt rašoma: „Vilniaus krašte gyvenantys lenkai, kuriems nėra svetimos tautinės vertybės, meilė Lenkijai ir lenkiškumo tausojimas, kaip ir kasmet Rasų kapinėse, šalia Juzefo Pilsudskio širdies ir motinos mauzolėjaus, susirinko paminėti Lenkijos nepriklausomybės dieną“. O lapkričio 20 dieną Giedraičiuose, prie paminklo žuvusiems kovose su pilsudskininkais-želigovskinninkais kukliomis iškilėmis, šaulių priesaika, Antano Jaroševičiaus gimnazijoje moksleivių koncertu paminėtos 95-osios kautynių metinės. Čia su Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos profesoriumi Valdu Rakučiu „Nepriklausomybės sąsiuviniai“ bandė gilintis į antraštėje suformuluotą klausimą.

Linus V. Medelis. *Ar verta ginčytis dėl to, kad sakoma, jog lenkai čia gyveno nuo seno? O jeigu jie nuo seno čia negyveno – kas gi tada čia gyvena dabar?*

Valdas Rakutis. Padėtis labai komplikuota. Šiame krašte žmonės nesusitarė ne tik nuo 1920 iki 1938 metų. Čia kaimas kariavo prieš kaimą. Čia dar 1924 metais lenkai bandė užimti Širvintas. Todėl situacija negali būti paaiškinta paprastai, nes procesai čia vyko šimtmečiais. Pabandysiu shematiškai tai pavaizduoti.

Iki XIV a. pabaigos Lietuva buvo nekrikščioniška valstybė. Per Krėvos aktą ir kitus susitarimus Lietuvos ir Lenkijos valdovų dinastijos maišėsi arba iš viso susidarė viena dinastija, ir Lietuvos valdovai vadindavosi taip: Lenkijos karalius ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didysis kunigaikštis, Žemaičių, Rusios ir t. t. kunigaikštis. XV amžiuje tos valstybės lieka visiškai atskiros, jos turi bendrą valdovą, o kartais ir tas būna atskiras. „Lenkijos karalius ir Lietuvos didysis kunigaikštis“ – titulai maišomi, nes jie turi tam tikrą hierarchiją ir dažnai labai sureikšminami bei painiojami. Krymo Kafos uostas sudaro sutartį su Kazimieru dėl apsaugos. Sutartyje jis įrašytas kaip Lenkijos karalius, LDK didysis kunigaikštis ir t. t. Akivaizdu, kad sutartis buvo sudaryta su Lietuvos didžiuoju kunigaikščiu, bet joje pagal hierarchiją atsiranda Lenkijos karalius, ir dabar lenkai sako, kad sutartis sudaryta su Lenkija. Taigi kai rašomos kokios nors tarptautinės sutartys, titulai painiojami ir įgauna tam tikrą vaidmenį.

Žemė buvo visiškai Lietuvos valstybės valdžioje. Labai iškalbingas Knišino paminklas Žygimantui Augustui. Parašyta: *Sigismundus Augustus Rex Polonia* (Žygimantas Augustas – Lenkijos karalius), o antkapyje iškaltas išrašas iš Lietuvos – būtent Lietuvos, ne Lenkijos – miškų įstatymo.

Per Liublino uniją valstybės buvo sujungtos į Abiejų Tautų Respubliką. Jos turi savo atskiras kariuomenes ir kitus dalykus, bet sutartyje pažymėta, kad bus bendri pinigai, bendras karalius, bendras seimas. Ta valstybė Respublika vadinama iki pat savo pabaigos. Abiejų tautų valstybė, tačiau kaimynai ją paprastai vadino vienu vardu. Štai Maskvos valstybė iki XVII a. pirmosios pusės ją vadino Lietuva, ir kai rašydavo kokią raštą, Lietuvos valdovą vadindavo Lietuvos karaliumi. Tačiau į Vakarus esančios valstybės ATR vadindavo *Polska*, Lenkija. Paskui tas pavadinimas *Polska* jau pradedamas vartoti ir krašto viduje, o žmogus, vadinamas *poliaku*, buvo Abiejų Tautų Respublikos gyventojas.

Kaip ir litvin?

Ne. Čia ir yra esmė. Abu – *poliak*, tačiau vienas Lenkijos karalystės gyventojas buvo *koroniaž*, kitas – *litwin*. XVIII amžiuje visuotinai jau išplinta pavadinimas Lenkija – *Polska*. To amžiaus tekstuose gali perskaityti: mes, lietuviai, būdami geri lenkai... Toks pavadinimas jau pradeda tapti tautiniu dalyku. Pavyzdžiui, Lietuvos didysis etmonas Mykolas Kleopas Oginskis piktinasi, kad profesinėje kalboje vyrauja vokiški terminai, kas ir buvo saksų laikais, kad reikia atitautinti terminologiją, t. y. ją sulenkinti. Valstybei nustojus egzistuoti 1795 m., skirstymas į *Korona* ir *Litva* nebetenka prasmės – sienos jau nebėra, valstybė padalyta tarp Prūsijos, Rusijos ir Austrijos. Ta palaipsniui vykstanti gravitacija ypač paveikė valstybės centrus. Prasidėjus Napoleono karams, nuo 1831 m. sukilimo, skirtumai po truputį ima dingti. Yra tokia daina: dar lenkai neprapuolė, kol žemaičiai gyvi...

Ir tai buvo Koronos daina, ar...

Visiškai lietuviška daina. Labiausiai tautos suartėjo XIX a. viduryje. Kitaip ir neįmanoma įsivaizduoti. Juk Daukantas ar kiti rašo Lietuvos istoriją todėl, kad tauta jau miršta, reikia skubėti užfiksuoti likučius. Tačiau po 1861 m. žemės reformos ir pralaimėto 1863–1864 metų sukilimo situacija Lietuvoje radikaliai keičiasi. Vienas iš reformos tikslų buvo motyvuoti piliečius ginti Rusiją. Buvo sumažinti ir luominiai apribojimai. Valstietis, turėdamas pinigų, jau galėjo stoti į universitetą. Lietuvos valstiečiai, ypač Užnemunėje, vis dar atriboti ir gyvenantys savo parapijose, dabar jau patenka į didžiosios istorijos sceną...

Ar ten buvo vadinamieji karališkieji valstiečiai, kurie buvo laisvesni palyginti seniai?

Daugiausia Užnemunės gyventojai. Ten baudžiava buvo panaikinta su Napoleono kodeksu 1807-aisiais, nors irgi su tam tikromis sąlygomis. Žodžiu, turtingam valstiečiui jau niekas nebegalėjo sutrukdyti savo vaikus išleisti į mokslus. Tie žmonės iš pat pradžių save skyrė nuo lenkų. Prisiminkim, kaip Kudirka nuvyksta į Varšuvą ir staiga supranta, kad jis yra ne toks kaip kiti lenkai. Nes jie jo nepriima, jis prasčiokas, tik apsimeta lenku, o jie – bajorai. Ir jis, atstumtasis, praregi, kad yra lietuvis. Lietuviai bunda. Tačiau tuo pat metu Vilniaus krašte bunda ir lenkai. Lietuvių tautoje bręsta apsisprendimas, kas tu esi. Iki tol niekam tai nerūpėjo – kur tavo žemė, toks ir esi. Tas apsisprendimas vyksta visaip, dėl to lenkų salos Lietuvoje yra ne vien tik Vilnijoje.

Iš kur jos atsirado, jeigu jie net žemės negalėjo įsigyti nuo seniausių laikų?

Jie jokie lenkai, jie mūsų piliečiai, gyvenę LDK, ir jie pradeda apsispręsti – vieni tampa lietuviais, kiti tampa lenkais, treči – baltarusiais, dar kiti yra nei vieni, nei kiti, jie tokie *mejscopy* – vietiniai ir lieka. Bet jei pažiūrėtume į Lietuvos žemėlapi, daugiausia lenkiškumo atsiranda Vilniuje ir aplink Vilnių. Tiesiog čia daugiau išsilavinusių žmonių, kuriems tas klausimas yra esminis. Pirmojo pasaulinio karo metu kaunietis rašo Vilniaus

Giedraičių paminklas šiandien.
L. V. Medelio nuotrauka.

gyventojui: gerai jums ten, Vilniuje, pas jus daug lietuvių. Kaunas tuo metu buvo visiškai žydiškas-lenkiškas-rusiškas miestas.

Vadinasi, ne kiekviename dideliame Lietuvos mieste buvo tas tautinis bipoliariškumas ar daugiapoliariškumas? Vilnius išsiskiria iš kitų?

Jis kaip tik išsiskiria tuo, kad čia susitelkė labiausiai apsišvietę žmonės, todėl procesas čia ir prasidėjo anksčiausiai. Dar Užnemunėje valstiečiai pasijuto labiau lietuviais. Tai buvo atsvara didelei vokiečių įtakai. Tas procesas vyksta ir Lietuvos viduje, nes jokios nepriklausomos Lenkijos nėra, jokios politikos čia niekas nevykdo, išskyrus katalikų bažnyčią. Bet ta bažnyčios politika įvairiapusė. Iš tiesų, lenkų kunigai stengėsi proteguoti lenkus, nes bažnyčia jiems – vienintelis lenkiškumo bastionas. O kunigai lietuviai tampa aktyvūs kovotojai už lietuviybę. Dažniausiai lietuviai ir negalėjo padaryti karjeros kitaip, tik per bažnyčią. Todėl kunigais tapo politikai, verslininkai... na, pagal savo natūrą.

Galima turbūt sakyti ir atvirkščiai: kunigai tapo politikais, verslininkais ir panašiai.

Prisiminkim Mykolaičio-Putino Liudo Vasario istoriją – jis mato keistokus to laikmečio tipažus, apie kuriuos kalbame... XIX a. antrojoje pusėje prasidėjo įnirtinga kova dėl kalbos bažnyčiose. Bet prisiminkim emigrantus. Iš pradžių lietuviai, kurių daug išvažiuoja į Ameriką, labai nuo lenkų savęs neskiria, priklauso toms pačioms organizacijoms, eina į tas pačias pamaldas, paskui matai, kaip jie pradeda atsiskirti.

Peterburge, Maskvoje tas jau irgi yra...

O čia – Amerika, jokių veržlių nėra, jokio spaudos draudimo. Ką nori, tą rašai, ten pasirodo lietuviški laikraščiai. Taigi procesas vyksta, žmogus apsisprendžia ir dažnai tampa radikalus. XIX a. pabaigoje jau atsiranda įtampa. Bet ji neturi esminės reikšmės, nes žmonės mano, kad nėra skirtumo, kokia kalba kalbi...

Tai yra, kalbėkim lenkiškai ir nekreipkim dėmesio į tas smulkmenas...

Nesvarbu, kaip tu kalbėdavai. Vilniuje ir šiandien yra nemažai žmonių, kuriems nesvarbu, kaip tu kalbi, jei gali kalbėti ne viena kalba ir visus gali suprasti. Mano ausies kalba irgi nepjauna, nors esu iki pat šaknų lietuvis ir mano pavardė lietuviška.

Grįžkime kiek atgal. Caro valdžios, rusų valdžios požiūriu lenku buvo kiekvienas katalikas.

Taip, rusų valdžios požiūriu... Lietuviškos spaudos draudimas oficialiai buvo vadinamas kova su lietuvių tautos lenkiškomis šaknimis. Jų tikslas buvo radikalizuoti tą atgimimo judėjimą, bet tik tiek, kad nekiltų naujas sukilimas. Muravjovo Koriko idėja buvo grąžinti lietuvius prie jų slaviškų šaknų, nes jie esą rusai. Ir politika buvo tokia pat – padaryti lietuvius rusais. Tačiau jie nesusitvarkė su katalikybe – iš lietuvių katalikybės niekaip neišmuši. O dar atsirado protingų vyskupų, tokių kaip Motiejus Valančius, kurie sugebėjo ir lietuviybę tvarkyti, ir su caru sutarti, ir savos linijos laikytis. Bažnyčia buvo labai svarbus lietuvių atgimimo elementas. Buvo vyskupų, kurie šitą lietuvių ir lenkų konfliktą gesino. Taigi didelių konfliktų nebuvo iki pat Pirmojo pasaulinio karo. Buvo daug mišrių šeimų. Lenkų mokslo draugijoje buvo toks Basanavičius, ir niekam neskaudėjo galvos. Visi suprato – kai nėra valstybės, nėra dėl ko muštis.

Bet jis buvo koks Basanovič, ar ne?

O koks skirtumas?! Jūs dabar nuvažiuokit į Puską ir paklauskite, kokios ten pavardės. Visos oficialios lietuviškos pavardės yra sulenkintos. Žmonės sako: mes žinom savo lietuviškas pavardes ir mums nesvarbu. Tokie dalykai rodo bendrą vystymosi tendenciją. Kai surašymų metu žmonių klausdavo, kas jūs tokie esate, jie atsakydavo labai įdomiai. Pavyzdžiui, XIX a. pabaigoje, surašinėjant gyventojus, Kaune 35 proc. gyventojų nurodė esą lenkai, buvo kažkiek žydų, rusų; kiti save pavadino tiesiog katalikais, nes buvo toks

punktas. Lietuvių nedaug. Toks palyginti ramus gyvenimo ir sugyvenimo procesas vyko iki XX a. pradžios, kol pradėjo formuotis politinės partijos, tiek lietuviškos, tiek lenkiškos.

Ar galima sakyti, kad iki karo pabaigos ryškaus, šiurkštaus stūmimo į lietuviybę arba lenkybę nebuvo?

Buvo. Mūsų krašte buvo dvi ryškios politinės tendencijos. Viena – Romano Dmowski nacionaldemokratai, vadinamieji endekai, kuriems priklausė radikalūs lenkai. Jie sakė: čia yra Lenkija, ji ir turi atgimti lenkiška ir apimti visus kresus. Ir buvo federalistai – Pilsudskis su kompanija, – kurie sakė: na taip, turėtume dar išlaikyti šiokią tokią Lietuvą. Jie turėjo viziją ir rėmėsi lietuviškai lenkiškais žmonėmis. Pilsudskio idėja buvo Abiejų Tautų Respublika, o Didžiąją kunigaikštystę turėtų sudaryti trys kantonai: Vakarų Lietuva su sostine Kaunu, Rytų Lietuva su Baltarusija ir Vidurio Lietuva su sostine Vilniumi. Lietuviai jų politinėje kovoje nedalyvavo, tai jiems nerūpėjo, nes tai buvo ne jų reikalas. Jie turėjo savo politines gruputes. To meto tautininkus galime lyginti su lenkų endekais. Buvo ne kopija, bet panašūs. Kaip tik tokios radiklios tautinės idėjos žmonėms yra aiškiausios. Kokia federalistinė idėja gali būti patraukli Lietuvos valstiečiui?! „Ką jūs čia šnekat!?“ Konkrečiai: „Tu lenkas ar lietuvis?“ Ir viskas aišku. Tas radikalėjimas labiausiai sustiprėjo 1915 m., kai vokiečiai užėmė šitą kraštą ir surengė gyventojų apklausą. Tuomet jau reikėjo rinktis, kuo būti – lenku ar lietuviu. Tas lenkų priekaištas, kad lietuviai yra vokiečių ir rusų išmonė, šiuo požiūriu turi šiekį tokį pagrindą. Tai nereiškia, kad tai teisybė, bet įtakos turėjo. Vokiečiams Lietuva buvo laikinas darinys ir, turėdami Rytprūsius savo rankose, jie norėjo Lietuvos – sujungtos ar prijungtos. Lietuviybę jie sugalvojo kaip būdą išplėsti imperiją. Tai dėl šios priežasties Antanas Smetona ieškojo Uracho – Mindaugo II, kad galėtų jį priešpastatyti vokiečių kėslams. Niekas nežiūrėjo į Lietuvą kaip į valstybę (nes jos nebuvo jau 123 metai), o tik kaip į darinį, kurį, radus pretekstą, reikia priglausti. Oficiali lenkų politika buvo tokia: Lenkija turi būti atkurta su 1772 metų sienomis ir su „kokia nors“ Lietuva. Lietuvių programa buvo atkurti valstybę tarp etnografinių sienų – ten, kur gyvena lietuviai, ten ir yra Lietuva. Atrodo, viskas yra aišku, bet... neaišku – Vilnius juk yra lenkiškas: tik 2 proc. lietuvių.

O žydų?

Žydų, atrodo, 28 proc. Panašus skaičius lenkų ir kitų.

O kiek galima tikėti tais statistiniais duomenimis? Neginčijama, kad lenkų buvo daugiau, bet jie natūraliai buvo suinteresuoti tą skaičių didinti. Buvo dar ir vokiečių statistika. Apskritai, kiek ta statistika tuo laiku buvo patikima?

Manau, kad patikima. Tikslas buvo išsiaiškinti padėtį ir kažką su tuo kraštu daryti. Tačiau reikia atkreipti dėmesį į tai, kad žmogui tais laikais atsakyti į klausimą, kas toks esi, buvo sunku. Prisiminkim brolius Ivanauskus, kurių vienas buvo lenkas, kitas – lietuvis (garsus mūsų gamtininkas – L. V. M.), trečias – baltarusis; brolius Naruševičius – lenką ir lietuvi (vienas – pirmasis Lenkijos prezidentas, antras – Vasario 16-osios Akto signataras – L. V. M.)

Dar vienas svarbus momentas. Žlugus Abiejų Tautų Respublikai, Rusijai priklausiusioje Lenkijos teritorijoje neliko jokių didelių mokymo įstaigų (Varšuvoje dar nebuvo, Krokuva priklausė Austrijai). Vienintelis universitetas buvo Vilniuje. Tad Vilniuje įvyko ir nacionalinis lenkų tautos atgimimas! Taigi Vilnius yra ir lietuvių, ir lenkų nacionalinio atgimimo lopšys. Ir toks Joachim Lelevis Vilniuje parašė lenkų tautos atgimimo istoriją, ir naujosios Lenkijos kaip tautinės valstybės atkūrimo vizija gimė Vilniuje. Kaip mes skaitome Žemaitę mokyklose, taip lenkai mokyklose skaito Lietuvoje parašytus kūrinius. Adomas Mickevičius ir panašūs yra Lietuvos gyventojai, šimtu procentų lietuviai. Jiems tai labai sunku suprasti ir atrodo, kad labiausiai lenkiškas kraštas yra Vilnija. O Vilnija yra Lietuvoje. Įsivaizduojate, koks tai komplikuotas dalykas?

Ir ne tiek lenkų, kad ir tikrų lenkų, gausumu, kiek savo dvasia?

Dvasia, kultūra... Vienintelė sritis, kur bajorai, netekę daugumos savo politinių teisių galėjo prasmingai leisti laiką, buvo kultūra, nes ta bendrija jau nebegali gauti titulų, negali veikti politiškai, kaip jos seneliai su tribunolais, seimeliais... Viskas pasibaigė atėjus rusų valdžiai. Bajorijos atsigręžimas į kultūrą labai pastebimas, jie nuveikė daug gražių dalykų. Lenkijos kultūra tampa atraktyvi: leidžiamos knygos, žurnalai, atsiranda senienų muziejus, lenkų kalba tampa šviesuomenės kalba. O kas Lietuvoje? Škaplieriai (šventintos medžiagos skiautelės su Marijos atvaizdu; škaplierininkas – tokius paveikslėlius nešiojančios brolijos narys – *L. V. M.*), draudžiama literatūra. Jei sakai – esu lenkas, vadinasi, tai literatūra, kultūra, lenkų kalba; jei sakai esąs lietuvis, tai dar neaišku, kas tai yra. Nepaisant viso to, Lietuvos didikai, tokie kaip Tiškevičiai, aiškiai deklaruoja esą lietuviai. Benediktas Tiškevičius stato Prancūzijoje jachtą ir ją pavadina „Žemajtej“. Atsiranda bajoriškos organizacijos lietuviškais pavadinimais, pavyzdžiui, „Samogitija“ ir panašios. Visi kalba lenkiškai, tačiau laiko save lietuviais su lietuviška istorija, genealogija. Sakome, kad jie sulenkėjo. Jie ne tik sulenkėjo, jie – lenkiškai kalbantys didžiausi Lietuvos patriotai. Nepriklausomybės karų metu grafas Alfredas Tiškevičius buvo paskirtas Lietuvos atstovu Jungtinėje Karalystėje (ir išbuvo juo metus). Nė žodžio nemokėjo lietuviškai, bet buvo patriotas. Ir toje maišalynėje prasideda nepriklausomybės karai, kai keliamas klausimas, ar tu lenkas, ar tu lietuvis.

Ir atsirado Vilniaus kraštas...

Vilniuje veikė lietuviškos ir lenkiškos organizacijos. Artėjant bolševikams, lietuviai neturi kaip pasipriešinti, nes ginkluoti būriai tik formuojasi. Tuo tarpu lenkai stoja į kovą ir bando gintis. Tos organizacijos nekonfliktuoja, vokiečiai šnekasi ir su viena, ir su kitais. Kol neiškyla sienų klausimas, santykiai klostosi natūraliai. Lietuviai įsivaizduoja, kad jeigu kraštas kalba lietuviškai, tai jis yra Lietuva. O lenkai gavo iš Antantės ne tik ginklų, bet ir patvirtinimą, kad jų interesai bus apibrėžti Kerzono linija. Ten ir Seinų kraštas patenka – jie sako: čia Lenkija.

O kas gi nupjovė tą kraštą?

Lenkai su Taikos konferencija.

Lenkų įtaka ten buvo daug didesnė?

Lietuvių niekas neklausė. Ir jie atsakė: Kerzono linija mūsų neįpareigoja, nes mūsų niekas neklausė. Jei pažiūrėtume giliau, ko lietuviai nepadarė? – jie nepateikė argumento, kur buvo ta Lietuvos ir Lenkijos siena iki padalijimo. Jeigu jie būtų metę tokį argumentą, diskusijos būtų pasibaigusios.

Gal nebūtų likę ir pačios Lenkijos? Beveik.

Užtektų ir Lenkijos. Tiesą sakant, ta etnografinė siena ten ir buvo. Gal teritorija buvo jau kiek asimiliuota, lenkai jau buvo pasistūmėję į rytus. Lietuviams tai buvo Lietuva. Tačiau bolševikai atpjovė gabalą Lietuvai, ir lietuviai buvo šokiruoti, kai ten rado lenkiškai kalbančių kaimų, o žmonės jau priešinosi Lietuvos kariuomenei. Tai demoralizavo mūsų karijus. Tada lenkai sugalvoja klastą, sudarydami lietuvių ir baltarusių diviziją. Ji buvo suformuota dar prieš metus iki puolimo, tai buvo Želigovskio kariuomenės branduolys.

Kartais mūsų spauda pamiršta tos divizijos sudėtį, o tai ir būna priežastis kalbėti apie „pilietinį karą“ tarp lietuvių.

Ta sudėtis buvo gana marga, ir ją gana sunku atsekti, kadangi pulkai po mūšio būdavo performuojami. Tai nebuvo vien iš Lietuvos gyventojų suformuoti daliniai, į tą diviziją kryptingai buvo siunčiami žmonės iš Lietuvos ar Baltarusijos. Ten buvo ir lietuvių. Taigi įvyksta vadinamasis Želigovskio maištas, kariuomenė įžengia į Vilnių ir pasitinkama su gėlėmis. Generolas Silvestras Žukauskas įsako apleisti Vilnių (netiesa, kad kovos nebuvo, buvo susirėmimai prie Merkio), bet mieste kilo grėsmė, kad jiems pradės šaudyti į nugaras.

Žukauskas net buvo patrauktas į kariuomenės teismą, bet įrodė, kad kariuomenė tiesiog būtų žuvusi: iš priekio šaudė želigovskininkai, iš užnugario – miestiečiai. Karių turėta nedaug.

Kai kurie šaltiniai teigia, kad želigovskininkų būta daugiau, nei visa to meto Lietuvos kariuomenė.

Jų būta panašiai kaip lietuvių, gal net kiek mažiau, bet Želigovskio kariuomenei iš sparnų stovėjo dvi lenkų armijos. Lietuvos – trys divizijos, o čia armijos... Todėl Lietuva su lenkais turėjo žaisti panašiai kaip dabar Ukraina su rusais: kariaut kariaujam, bet oficialiai karo padėties su Lenkija nėra. Per kitus dvidešimt metų kraštas kryptingai lenkinamas ir stipriai susaistomas su Lenkija. Jokių didelių atvykimų iš Lenkijos, išskyrus vedybas ir vieną kitą asmenį, čia nėra. Taigi šis lenkų klausimas yra daugiausiai Lietuvos visuomenės raidos rezultatas.

Apie Giedraičius ar net Kauną dar galima išgirsti senukus tarpusavyje kalbantis ne visai lenkiškai, o kažkokia panašia vietine kalba. Kas tai? Ar tas lenkiškumo, lenkakalbystės fenomenas leidžia pasijusti viršesniu, „bajoru“, ar leidžia atpažinti savą – aš tave atpažįstu, – pajusti bendrumą, turėti bendrus kultūrinius suvokimus?

Lietuvos bendruomenė nebuvo totaliai susipriešinusi. Būta kovų bažnyčiose, bet kai prasidėjo ginkluota kova, tas susipriešinimas labai padidėjo. Yra labai baisių vietinių istorijų, anų žmonių susiskaldymas, radikalumas lieka ir šiandien. Štai Paberžė (apie 10 km nuo Giedraičių į Vilniaus pusę – L. V. M.) – lenkų kultūros centras. Esu matęs tarpinių variantų. Mano pažįstamo giminės gyvena apie Troškūnus. Davė man pasižiūrėti dvaro tarnaitės užrašus. Parašyti lenkiškai, su lietuviškų žodžių intarpais, vardais, piešiniais. Tai rodo, kad tas procesas vyko labai ilgai. Vyksta ir dabar, toliau.

Taigi nuo Litvos Srodkovos susidarymo iš abiejų pusių pradedamas tarp tautų kalti teisingumo, pretenzijų, nacionalizmo pleištas, prasideda skaidymasis ir priešprieša?

Taip, iki tol vyko savaiminiai procesai, dabar jie smarkiai radikalizuojami. Štai Kaunas buvo labai lenkiškas miestas. Į Kauno miesto savivaldybę buvo išrinkta labai daug lenkų. Jie buvo toleruojami, bet vis tiek jautė didžiules nuoskaudas. Pavyzdžiui, susikūrusi Šaulių sąjunga perėmė lenkų sporto organizacijos „Sokol“ turtą.

Su želigovskiada lenkai neteko pasitikėjimo?

„Atmink, lietuvi, kad klastingas lenkas, sulaužęs Suvalkų sutartį, užgrobė Vilnių“ – tokia tais laikais lenta kabėjo Karo muziejuje. Tai tarsi šventas kryžiaus žygis – jokių nuolaidų, jokių susitarimų negali būti. Mano senelio priesakas mano tėčiui: mušk lenką, gudą, kaip šunį rudą. Tas susipriešinimas buvo labai gilus, ypač turint galvoje, kad tai buvo broliškos katalikiškos ir labai artimos tautos. Dažniausiai vienas kito labiausiai ir nekenčia buvusieji sutuoktiniai.

Vadinasi, Kaune buvo kalamas vienas pleištas, Vilniuje – kitas?

Vieni palaiko vieną ar kitą pusę. Kiti nesikiša ir tyliai gyvena kaip gyvenę – pavojinga, nepatogu, nenaudinga būti lenku Kaune, Vilniuje – lietuviu. Dar kita grupė stengiasi „persidažyti“: lenkai tampa lietuviais, lietuviai tampa lenkais ir atvirkščiai. Tai prisitaikymas. Lietuvos kariuomenėje masiškai buvo lietuvinamos pavardės. Ir tarp dabartinių lenkų aršiausi yra lenkai lietuviškomis pavardėmis. Tai neofito efektas. Kai tu jautiesi, kad nesi tikras lenkas, lenkiška veikla reikia įrodyti, kad esi tikras. Tai gana bjaurus procesas, pasiekęs gana aukštą lygį.

Mes šiek tiek apeiname aštriausius kampus, tačiau reikia pripažinti, kad Armijos Krajovos veiksmai buvo visiškai kraštutiniai, tapatintini su lietuvių genocidu. Vadinasi, arba atgailauji, arba turi parodyti, kad, tarkim, AK nužudytasis buvo vertas tokio elgesio.

Taip, nes buvo formuojama nuomonė, kad lietuvių valstybinę tautą dirbtinai sukūrė vokiečiai su rusais, kad suskaldytų lenkų tautos vienybę. Atseit, tas nežinia iš kur atsiradęs benkartas neteisėtas, tas darinys neatitinka gražios, teisingos vieningos Lenkijos vaizdo. Kaip vaikai, kurie meluoja, – jie negali sau prisipažinti, kad klysta, elgiasi negerai. Ta neapykanta, požiūris iš viršaus yra labai būdingi. Dar yra svarbu, kad bajoriškos ar didikiškos prigimties vietiniai lenkai niekada nesielgė prasčiokiškai, jie galėjo būti lietuviais, tokiais kaip Mykolas Riomeris. Jis tikriausiai vienintelis turėjo privilegiją Laisvės alėjoje kalbėti lenkiškai, ir jam policija nekliudė. Ne apie tuos žmones kalbame. Didžiausią tautinių kariautojų grupę sudarė buvę dvaro tarnai, smulkūs verslininkai ir kiti, kilę dažniausiai iš valstiečių, norintys pasirodyti svarbesni, reikšmingesni negu yra. Toks ir yra lenko Lietuvoje tipažas. Kartais juos vadiname šlėktomis, bet iš tikrųjų jų pagrindą sudaro tie tokie keisti, ne visai priimti lenkai. Tokie dalykai atsiranda emancipuojančios tautos viduje, prisidedant tam tikroms išorinėms jėgoms. Jokių kompromisų! Pagal tokį požiūrį su politiniais priešininkais reikia kovoti, juos mušti, nustumti, o šalia – masinis kolaboravimas su lenkais, šnipų tinklas Lietuvoje, o lietuvių efektyvus tinklas Lenkijoje. Lenkai pripažino, kad lietuvių žvalgyba palyginti su kitomis šalimis buvo viena stipriausių – kaip tu atskirsi lietuvi nuo lenko, jei žmogus moka abi kalbas?!

Peršokime tą karo laikotarpį, kai Vilniuje siautėjo Armija Krajova, jos santykius su vokiečiais ir minėtą lietuvių genocidą, nes tai yra plati ir atskiros pokalbio tema. AK užduotis buvo sumažinti lietuvių skaičių čia, Vilniuje...

Todėl, kad suprato, jog kalba, etnografinės sienos lemia, koks bus būsimasis žemėlapis.

Tai pažvelkim į pokarį – sovietų, tarybų Lietuvą, SSSR. Pasikeitė valstybės santykis su šiuo kraštu?

Tarybinės valstybės santykis buvo toks: visą lenkų šviesuomenę „išpašalvoninti“ iš Lietuvos ir išsiųsti ją į kraštus, kurie buvo atiduoti Lenkijai, atėmus juos iš Vokietijos.

Šitai Lenkijai irgi tiko, nes ten teritorijos ištuštėjo, gyventojai pabėgo...

Pabėgo, nes buvo išvyti. Lenkus į tuos kraštus masiškai vežė iš Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos. Vokietijai priklausiusiose žemėse esu praleidęs daug laiko ir žinau, kad ten yra daugybė žmonių, kurie jaučia didelius sentimentus Vilniaus kraštui.

Tai Vakarų Lenkija...

Vakarų, Pietų, Rytprūsių... Ten daugybė lietuvių.

Bėgo arba važiavo, buvo vežami ne vien lenkai, bet ir lietuviai, kurie matė, jautė, kas ateina iš Sovietų Rusijos.

Niekas nenorėjo važiuoti į Sibirą. Iš Lenkijos nevežė. Tad natūralu, kad daug kas, galėdami būti lenkais ar lietuviais, mišrios šeimos, staiga tapo lenkais ir išvažiavo.

Kas tada liko Lietuvoje?

Dauguma tų, kurie negalėjo išvažiuoti, buvo paprasti žmonės, susiję su savo žeme. Žinoma, apibendrinti negalima, bet daugiausiai liko *plebsas*, kuriam viskas „vienodai šviett“. Jiems ir ta Tarybų Sąjunga neatrodė grėsminga. Žemė... Kur jis važiuos? Kaip jis savo žemę gali palikti? Juk ją reikia dirbti. Ir jis liko, jis – vietinis, o kolektyvizacija prasidėjo tik 1947 metais. Šiandien Vilniaus krašte tai dominuojantis elementas. Štai kodėl dabartinis Lietuvos lenkų sluoksnis nedaug teturi intelektualinių pajėgų. Nepalyginsi su prieškariniu. Neseniai Trakuose plaukiojau valtimi su vienu senu totoriumi. Sako, o, tada tai buvo ponai! Šviesūs, išsilavinę, profesoriai. Poznanės, Vroclavo, Torūnės profesūros žiedas, dėstę Vilniaus universitete. Tokie išvažiavo. Tada Vilniaus lenkai, dažnai iš senų lietuviškų giminių, turėjo didžiulę kultūrinę įtaką. Kauno universitetas su Vilniaus universitetu gana sunkiai galėjo konkuruoti. O dabar save lenkais vadina net žmonės iš Baltarusijos. Kartoju, negalima apibendrinti, tačiau įvyko esminiai kokybiniai pokyčiai.

Dabartinė Lietuva... Vilniaus, Šalčininkų, šiek tiek Trakų rajonai... Jeigu ten liko „plebsas“, nežeidžiant rašysim kabutėse, tik kad būtų aiškos sąvokos... Kas dabar valdo, kas daro įtaką šitam „plebsui“?

Tie žmonės gyvena kaime. Negalima sakyti, kad jie atvažiavėliai. Jie autochtonai, čia gyveno tėvų seneliai, jų pavardės lietuviškos (arba nelietuviškos, kaip bet kur Lietuvoje). Kadangi 20 metų jie gyveno nelietuviškoje aplinkoje, o kai kurie ir dar ilgiau, jie negali niekaip susitapatinti su lietuviais, nes „lietuviški“ lietuviai Vilniaus krašte yra ateiviai.

Ir jie savotiškai teisūs, nors... taip pat yra lietuviai, silpnokai arba visai nekalbantys lietuviškai.

Taigi, visi iš visos Lietuvos suvažiavusieji, ypač pokariu, yra ateiviai. Tada jie, Lietuvos lenkai, užsidaro savo bendruomenėje, stengiasi nieko neįsileisti, ir šitas nuotaikas išnaudoja Tomaševskio partija. Jie – aukštaičiai, vietiniai, man teko su jais daug bendrauti nevaldiškoje situacijoje, – labai nuoširdūs, jautrūs, geri žmonės. Bet jie jaučiasi nepritampantys šioje valstybėje, neranda sau tinkamos vietos. Kai nuvažiuoja į Lenkiją, jie – kresai, antrarūšiai. Lietuvoje jie lenkai. Tada jie ir užsidaro savyje, jausdami, kaip tirpsta.

O tirpsta į kurią pusę – į lenkišką ar lietuvišką?

Turiu draugų tarp vietinių lenkų, kurie studijuoja Varšuvos universitete. Lenkija kresų jaunimo studijoms duoda finansines nuolaidas, palieka laisvas vietas. Po studijų jie dažnai negrįžta, nebent neįsitvirtina Varšuvoje. Tai didžiulis intelektualinis praradimas. Jie nesi-
jaučia tvirtai ir remiasi stipria lenkų pagalba. Lenkai labai rūpinasi saviškiais, nesvarbu, tikri jie saviškiai ar nelabai tikri. Ta parama daugiausia yra ekonominė, todėl ne vienas garsinasi lenku ir gauna paramą, nes tai apsimoka. Lietuviai vietiniais lietuviais rūpinasi, bet nepakankamai ir kažkaip negrabiai, bandydami atlietuvinti. Geriausia politika šiame regione yra draugiškumo politika. Ji nepaprastai sėkminga.

Ką reiškia draugiškumo politika?

Pavyzdys. Karo muziejus surengė fotografijų parodą apie 1939 metų Vilniaus krašto užėmimą. Pradėjo ją vežioti po kaimus. Žmonės ėjo masiškai. Senukams tai buvo nepaprastas įvykis, jie tą atsimena, jiems įdomu, jie klausinėja. Štai ką reiškia normalus rūpestis be protegavimo, atlietuvinimo, nuolaidžiavimo. Nes jie visada buvo užkampis – ir Lenkijos, ir Sovietų Sąjungos, ir Lietuvos.

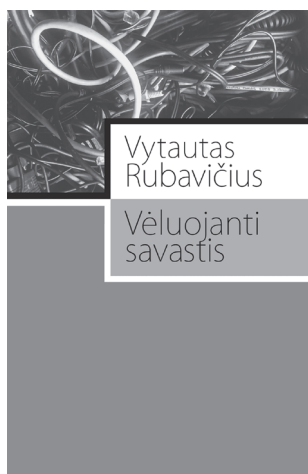
O tie intelektualai, kurie yra dabar Seime, Tomaševskio akcininkai? Kas yra jie? – kvailiai, nesupranta, kas vyksta?

Tomaševskis nevertas laurų. Prieš keletą metų esu bendravęs su ukrainiete, ištekęsusia už lenko. Dabar ji didelė kultūros veikėja, vežioja moksleivius į Varšuvą. Ji sako: jokia aš lenkė, tas lenkiškumas išpūstas, bet mes neturime pasirinkimo; jeigu pradėsime šiaušti, mus tiesiog išmes iš tos bendruomenės ir mes nukentėsime. Jei atsirastų žmogus, turįs politinį svorį, galintis imtis politinės iniciatyvos, gal mūsų orientacija keistųsi, bet tokio nėra. Kaip matote, problema sudėtinga, tautinės bendrijos ne tiek yra puolamos, kiek jos ginasi. O dar ir rusai bando kištis, nes jiems tokia situacija – kaip medus. Ieškantiems juodai balto atsakymo, pasakysiu: jo nėra. Tai mazgas ir jį reikia atrišti, atmegzti, kad tie žmonės pasijustų gyveną savo žemėje, savo krašte ir savo tėvynėje. Jie yra autochtonai, lietuviai, apsisprendę būti lenkais, ir tas apsisprendimas yra sunkus. Lietuvai apsisprendimas taip pat nėra lengvas, tačiau aiški ir tvirta pozicija tiek dėl Vilnijos gyventojų, tiek diplomatine kalba įvertinta Lenkijos ir kitų kaimynų veikla Vilniaus pašonėje leistų nubraukti nemažą dalį mūsų valstybės piliečių santykių problemų.

PRISTATYMAI

KNYGA SU SPARNAIS

**VYTAUTAS RUBAVIČIUS. VĖLUOJANTI SAVASTIS: STUDIJS
IR STRAIPSNIAI. VILNIUS, LIETUVOS RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS LEIDYKLA, 2014, 276 P.**

Viršelio dailininkas
Rokas Gelažius.

Vytauto Rubavičiaus knygos „Vėluojanti savastis“ sutiktuose (2015 10 28) Rašytojų klubo salė negalėjo sutalpinti atėjusiųjų. Ši žinia minėtina dėl to, kad sutiktas ne koks garsėjantis romanas, o kuo rimčiausių straipsnių ir studijų knyga. Pasirodė esanti aktuali, traukianti, įžiebianti diskusijas. Pirmajame jos skyriuje tyrinėjamos laisvosios rinkos, globalizacijos, populiariosios kultūros ir tradicinių vertybių sąveikos. Antrajame skyriuje poetas ir filosofas aiškinasi, kodėl kultūrinės atminties ir tautinio tapatumo reikalai stumiami į nuošalę ir kaip nūnai vertinama sovietinė praeitis. Trečiasis skyrius – literatūros kūrinių apmąstymai, savaip konkretizuojantys minėtų klausimų svarstymą.

Skaitytojus, regis, labiausiai sujaudino V. Rubavičiaus laikysena Europos Sąjungos skelbiamų vertybių atžvilgiu. Jis analizuoja valstybių „nutauginimo“ tendenciją, pasireiškiančią kai kurių teoretikų bei politikų kalbose, ir laiko ją klaidinga. Šios jo mintys yra įtikinamos. Svarstymus apie Lietuvą neaiškių apybraižų Europos Sąjungoje nedvejodamas priskirčiau mūsų padėties suvokimo centrui. Knygos sutiktuose šias jos autoriaus mintis kaip aktualias ir reikalingas aktualizavo bei toliau plėtojo Vytautas Radžvilas, manantis, kad nacionalinės valstybės privalo ir gali pakeisti tautiškumą eliminuojančią Europos bendrijos sampratą. Pastaruoju metu savo viešuose pasisakymuose panašią poziciją reiškia ir kiti kultūros žmonės – pavyzdžiui, filosofas Arvydas Šliogeris, literatūros tyrinėtoja Viktorija Daujotytė, tapytojas Giedrius Kazimierėnas.

Kitas aktualus refleksijų srautas – sovietmečio preparavimas, prisodrintas sistemos suvokimo ir pilnas subtilių atvaizdo mozaikų. Šias mintis pratęsia samprotavimai apie kintančias konjunktūras ir pastangas valdyti „nesenos istorijos ir sovietinės patirties diskursą“.

Daro įspūdį mąstymo sistemiškumas – kad ir ką V. Rubavičius svarstytų, skaitydamas jauti esant nuoseklią pasaulėvoką. Analitikas neneigia problemų klampumo, bet rašo tada, kai jaučiasi pats iš klampynės išbridęs.

Straipsnių tėkmė tokia: klasikų bei naujų vyraujančių požiūrių apžvalga ir analizė (didelis nuopelnas); mūsų padėties atskleidimas (vykusi fotografija, nestokojanti savitumų). Išskirtinis yra V. Rubavičiaus gebėjimas laisvai nardyti daugybės žinojimų ir apmąstymų terpėje (kalbu apie įvairių mokslų bei žinių išmanymą) ir byloti iš tų žinojimų visumos. Turi talentą suvokti skirtingų reiškinių sąsajas ir visa ką ryžtingai bendrinti. Kalbėjimo energija, suinteresuotumas, įsitikinimo atakos daro knygą skrendančią.

Su Lietuvos reikalo sparnais.

Valentinas Sventickas